

87

*Iratok az 1907:XXVII. tc. („lex Apponyi”) 22.§-a alapján
nemzetiségi néptanítók ellen indított fegyelmi ügyekről*

A

1915 nov. 30

*Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése az 1913/14. tanévben a községi
és felekezeti nem állami elemi iskolai tanítók ellen az 1907:XXVII. tc. („lex Apponyi”)
22.§-a alapján indított fegyelmi ügyekről¹*

1910–15. évi Képv. Ir., LI. 9–10. l.

A képviselőháznak a nem állami elemi iskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti iskolai néptanítók járandóságairól szóló, 1907. évi XXVII. t.-c. tárgyalása alkalmával 1907. évi április hó 24-én tartott ülésén hozott határozatából kifolyólag van szerencsém azon fegyelmi ügyekről, melyek a hivatkozott törvénycikk 22.§-ának a), b) és c) pontjai alapján a vármegyei törvényhatósági közigazgatási bizottságok, illetőleg az egyházi főhatóságok által a községi, illetve a felekezeti elemi iskolai tanítók ellen az 1913/14. tanév folyamán indítottak, – a megfelelő tájékoztatást nyújtó kimutatást tisztelettel előterjeszteni.

A kimutatásból kitetszőleg összesen 134 tanító ellen tétetett fegyelmi eljárás folyamatba.

Ezek között volt:

községi elemi iskolai tanító	17
r. kath. –”–	8
g. kath. –”–	38
gör. kel. –”–	65
ág. ev. –”–	<u>6</u>
Összesen	134

Felmentő ítélettel fejeztetett be az eljárás	11
marasztaló –”–	77
folyamatban van –”–	23
beszünttetett a fegyelmi eljárás	13
–”– lemondás folytán	1
–”– nyugdíjazással	<u>9</u>
Összesen	134 esetben.

Felmentő ítélettel befejeztetett fegyelmi eljárás az iskolák jellege szerint a következőleg oszlik meg:

községi elemi iskolai tanító	2
róm. kath. elemi iskolai tanító	2
gör. kath. –”–	2
gör. kel. –”–	<u>5</u>
Összesen	11

¹ A közölt kultuszminiszteri jelentés teljes címe: A vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése azon községi és felekezeti nem állami elemi iskolai tanítókról, akik ellen az 1913/14. év folyamán az 1907. évi XXVII. t.-cikk 22.§-ának a)-c) pontja alapján fegyelmi vizsgálat indított.

A marasztaló ítélettel befejezett fegyelmi eljárás az iskolák jellege szerint a következőleg oszlik meg:

községi elemi iskolai tanító	9
róm. kath. –”–	3
gör. kath. –”–	27
gör. kel. –”–	35
ág. ev. –”–	<u>3</u>
Összesen	77

Nyugdíjazással befejezett fegyelmi eljárás az iskolák jellege szerint a következőleg oszlik meg:

községi elemi iskolai tanító	2
gör. kath. –”–	4
gör. kel. –”–	2
ág. ev. –”–	<u>1</u>
Összesen	9

Budapest, 1915. évi november hó 30-án.

Jankovich Béla s. k.
vallás- és közoktatásügyi miniszter

B

1915 dec. 18

Siegescu Józsefnek, a közoktatásügyi bizottság előadójának előterjesztése Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszternek az 1913/14. tanév folyamán az 1907:XXVII. tc. 22.§-a alapján fegyelmi vizsgálat alá vont községi és felekezeti nem állami elemi iskolai tanítók ügyében tett jelentése tárgyában¹

Képv. Napló, 1910–15, XVII. 620–621. l.

Elnök: ...Következik a napirend 11. pontja: a vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése azon községi és felekezeti nem állami elemi iskolai tanítókról, akik ellen az 1913–14. év folyamán az 1907:XXVII. tc. 22.§-ának a)–c) pontjai alapján fegyelmi vizsgálat indítatott.

Az előadó urat illeti a szó.

Siegescu József előadó: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) A közoktatásügyi bizottság folyó évi december hó 13-án tartott ülésében tárgyalás alá vette a miniszter úr tárgyalás alatt lévő jelentését, mellyel kapcsolatban van szerencsém a következőket előterjeszteni. (*Halljuk!*)

A miniszter úr jelentéséből kitetszik, hogy ő a törvény ezen szakaszát minden méltánylást érdemlő körülmények tekintetbevételével kezeli, mert érzi, hogy a fegyelmi esetek a tanítókra súlyos következményekkel járhatnak.

A kimutatásból kitetszik, hogy a körülbelül 26.000 tagból álló testületben összesen 134 tanító ellen tétetett fegyelmi eljárás folyamatba. Ezek között volt községi elemi iskolai tanító 17, róm. kath. 8, gör. kath. 38, gör. kel. román és szerb 65, ág. h. ev. vallású 6. Ezek közül felmentő ítélettel befejeztetett az eljárás 14, marasztaló ítélettel befejeztetett 77, folyamatban van az eljárás 23, be-

¹ Az előadói jelentés elhangzásakor a ház elnöki tisztét *Beöthy* Pál látta el.

szüntettetett az eljárás 13, beszünttetett az eljárás lemondás folytán 1, nyugdíjazással pedig 9 tanító ügyében.

A felmentő ítélettel befejezett fegyelmi eljárások száma az iskolák jellege szerint következőleg oszlik meg: községi elemi iskolai tanító 2, róm. kath. elemi iskolai tanító 2, gör. kath. elemi iskolai tanító 2 és gör. kel. román és szerb 5.

A marasztaló ítélettel befejeztetett fegyelmi eljárások az iskolák jellege szerint következőleg oszlanak meg: községi elemi iskolai tanító 9, róm. kath. elemi iskolai tanító 3, gör. kath. 27, gör. kel. 35, ág. h. ev. 3, összesen 77.

A nyugdíjazással befejezett fegyelmi eljárások száma az iskolák jellege szerint következőleg oszlik meg: községi elemi iskolai tanító 2, gör. kath. 4, gör. kel. román és szerb 2, ág. h. ev. 1, összesen 9.

Ha a fegyelmi eljárás indokát keressük, azt tapasztaljuk, hogy a legtöbb esetben az eljárás indoka a magyar nyelv tanításának elhanyagolása volt. Legtöbb fegyelmi eljárás a román tannyelvű iskolákban működő tanítók ellen indított ilyen okból, de más megyékben is találunk hasonló eseteket. Így Árvában 3 eset, Baranyában 3, Bács-Bodrogon 10, Beregben 11, Liptóban 2 eset fordult elő.

A magyar nyelv tanítása elhanyagolásának vétsége évről-évre csökken, mert ez a vád leginkább öregebb, nyugdíjazás előtt álló tanítók ellen emeltetik, akik öreg koruknál fogva nehezen bírják a magyar nyelvet jól, oktatóképesen megtanulni és idővel, ha a régiebb idő óta szolgáló és a magyar nyelvet nem eléggé bíró tanítók lassanként nyugdíjba mennek, az ily tárgyú eljárás indoka is meg fog szűnni.

Távol áll tőlem, hogy határozottan állítsam, hogy ilyen sajnálatos esetek már nem fordulhatnak elő, mert hiszen magukról és nemes hazafias kötelességükről megfélekedező tanítók itt-ott mindig lesznek, de konstatálni kívánom, hogy magukról megfélekedett egyének nemcsak a tanítói pályán, hanem más pályán is fordulnak elő.

A többi eljárásnak államellenes viselkedés, szabályellenes magatartás és tiltott taneszközök használata volt az indoka.

Érdekes statisztikát kapunk, ha megvizsgáljuk az államellenes magatartás eseteit. Ilyen eljárást indítottak a következő megyékben: Aradban 1, Baranyában 3, Bács-Bodrogon 8, Besztercenaszód-ban 1, Biharban 2, Fogarasban 2, Hunyadban 1, Kolozsban 1, Krassó-Szörényben 1, Nagykovácsiban 1, Nógrádban 1, Pozsony megyében 1, Szilágyban 1, Temesben 1, Ugocsában 1, és Ung megyében 1 tanító ellen.

A fentebb vázolt statisztikai adatokból megállapítható, hogy a körülbelül 26.000 főből álló felekezeti és községi tanítói kar a leghazafiasabb munkát végzi, mert komoly fegyelmi beszámítás alá eső államellenes magatartás csak Bács-Bodrog megyében fordult elő 8 esetben; a többi megyében csupán elvétve fordult elő egy-egy eset.

E jelentés alapján csak a legnagyobb elismerés hangján beszélhetek a községi és felekezeti tanítók hazafias működéséről, mert oly nagy testületben a törvény szigorú végrehajtása mellett is csupán 77 marasztaló ítélet hozott és ez csak azt mutatja, hogy a felekezeti és községi tanítók kötelességüket a leghazafiasabb szellemben teljesítik.

A miniszter úr elve, amint a jelentésből kivesszük, az: megbüntetni a bűnösöket, de egyben megvédeni az ártatlanul meghurcoltakat. Annak a meghurcoltatásnak a falusi tanítók a falusi intrikák következtében állandóan ki vannak téve és annak folytán sokszor igazságtalanul is fegyelmi eljárásba sodortatnak.

De a miniszter úr igazságos eljárása folytán a tanítói kar érzi, hogy van egy felső fórum, a miniszter, aki igazságosan bírálja meg ügyüket és amikor, mondom, a bűnösöket megbünteti, viszont megvédi és istápolja az igazságtalanul meghurcoltakat.

A miniszter úr ezzel az eljárásával biztosan megnyeri magának a községi és felekezeti iskolai tanítók bizalmát és ezen bizalom alapján elvárhatja a tanítóktól, hogy azok működési körükben állandóan szolgálják azt a hazafias eszmét, amelyet a törvény szolgálni akar, hogy ugyanis a haza minden polgárában a hazának hűséges, odaadó fiakat neveljenek.

Ebben a reményben bízva, kéri a bizottság, hogy méltóztassék a miniszter úr jelentését tudomásul venni és hasonló célból a főrendiházhoz áttenni. (*Helyeslés.*)

88

Iratok Tisza István 1916-os újévi beszédének nemzetiségi vonatkozásairól

A

1916 jan. 1

*Gr. Tisza István miniszterelnöknek a kormánypart (munkapárt) küldöttsége előtt a miniszterelnökségi palotában mondott újévi beszéde horvát vonatkozású része, a kormányajtó közlésében*¹

És, kedves barátaim, az erők egyesítésének ez a momentuma természetesen kiterjed és fokozott érvényesülést igényel Horvát-Szlavonországra vonatkozólag. (Úgy van! Úgy van!) Azt hiszem, mi itt is régebbi utunkon kell hogy tovább haladjunk. Hiszen a háború előtt is a Horvát-Szlavonországgal felmerült sajnálatos félreértések kiküszöbölése és a jó egyetértés helyreállítása volt e párt és e kormány egyik alapvető politikai gondolata. De vajon nem fokozott mértékben kell-e, hogy érvényesüljön ez a gondolat most, a háború tapasztalatai után, mely egyfelől fényes tanújelét adta horvát testvéreink hazaszeretetének és vitézségének, de másfelől tanújelét adta – ebből nekünk is, nekik is tanulni kell – annak is, hogy ellenséges áramlatok lopózkodtak már a lelkekbe, hogy közös ellenségekkel állunk szemben, amelyekkel teljes sikerrel csak vállvetve fogunk küzdhetni.

Azok a magyar nemzet és a monarchia ellen irányuló *nagyszerb agitatórius mozgalmak*, amelyeknek igazi mélységét csak ennek a háborúnak közvetlen előzményei és maga ez a háború tárta fel, azok a mozgalmak a horvát nemzet létét is fenyegetik, azokkal a magyar nemzet teljes sikerrel meg nem küzdhet a horvátok segítsége nélkül, de *a horvát nemzet feltétlenül beléjük pusztul, ha nem küzd együtt a magyar nemzettel.* (Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés.) A legmesszebbmenő horvát nemzeti érzés alapján, sőt éppen ebből az érzésből kifolyólag kell hogy a nagyszerb veszedelemmel szemben a horvátok a testvér magyar nemzettel való igazi teljes megértést és együttműködést keressék. Én nem kétlem azt, hogy azok a feladatok, amelyek gyakorlati megoldásával tulajdonképpen a háború után kell foglalkozni, felnyitják a lelkeket és megvilágítják az elméket még olyan körökben is, amelyekben talán a múltnak mindig téves és mindig káros félreértései nem múltak el egészen nyom nélkül.

Én azt hiszem, hogy nekünk azt a baráti jobbot, amelyet már a háború előtt nyújtottunk a horvát testvérnemzet felé, azt a baráti jobbot a háború dicsőséges tapasztalatai folytán fokozott meleg érzéssel kell a háború után is nyújtani, de belé kell csapniok nekik is, belé egy olyan tartós együttműködés megalapozásába, amely biztos alapja legyen a magyar állam erősbödésének, de a horvát nemzet fennállásának, fejlődésének és virágzásának is. (Úgy van! Úgy van! Élénk tetszés.)

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Tisza István újévi beszéde – A horvátok.* – Az Újság 1916. jan. 2; 2. sz. 6. l.

B

1916. jan. 2

A „Népszava” vezércikke Tisza Istvánnak a magyarországi nemzetiségi és a horvát-szlavon kérdést is érintő újévi beszédéről¹

*Rövid cikket*² fogunk írni arról, amiről Tisza István újévkor beszélt, és hosszú könyvet lehetne írni arról, amiről – noha beszélnie kellett volna róla – nem beszélt. Tehát:

Tisza István gróf újév napján munkapárti barátai szűk társaságában megdicsérte a saját mai és régebbi politikáját. A miniszterelnök szerint minden jó volt az országoknak eme legjobbjában már a háború előtt is, és a háború alatt még sokkal jobba vált minden. A Tisza Istvánnak oly kellemetlen elkeseredett pártküzdelem elült, és a háborús állapottal együtt járó *kivételes törvények biztosítják*, hogy Tisza István gróf ma a magyar nemzet vezérévé vált. Szerfölött könnyen érthető, hogy ezzel az állapottal Tisza István gróf nagyon meg van elégedve. Akik e részben nincsenek egy véleményen Tisza Istvánnal – s talán nem túl merész föltevés, hogy ilyenek is akadnak az országban, ha nem is a munkapártban –, azok vagy belső lélektani vagy külső politikai okokból nem mondhatják el ugyanolyan nyíltan: hogy miért nem elégedettek, mint amilyen nyíltan elmondhatja Tisza István gróf, hogy ő meg van elégedve – magával. Az önismeret a bölcsesség kezdete – mondotta a görög bölcs.

A miniszterelnök úr nagyon sokat emlegette beszédében a magyar nemzetnek isten rendelte világtörténelmi hivatását. Igen tanulságos volna, ha olyan istenfélő és a magyar nemzet életében jelenleg a földi gondviselés szerepét betöltő férfiú egyszer kissé konkrétebb, közérthetőbb, kézzelfogható formában is elmondaná az újdonságokon kapdosó magyar nemzetnek: mi is ez a világtörténelmi hivatás, amelyet mindannyian együttesen betöltünk. E részben azonban sajnos, semmi fölvilágosítást sem kaptunk a miniszterelnök úrtól ezúttal sem, pedig Berzeviczy Albert felköszöntőjére és b. u. é. k. beszédére válaszolt, aki, mivel a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, szintén bizonyára tisztában van ezzel a hivatással.

Tisza István újévi beszédében azonban voltak politikai természetű mondások is. Így például a miniszterelnök szerint a jövő magyar politikának főfeladatai az állam nem-magyarajkú lakosaival való jóviszony ápolása, a Horvát-Szlavonországokkal való testvéri megértés és az Ausztriával való jóviszony. A nem-magyarajkú állampolgárok a háború következtében belátták, hogy Magyarország nekik is szeretett hazájuk, Horvát-Szlavonország megtanulta, hogy ha Magyarországnak szüksége is van Horvátországra, Horvát-Szlavonországra nézve valósággal életkérdés az erős Magyarország, Ausztria pedig belátta, hogy a magyar birodalom a nagyhatalmi állásnak múlhatatlan föltétele. Az összbirodalom és a dualizmus eszméje meghalt, és az a politikai fölfogás, amelynek Tisza István *miniszterelnöki állását*, magas *földjáraadékát* és a gondviselészerű *vezéri hivatalát* köszönheti – ma, szerinte, fényesen diadalmaskodott.

Ahogy háborús világban illik, kellő bocsánatkérések előrebocsátása után bátrak volnánk a miniszterelnök urat figyelmeztetni valami kis csekélységre, ami úgy látszik, figyelmét kikerülte. Ilyesmi még a nemzet vezérével is megtörténhetik. S ez az, hogy nem-magyarajkú állampolgárokon, Horvát-Szlavonországokon és Ausztrián kívül még más valaminek a fontosságáról sem ildomos éppen megfeledezni és ez a valami a Magyarországon *élő magyar nép*. És mi azt szeretnők, hogy Tisza István gróf a jövő magyar politika főadatai közé ne csak a nem-magyarajkú állampolgárokkal, Horvátországgal és Ausztriával való jó viszony ápolását tűzné ki, hanem iparkodnék *becsületes, demokratikus, népvédő, szociális és kultúrpolitikával valamivel jobb viszonyba jutni a magyar néppel is*.

¹ A közlemény címe és leelőhelye: *Rövid cikket...* – Népszava 1916. jan. 2; 2. sz. 1. l.

² E két szó címül kiemelve.

Erre a miniszterelnök úrnak számos módja volna. Említette például Tisza beszédében a *háború számláját*, amelyet majd a háború után ki kell egyenlíteni. Azután beszélt a *háborús sebek orvoslásáról* s végül arról, hogy a nem-magyarajkú állampolgárok azért ragaszkodtak a háború alatt Magyarország ügyéhez, mert itt – a miniszterelnök úr szerint – „*teljes jogegyenlőséget élveznek*”. Mindeme területeken számos alkalma nyílnék Tisza István kormányzatának a magyar néppel való jóviszony ápolására. A „háború számlája” – ahogy jeles kereskedelmi érzékkel mondotta a miniszterelnök úr – például bizonyára szerfölött *nagyon borsos lesz*. Hiszen emlékezetes, hogy a német birodalmi gyűlés minapi ülésén azt mondotta egy polgári képviselő (Gothein), hogy a német nép, amely eddig évenként „csak” két hónapig dolgozott az állam számára, a háború után munkájának öt hónapi hozadékát lesz kénytelen az állam kiadásai számára átengedni. Valószínű, hogy Magyarországon sem követel majd az állam kevesebbet és e *számla terheinek elosztásánál* a legkitűnőbb alkalma nyílnék Tisza Istvánnak arra, hogy a *néppel való jó viszonyt* ápolja és a *kevésszámú nagy úrral való eddig kissé túlságosan jó viszonyát megzavarja*. Vagy ha a háború sebeinek orvoslásáról lesz szó, a *katonák özvegyeinek, árváinak, a rokkantaknak* tisztességes támogatása szintén alkalmas volna eme jóviszony megeremtésére. Ami végül a nem-magyarajkú állampolgároknak állítólag megadott *jogegyenlőséget illeti*: e ponton, azt hiszem, magyarok és nem-magyarajkúak egyaránt nagy álmélkodással olvassák majd a miniszterelnök beszédét, amelyből megtudják, *hogy az az állapot, amelyben ők eddig éltek, az jogegyenlőség volt*.

Nagyon hosszadalmas volna felsorolni mindazt, amiről Tisza István nem beszélt, amikor a jövő magyar politika föladatairól szólott. Ismerve a magyar nemzet eme „vezérének” elmeállapotát, senki sem csodálkozik azon, hogy nem beszélt például a választójogról. Mindenki azon csodálkoznék, ha beszélt volna róla. Ilyesmit Tiszáról senki sem tételezett föl...

89

1916 jan. 7

Részletek T. G. Masaryk „A tizenegyedik órában” címmel R. W. Seton-Watson és elvbarátai részére készített memorandumából¹

Előszó

Szerzője ezt a memorandumot eredetileg barátai számára készítette, de érvei nagy súlyára és szerzőjének nagy hírére való tekintettel úgy éreztük, hogy szélesebb körben kell terjeszteni. Minthogy nyilvánosságra hozatalával szemben nyilvánvaló ellenérvék vannak, úgy döntöttünk, hogy bizalmas memorandum formájában adjuk ki, néhány szigorúan korlátozott számú ember közötti szétosztás céljából.

Masaryk professzort nem kell ma bemutatnunk még az angol olvasóknak sem. Ő nemcsak a cseh nemzeti mozgalom egyik elismert vezetője, de a háború előtt az osztrák parlament egyik legjellegzetesebb egyénisége volt, mielőtt száműzetésbe kényszerült volna. Egész életében demokrata volt, a reakció és a militarizmus ellensége: emlékezetes beszéde a zágrábi felségárulási per alkalmából és 1909-es könyörtelen leleplezése a Friedjung-tárgyalás alkalmával egész Európában szenzációt keltettek. Egyike napjaink vezető szláv gondolkodóinak, és „Oroszország és Európa” című könyve már nagy hírnevet szerzett számára. A londoni egyetem nemcsak őt, de saját magát is

¹ Masaryk memoranduma 1915 őszén készült, s 1916 áprilisában került közzésre Londonban (az irat dátumául az előszó keltezését emeltük ki). Szövegét *At the Eleventh Hour. A Memorandum on the military situation* címmel közli R. W. Seton-Watson: *Masaryk in England*. Cambridge, 1943. Cambridge University Press. 151–202. l. Itt csak a magyar vonatkozású részekből adunk közre válogatást.

megtisztelte, amikor előadónak nevezte ki az új szláv tanulmányok intézete szláv irodalom és szociológia tanszékére.

Masaryk professzor Ausztria-Magyarországról, Németországról, Oroszországról és a Balkánról igen nagy tudással rendelkezik, és Franciaországról, Olaszországról is nem elhanyagolható ismeretekkel bír. Évek óta tagja az osztrák parlamentnek, és több alkalommal tagja volt az osztrák Delegációnak (amely a kettős monarchia alkotmányának megfelelően a magyar Delegációval együtt közös ellenőrzést gyakorol a három közös minisztérium: a külügy, hadügy és pénzügy fölött). Tagja volt a Delegáció különbizottságának, amely az osztrák-magyar hadsereggel foglalkozott. Így kénytelen volt figyelemmel kísérni valamennyi katonai kérdést és a katonai igazgatás egész problematikáját. Ennek megfelelően alkalmas arra, hogy a hadviselő országok hadseregeivel foglalkozva alkalmazza az összehasonlító módszert.

Hozzá kell még tennünk, hogy ennek a memorandumnak a körözésekor annak általános fontosságából indulunk ki, és ebből még nem következik, hogy minden részletével egyetértünk.

Ronald M. Burrows

R. W. Seton-Watson

King's College, London

1916. január 7.

Első rész

A hadviselő államok katonai ereje

1.) Hamis jelentések az ellenség katonai gyengeségéről

Először természetesen a különböző hadseregek erejéről és veszteségeiről szóló adatokról kell pontos képet nyernünk. A fő kérdés az, hogy mekkora harcoló és katonai erőkkel rendelkeznek a különböző államok általánosságban (tartalékok, élelmiszer, készletek, vasúti szolgálat), amennyiben a háború még jelentős ideig tartani fog.

Mostanában gyakran olvassuk, még komoly lapokban is, hogy az Oroszországban harcoló németek komoly emberhiánnyal küzdenek. De az a hiány (ha egyáltalán létezik) csak ideiglenes lehet, mivel a németek és az osztrákok még mindig jelentős számú embert tudnak kiállítani, sőt ez már folyamatban is van.

Egy másik gyakori állítás az ellenséges katonák minőségére vonatkozik. Még olyan tekintélyek is, mint Callioni tábornok (Sunday Times, december 5.) azt állítják, hogy a német csapatok kimerüléskor vannak, és hogy a német katona minősége gyors ütemben romlik. De ugyanaz a lap november 23-án, a német csapatok fizikumáról írott cikkben rámutatott, hogy a jelentések, amelyek szerint az ellenség kénytelen volt rossz emberanyagot használni a hadsereg utánpótlására, nem megbízhatóak. A cikk hivatalos német forrásokat idéz.

Általában az ellenség erejéről és minőségéről az újságokban megjelenő adatok félrevezetőek, mert az egyik állítás ellentmond a másiknak. Meg vagyok lepve, hogy az angol, francia és orosz cenzorok engedélyezik az ilyen állítások megjelenését – a német lapok ezt láthatóan nem tehetik. Megfigyeltem, hogy az ilyen állításoknak rossz a hatása nemcsak a közvéleményre, de azokra a tisztokra és katonákra is, akik a lapokat olvassák.

Kétségtelenül nagyon fontos, hogy a tisztoknak helyes elképzeléseik legyenek az ellenség mennyiségéről és minőségéről. ...

12.) *Az osztrák hadsereg és a német hadsereg összehasonlítása*²

Az osztrák hadsereg nem olyan jó és hatékony, mint a német hadsereg.

1) Ausztria Bosznia-Hercegovina elfoglalása előtt és azóta készül a háborúra, 1908-9-ben és 1912–13-ban mobilizált is, ennek ellenére hadserege nem állt készen, amikor a háború kitört, habár a közte és Oroszország közt fennálló feszültség gondos előkészületeket igényelt. Több mint egy alkalommal is az osztrák kormány és katonai hatóságok kijelentették, hogy az osztrák hadsereg egyedül is képes szembeszállni az oroszokkal s megverheti őket. Rövidesen azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a hadseregben komoly hiányok vannak: rossz a vezetés, az élelmezés megszervezése különlegesen hiányos, az egészségügyi részlegek egyenesen nyomorúságosak (a tábori kórházak hiányos felszerelése, sebészeti eszközök és Röntgen-készülékek hiánya stb.).

Még a csapatok felfegyverzése sem volt kielégítő. Nem szereztek be nehézfegyvereket, egészében véve gyenge volt a tüzérség. Az oroszok tüzérsége jóval erősebb volt, és ez nagyon meglepő volt, mivel Ausztriában és Németországban egyaránt úgy tekintették az orosz hadsereget, mint amelynek nincs stratégiai értéke.

2) Ausztriát megverték az oroszok és a szerbek. De a vereség újjáélesztette Ausztriát, a veszély megnövelte erőit. És ekkor Németország Ausztria segítségére sietett – azóta az osztrák hadsereget a németek irányítják. Irányítását német minta szerint szervezték meg, a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az most hatékony és jól dolgozik. Ez nemcsak a német hatékonyságnak a jó példája, de annak is, hogy a háborúban a vezetés és a főparancsnokság a döntő tényező. Ha egy jó katonából álló hadsereg kudarcot vall, akkor a fejétől büdösödik a hal, hogy egy drasztikus német közmondást idézzek. A háború bebizonyította, hogy valamennyi hadviselő ország kitűnő katonákkal rendelkezik, minden nemzetnek van néhány egyéni, különleges tulajdonsága.

Az osztrák hadsereg német vezetése megbénítja az osztrák-magyar hadsereg jelentős részében a szövetségesek iránt tapasztalható szimpátiákat. A Szerbia és Oroszország elleni háború nagyon népszerű volt a németek és a magyarok körében, a többi nemzet közül a lengyelek és a rutének (kivéve azok oroszbarát kisebbségét) háborús érzelműek voltak, míg a többi nemzet a háború ellen volt. Ezek közül különösen a cseh egységek mutatták ki nyíltan szlávbarát érzelmeiket, ahogyan az közismert, de sem a szerb-horvátok, sem a románok és olaszok nem harcoltak örömmel Ausztriáért. Később, amikor Olaszország Ausztria ellen fordult, a szláv csapatokat küldték Olaszország ellen, mert annak Dalmáciára vonatkozó igényei sértették a szerb-horvátok, csehek és szlovének nemzeti érzelmeit.

3) Habár már említettem, de szeretném megismételni és hangsúlyozni, hogy egy különbség van Ausztria és Németország között. A háború első szakaszában Ausztria nem küldött annyi csapatot a frontra, mint Németország, és így Ausztria ma viszonylag nagyobb embertartalékokkal rendelkezik, mint Németország. Ezen túlmenően, az osztrák iparnak kevesebb emberre van szüksége, ez pedig ismét lehetővé teszi, hogy aránylag több embert sorozzon be a hadseregbe. Ezeket az embereket már be is hívták.

Második rész

Mi a teendő?20.) *Több katonát!*³

Amennyiben bírálatom pozitív és negatív is volt egyidejűleg, amit remélek (a kettő között nagy különbség van!), arra a kérdésre, „mi a teendő”, csak az a válasz adható, hogy el kell kerülni a hibákat, és ahol szükséges, meg kell változtatni a módszereket, és minél jobban fel kell tárnai a jelenlegi világháború óriási jelentőségét.

Azt mondták, hogy a háború legfontosabb kelléke a pénz, pénz és ismét a pénz. Ma ezt a mondást meg kell változtatnunk, és azt kell mondanunk: ember, ember és ismét csak ember! Az

² A kimaradt fejezetek a harcoló hadseregek összesített számadatait és eredményeit tárgyalják.

³ A kimaradt fejezetek az antant hadseregeket és azok együttműködését tárgyalják.

emberek természetesen katonákat jelentenek. A szövetséges hadseregek létszámának növelését Oroszországtól és Nagy-Britanniától várjuk. A szövetségeseknek nagyobb hadsereggel kell rendelkezniük a fronton, mint az ellenségnek. Továbbá kiképzett és készenlétben álló tartalékokkal kell rendelkezniük, hogy egy olyan meglepetés ne ismétlődhessen meg, mint ami a Balkánon történt.

A francia hadsereg létszáma ötmillió, Angliának el kell érnie ugyanezt a számot. Ötmillió katonával kellene rendelkeznie, ha itt is érvényben lenne a kötelező katonai szolgálat. Oroszországnak legalább hatmilliót kell kiállítania, Britanniával és Franciaországgal összehasonlítva ez egy alacsony szám, de tekintetbe veszem azokat a súlyos veszteségeket, amelyeket az eredeti orosz hadsereg szenvedett, különösen tisztekben. (M megbízható orosz forrásból arról értesültem, hogy a foglyul ejtett német tisztek száma rendkívül alacsony: az osztrák foglyok között 60 katonára esik egy tiszt, a németek között pedig 500-ra! Nem tudom megmagyarázni, hogyan tud ennyi német tiszt megmenekülni, de a német hadsereg mindenképpen elég tiszttel és altiszttel rendelkezik, míg az orosz és brit hadseregeknek nincs elegendő tapasztalt tisztje. (A francia hadseregeknek elég tisztje van.) Ebben az esetben figyelembe vettem Oroszország pénzügyi erejét és hadiiparának termelőképességét is. Arra számítunk, hogy a szövetséges hadseregek ezután együtt fognak működni, így a hétmillió katonának elégnak kell lennie. Ezek a számok szükségesek, mivel Németország elkeseredetten fog harcolni és sok embert fog felvonultatni. Így fog tenni Ausztria is, Törökországot pedig erre fogják rászorítani a németek, így az is további embereket fog adni. Egy ilyen nagy hadsereg költségét teljes mértékben ellensúlyozni fogja a háború így elérhető megrövidítése.

Amikor mind több katonát követelünk, természetesen több lőszer követelünk és a szükséges fegyvereket is: ágyúk, puskák, robbanóanyagok stb. nélkül a katonák nem érnek semmit! A szövetséges csapatoknak fel kell számolniuk mindazt az előnyt, amire az ellenség szert tett. Nehéztüzérségre lesz szükség, hogy elpusztítsuk lövészárkait, igen fontosak a géppuskák stb. stb.

26.) *Az osztrákok és a magyarok a pángermanizmus eszközei és bábjai*⁴

Ma mindenki számára nyilvánvaló kell, hogy legyen, milyen fontos Ausztria Németország számára. A „Berlin-Bagdad” mindenképp Ausztria-Magyarországnak mint ténylegesen önálló államnak a megszűnését jelenti.

Németország úgy lépett be a háborúba, mint Ausztria-Magyarország „lojális” szövetségese. Ma azonban Németország nem egy szövetséges, hanem ő a katonai vezető, a „független” Ausztria-Magyarország politikai és gazdasági ura. Ausztria-Magyarország 51 milliós lakossága Németország rendelkezésére áll. Ausztria-Magyarország nyitja meg az utat Berlinből Konstantinápolyba. Ez a „szövetség” tette lehetővé Németországnak, hogy megszállja a Balkánt.

A Törökországgal és Bulgáriával kötött közvetlen szövetség és a Balkán megszállása az Ausztria-Magyarország fölötti teljes fennhatóság következménye. Számomra rejtélyes, hogy Anglia, Franciaország és Oroszország politikusai miért nem tudják megérteni a Hármasszövetség valódi jelentőségét, főként pedig Ausztria-Magyarország Németország általi békés penetrációját. Természetesen nem fordítottak figyelmet az osztrák-szlávoknak a németországi elnyomó befolyás elleni küzdelmére, Csehország és a délszlávok nemzeti céljaira sem figyeltek. Annyira rövidlátóak voltak, hogy még barátságosnak is mutatkoztak Németország fő eszköze, a magyarok iránt, akik ügyesen ellenőrzésük alá vonták Ausztria egész diplomáciai hálózatát. Az utóbbi időben valamennyi fontosabb osztrák-magyar nagykövetség a magyarok kezén volt, akik Németország nyílt hívei és eszközei, és a magyar arisztokraták befolyásolták és irányították nemcsak a diplomaták, de még az antant hatalmak kormányainak politikai véleményét is.

⁴ A kimaradt fejezetek: a háború elhúzódásának és a gazdasági kérdéseknek a következményei, Japán szerepe, a politikai és stratégiai célok megfogalmazásának fontossága, Németország céljai.

Igaz, Franciaország mutatott némi szimpátiát a csehek iránt, sőt néhány gyakorlati lépést is megpróbált. Oroszországban a hivatalos körök a nemhivatalos szlavofilok elméletei és gyakorlata csak igen kis mértékben érintették. Hivatalosan csak a balkáni szlávokról, az ortodox bolgárokról és szerbekről, valamint a görögökről vettek tudomást.

Ma legalább nyilvánvaló, hogy a jelenlegi balkáni helyzet a pángermanizmus logikus következménye, a Bagdad felé vezető utat Oroszország, Franciaország és Belgium csatamezőin szerezték meg és biztosították. A kockát ott vetették el Bagdadért, Ázsiáért és Afrikáért, és ez így lesz a jövőben is.

27.) A balkáni háborúk: az angol, francia és orosz szövetségeseknek önmagukra kell támaszkodniuk

Hiba lenne azt mondani, hogy a Balkánon folytatott háború másodlagos jelentőségű. Ez nincs így, ez az északon folytatott háború folytatása. De a háború Oroszországban és Franciaországban fog eldőlni, vagyis itt fog eldőlni Európa és Ázsia vezetése: Magától értetődik azonban, hogy a szövetségeseknek a Balkánt is meg kell védeniük. Elegendő számú csapatot kell odaküldeniük, hogy meggátolják a németeket Konstantinápoly elfoglalásában, ahonnan ők bátoríthatnák Perzsiát és fenyegetnék Egyiptomot és Indiát.

Konstantinápoly és a Balkán (Szerbia) megvédésének szükségessége ellenére egy komoly leckét kínál az általános helyzet: a három nagy szövetségesnek önmagára kell támaszkodnia, és csakis önmagára.

Amint már kifejtettem, annak a kérdésnek nincs nagy jelentősége, hogy a Balkánon bekövetkezett rossz helyzetért a diplomatákat terheli-e a felelősség. De tovább megyek. Maga az a tény, hogy a diplomatákat hibáztatják, azt bizonyítja, hogy nem mérik fel a helyzetet teljesen, a szövetségeseket komoly gyengeséggel vádolják. A Görögországgal, Romániával és Bulgáriával folytatott állandó tárgyalások, az egész sajtókampány siralmas bizonyítéka annak, hogy ez a gyengeség nem csupán diplomáciai jellegű.

Jobban meg kellett volna érteni a háború menete és a semlegesek magatartása közötti összefüggést. Egyetlen győzelem Franciaországban vagy Oroszországban, akár csak egy mérsékelt győzelem is, többet fog elérni, mint egy csomó diplomáciai lépés. A német diplomácia azért győzött a Balkánon, mert a német fegyverek győztek. Az a tény, hogy Németország megnyerte Törökországot, túl erős példát mutatott valamennyi keleti államnak és nemzetnek. A többi balkáni és ázsiai állam habozása és németbarát megnyilatkozásai Törökország példájának természetes következményét jelentik. Bulgária hosszú várakozás után döntött, most pedig Görögország habozik – nem lehet átlátni ezt a helyzetet?

A szövetségesek nagy stratégiai hibát követtek el, amikor hagyták magukat meglepni attól, hogy Németország török szövetségese segítségére sietett. Kellott volna annyi tartalékkal rendelkezniük, hogy egy ilyen meglepetést lehetetlenné tegyenek. Reméljük, hogy még egyszer nem éri őket ilyen meglepetés Mezopotámiában, Örményországban vagy Egyiptomban.

Ez a háború az európai nagyhatalmak háborúja, a kis államok semlegesek, és ahhoz az oldalhoz fognak csatlakozni, amelyet a csatamezőkön kialakuló helyzet diktál.

Anglia, Franciaország és Oroszország ereje elég kell, hogy legyen Németország, Ausztria és Törökország legyőzésére, ennél fogva Angliának és Oroszországnak ki kell állítani a szükséges hadsereget, miután Franciaország már bevette minden embertartalékát.

28.) A szövetségesek politikai programja: nem német és németellenes Közép-Európa, valamennyi nemzet szabadsága, beleértve a kis nemzeteket

Németország politikai tervét ellensúlyozni kell a szövetségesek politikai tervével. Eddig azonban a szövetségeseknek nem volt ilyen tervük, mindegyiküknek megvoltak a maga elképzelései. Fran-

ciaország Elzász-Lotharingia visszanyerését akarja. Anglia tengeri fölényét akarta megvédeni, Oroszország pedig Kelet-Galíciát kívánta bekebelezni. Ez volt a tényleges terv. Belgium és a kis nemzetek felszabadítása nagyon nemes és nagyon gyakorlati program, de eddig ezt csak absztrakt formában fejtették ki. A szövetségesek politikáját nem irányítja ez a program.

A szövetségeseknek egy német ellenőrzésű Közép-Európa tervével a német ellenőrzés alól felszabadított Közép-Európa tervét kell szembeállítaniuk. A kis nemzetekről tartott előadásomban megkíséreltem kimutatni, hogy Közép-Európa egy különleges veszélyzónát zár magába, kis, nem szabad vagy félig szabad nemzetek zónáját, és hogy a jelenlegi háborúnak a valódi feladata ennek az övezetnek a politikai megszervezése.

A németek megértették ennek a közép-európai néprajzi zónának az alapvető fontosságát: a Németország ellenőrizte Közép-Európára vonatkozó tervük a német álláspont jegyében fogant. A taktika a helyzet követelményeinek megfelelően változhat: mostanáig a *divide et impera* volt a szabály, az utóbbi időben pedig megpróbálták Közép-Európa nemzeteit meggyőzni, hogy Németország legjobb barátjuk, hogy a németek nemcsak azért törekszenek ellenőrzésre, hogy saját érdekeiket szolgálják, hanem ezeknek a nemzeteknek az érdekében is.

Mindenesetre nyilvánvaló, hogy a közép-európai német terv egy nagyvonalú és jelentős következményekkel bíró terv, a szövetségeseknek hasonlóan komoly tervet kell kidolgozniuk Közép-Európára vonatkozóan. A német terv nemcsak nagyvonalú és messzeható, de ugyanakkor gyakorlatibb is. A szövetségeseknek egy ugyanilyen gyakorlati jellegű programmal kell rendelkezniük.

29.) *Független Lengyelország – független Csehország – független Nagy-Szerbia*

A szövetségeseknek ez a terve csakis abból állhat, hogy erőteljes munkával felszabadítják Közép-Európa nem német nemzeteit.

Közép-Európát Németország keleti fele, Ausztria-Magyarország, a Balkán és Oroszország nyugati része (Lengyelország) alkotja. Lengyelország, az Észak-Magyarország szlovák részeit magába foglaló Csehország újjáélesztése és felszabadítása, valamint Nagy-Szerbia megszervezése a szövetségesek elsődleges és alapvető fontosságú feladata. Ha ezt a feladatot elvégezték, akkor a többi kérdést is könnyű lesz megoldani.

A szabad Lengyelország és a független Csehország közvetlen gátat jelent Poroszország ellen.

A szövetségesek gyakran jelentették ki, hogy fel fogják számolni a porosz militarizmust. Hogy lehet ezt elérni? Ha ennek a tervnek van valami gyakorlati jelentősége, akkor ez csak abból állhat, hogy Poroszországot közvetlenül és állandó jelleggel gyengítik a lengyelek és a csehek felszabadításával, azzal, hogy ütköző államokat teremtenek a porosz agresszió ellen. A Baltikumig terjedő szabad Lengyelország Kelet-Poroszországot szigetté tenné, ahogyan az a múltban is volt, és Németország ennek megfelelően gyengülne.

A független Csehország jelentősége az ország történetéből és földrajzi helyzetéből következik. A csehek elég erősek voltak ahhoz, hogy ellenálljanak a német *Drang nach Osten*-nek, Ausztriát Csehországgal való uniója tette erőssé és hatalmassá. Bismarcknak teljesen igaza volt, hogy Csehország birtoklása garantálja az Európa fölötti uralmat. A szövetségesek számára Csehország felszabadítása épp olyan fontos, mint Lengyelország és a délszlávok felszabadítása. Tulajdonképpen ennek a három feladatnak kell egy ésszerű németellenes politika fő céljait képezni.

Ausztria-Magyarországot természetesen fel kell osztani. Ma már nyilvánvaló kell hogy legyen: minden olyan terv, amely Ausztria-Magyarország megőrzését célozza, a „*travail pour le roi de Prusse*”⁵ közvetlen formája. Ausztria-Magyarország már bebizonyította (nemcsak a háború alatt, de azelőtt is), hogy csupán eszköz Németország kezében. Ausztria-Magyarország fenntartása a pángermánok terve.

⁵ Hiábavaló, eleve kárba vesztett cselekedet. Szó szerint „a porosz király részére végzett munka” (fr.).

A délszlávoknak Szerbia politikai irányítása alatti felszabadítása és egyesítése további lépést jelentene Ausztria-Magyarország felosztásában és a Balkánnak nemzeti alapon történő szerves újjárendezése terén. Szerbia kétségbevonhatatlanul bebizonyította hűségét mint szövetséges!

Olaszország jogos nemzeti törekvései ugyancsak Ausztria-Magyarország feldarabolását követelik. Így Olaszország Nagy-Szerbia szomszédja lenne, ezzel pedig teljessé válna a Lengyelország, Csehország és Nagy-Szerbia által alkotott németellenes sorompó.

Továbbá a magyarok államának a magyarországiak államával szembeni alapon történő megszervezése,⁶ valamint a magyarországi és ausztriai románoknak a felszabadítása a felosztás szükség-szerű politikai velejárói.

Nyitva marad még Konstantinápoly, az európai és ázsiai Törökország kérdése. Megegyezésre juthatnak a szövetségesek ebben a bonyolult problémában?⁷

90

A Pénzügyi Központról szóló törvényjavaslat¹ parlamenti vitájának horvátországi vonatkozásai

A

1916. jan. 18

Részlet Polónyi Géza felszólalásából a Pénzügyi Központról szóló javaslat tárgyalásakor

Képv. Napló 1910–15, XXVIII. 248., 250–252. l.

...Egyetlen egy komoly indok kényszerít rá, hogy felszólaljak és ez vonatkozik arra, hogy a horvátországi képviselőkkel való megállapodás, amelyről kötelességem lesz tájékoztatni a t. képviselőházat, meggyőződésem szerint ellenkezik közjogunkkal, ellenkezik a Horvátországgal létesített egyezményrel és ennek folytán, hogy horvátországi t. képviselőtársaim formáját kövessem, mivel az elfogadott praxis szerint ők a legkisebb részletnél, mielőtt észreveszik, hogy valami nem kvadrál az 1868. évi XXX. törvénycikkben foglalt megegyezésben, rögtön a regnikoláris deputáció útjára lépnek, majd én is konklúzum² gyanánt oda fogok kilyukadni, hogy ez a kérdés, úgy, amint megoldása most tervezetik, meg nem oldható, mert ez gyökeres módosítása volna az említett törvényben foglalt egyezménynek, ez pedig más, mint regnikoláris deputáció útján meg nem történhetik.

Erre majd beszédem végén fogok rátérni, most azonban méltóztassék megengedni, hogy sorrend szerint a következőket terjesszem elő.

Itt a tegnapi nap folyamán, de az általános vitánál is, az alapszabálytervezettel kapcsolatosan felmerült a nagytóke koncentrációjának kérdése. E kérdésről már két nagy beszéd hangzott el, sőt három, ha a túloldal szónokát is hozzászámítom. És ez a kérdés még mindig nincs kimerítve. Én tehát, midőn e kérdéshez hozzá fogok szólni, nehogy kifogyjak az időből és ne jusson időm a horvát

⁶Az eredetiben: „...the organization of a *Magyar* as opposed to a *Hungarian State*...”

⁷A memorandum befejező fejezetei a háború kilátásaival és a győzelem előfeltételeivel foglalkoznak.

¹A Pénzügyi Központ létrehozását célzó 1915. évi előkészületek a nemzetiségi pénzügyeket is érintették. A világháború kitörését követő zaklatások, szigorított ellenőrzések után a Pénzügyi Központ létrehozása, az ahhoz való csatlakozás azonos elbírálást, a központi bankoknak való kiszolgáltatottság mérséklését ígerte. Ennek megfelelően pl. a szlovák nemzetiségi bankok nevében a turócszentmártoni Národnie noviny 1916 januárjában több cikkben is pozitívan ismertette a Központ létrehozása érdekében tett erőfeszítéseket, kiemelte a nemzetiségi pénzügyekkel való kapcsolatokat régóta szorgalmazó Hantos Elemér érdemeit, és biztatta a szlovák pénzügyeket a Központtal való csatlakozásra.

²Konklúzió, végkövetkeztetés (lat.).

kérdésre, kénytelen leszek minden szisztematikus vitáról lemondani és egyszerűen tényeket odaállítani, amelyek az én meggyőződésem szerint az ország figyelmét is központosíthatják arra, hogy igenis, arra a határozati javaslatra, amelyet a párt nevében Beck Lajos t. képviselőtársam tegnap benyújtott, a legsürgősebb szükség van, mert a pénzügyi reform Magyarországon tovább magára nem vár[at]hat.

Elsősorban legyünk igazságosak és konstatáljunk tényeket, amelyek nemcsak kritikát tartalmaznak, hanem örvendetes jelenségek is. Simonyi-Semadam Sándor t. képviselőtársam, nem első ízben, felveti a pénzügyi intézetek altruisztikus kötelezettségeit és különösen a nagyszzebeni és a brassói bankkal kapcsolatban felemlíti a nemzeti állameszme iránt való kötelezettségeiket és azt állítja, nagy általánosságban teljesen helyesen és jogosan, hogy a magyar pénzügyi intézetek e téren nemcsak nem követik a brassói és nagyszzebeni pénzügyi intézetek példáját, hanem visszavonulnak olyan humanitárius kötelezettségek teljesítésétől, amelyek a magyar nemzeti állameszme szolgálatában állhatnának.

Nagy általánosságban, ez, ismétlem, fájdalom, igaz. Azonban egy kivételről tudomásom van és kötelességem ezt a t. háznak is tudomására hozni. Magam is részt vettem a Pesti Hazai Első Takarékpénztár múlt évi közgyűlésén, amikor határozat hozott, amely szerint ez az intézet – az összegre most már nem emlékszem, elfelejtettem megkérdezni, gondolom, húszezer korona volt évente – ezt az összeget úgy állítja be mérlegébe, hogy az magyar közművelődési célokra fordítandó.

De nem ebben látom én a dolog lényegét, hanem a részvényesek által indított mozgalomnak az a konzekvenciája is volt, hogy elhatározták, hogy az összes magyarországi pénzügyi intézeteket megkeresik az iránt, hogy hasonló határozatokat a mérlegre nézve hozzanak. Hogy ennek azután mi volt a folytatása és az eredménye, arról nem tudok beszámolni, de azt hiszem, nem maradt visszhang nélkül. És ha én mostani felszólalásommal valamennyire kontribuálnék ahhoz, hogy a többi pénzügyi intézetek figyelmét is felhívjam e kötelezettségükre, akkor én eleget tettem annak a kötelességnek, amely felszólalásra indított.³...

...Szívesen lemondok arról, hogy ezeket a részleteket itt bővebben fejtegessem, bár lett volna elég mondanivalóm az egyes pénzügyi intézeteknél előforduló ilyen vagy amolyan visszaélések tekintetében, de kényes lévén a téma, jobb, ha nem folytatom. Rátérek magára a javaslatra s illetőleg az alapszabálytervezet egyes intézkedéseire. Ott is csak röviden érintem azt, amit kifogásolni akarok és azután, ha majd méltóztatnak megengedni és szíves türelmükkel megajándékozni, pár szóval bővebben akarom fejtegetni a Horvátországra vonatkozó kérdést. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az alapszabálytervezet tekintetében meg kell jegyeznem, hogy ez igen sok tekintetben érinti nemcsak a 3. §-t, hanem a 7., 8., sőt a többi szakaszokat is, úgyhogy szinte képtelenség ezzel a kérdéssel úgy foglalkozni, hogy egyúttal a 7. és 8. §-okat ne érintsem.

Meg fog tehát történni az, aminek nem volna szabad a magyar törvényhozás termében előfordulnia, meg fog történni az, hogy méltóztatnak elfogadni egy alapszabálytervezetet, amely most már prejudikál a 7. és 8. szakaszokban foglalt törvényes intézkedéseknek, aminek konzekvenciája után, hogy nem az alapszabály alkalmazkodik a törvényhez, hanem a törvénynek kell alkalmazkodnia az alapszabálytervezetnek. Megjegyzéseim az alapszabálytervezetre röviden sommásan előadva a következők.

Először is van egy megjegyzésem ennek az egész alapszabálytervezetnek a magyarságára nézve. Nem tudom, ki szerkesztette a javaslatot, de akárki szerkesztette, mélyen sajnálom, hogy ilyen, a nyelvünket kerékbe törő stílus valaha a képviselőház elé kerülhetett és csodálkozom azon, hogy két professzor, amilyen a pénzügyi bizottság elnöke és előadója, még ezt a dolgot sem vette észre....

...Miután a horvát képviselőiség külön bejegyeztetik Zágrábban, ennek a cégjegyzéséről ez az alapszabály nem intézkedik. Mármost csak felvetem a kérdést: ugyanezek a cégjegyzési szabályok vonatkoznak-e a horvát képviselőiségre is, avagy Horvátország területén a cégjegyzésnél a képviselőiség vagy az a bizottság fog intézkedni és mi módon?

³ Polónyi a törvényjavaslat részletes bírálatát a 3. §-sal, a cégjegyzésről szóló rendelkezéssel kezdi.

Ámde ez szubordinált jelentőségű kérdés.

Ami nagyon fontos, s amiért én tulajdonképp ma itt állok, az a 4. §-ban foglalt következő rendelkezés. Azt mondja: Zagrebben a jelen alapszabályok VIII. fejezetében meghatározott hatáskörrel okvetlenül állítandó fel képviselőség. Okvetlenül. Tetszik tudni, lényege a dolognak ebben az, hogy míg Magyarországon a kormánynak joga van képviselőséget felállítani, Horvátország területén köteles felállítani. Ami már bizonyos mértékig, méltóztatik meglátni, a magyar nemzet jogát, Horvátország területére a pénzügyekre vonatkozólag lényegesen viciálja.⁴ Azt mondja azonban: állítandó fel képviselőség, amelynek ügyköre Horvát-Szlavonország területére terjed ki és ügykezelési nyelve a horvát. Mindjárt rátérek az egész kérdésre, hogy ezzel kapcsolatban az 53. §-ban foglalt külön szabályokkal együtt e kérdést a képviselőház előtt a következőkben állítsam be.

Mély tisztelettel kérem a képviselőház túloldalán ülő tagjait, szíveskedjenek ellenőrizni, amit mondok és ha bármiben tévedek, rektifikálják, mert ez nem pártkérdés. A Horvát-Szlavonországokkal fennálló közjogi viszonyunk eddig sohasem volt pártkérdés, valamint az sem pártkérdés, hogy különösen a mostani pillanatban és időkben mindnyájunknak és nekem is tartózkodnom kell minden oly gondolat felvetésétől, amely a dicséretre méltóan létesített megegyezést és jó viszonyt a horvát testvérekkel valami tekintetben alterálni volna alkalmas. (*Helyeslés.*) Ebben talán mindnyájan egyetértünk.

Vannak azonban bizonyos határok, amelyeket megőrizni nekünk nemcsak jogunk, de kötelességünk is; mert meg vagyok róla győződve, a magyar nemzet később számon fogja kérni, ha oly precedenseket alkotunk, amelyek az 1868:XXX. t.-cikkel ellenkeznek és amelyek lényegesen megváltoztatják Magyarország és Horvátország között a közjogi viszonyt. Ne méltóztassék elfeledni, arra vetem a súlyt, hogy „ügykezelési nyelve a horvát”. Mindjárt kielégítem mindenkinek a kíváncsiságát. Az 1868:XXX. t.-c. 57. §-a itt van a kezemben; aki ellenőrizni akar, szívesen bocsátom rendelkezésére.

A közös ügyekben a végrehajtási hatalom gyakorlása terén Horvátország határai között – így szól a törvény, méltóztassék megnyugodni, hogy szó szerint idézem – a horvát nyelv a kötelező a közös organumokra is. De csak Horvátország határai között. Ez a lényeg és ezen van a súlypont.

Nekem az ellen kifogásom nincs, azaz, majd meghallják, hogy van (*Derűtség.*), hogy létesítsenek Horvátországban egy képviselőséget és pénzügyi önállóságot. De ha már létesítenek ilyen intézményt, ne méltóztassék lehetővé tenni azt, hogy ez a horvátországi képviselőség nemcsak Horvátország határain belül, tehát az autonóm területen, hanem a központtal való levelezésben is a horvát nyelvet használja. Minthogy a kiegyezési törvény értelmében a horvát nyelv csak Horvátország határain belül kötelező, természetesen, hogy a Horvátország határain túl terjedő, ezen hatáskörre vonatkozó levelezés és intézkedés, szóval ügykezelés nyelve nem lehet a horvát, a Pénzügyi Központtal ez az intézmény csak magyarul érintkezhetik.

Hogy el ne felejtsem, talán nem lesz felesleges már most megemlítenem, hogy jó lesz azt is kikötni – én legalább kikötném, de módosítást nem terjeszték elő –, hogy ezeknél az igazgatóságoknál, amelyeknél osztrák pénzügyi intézetek, Union-Bank stb. érdekelvők, az igazgatóságba, felügyelő-bizottságba, választmányba csak magyar állampolgárok legyenek megválaszthatók, bár, őszintén szólva, fel nem tételezhető a pénzügyminiszter úrról, hogy nem magyar állampolgárokat nevez majd ki. Adja Isten, hogy csalódjam, de a gyakorlati élet terén felmerülhetnek esetek, amikor méltóztatik majd látni, mennyire szükség volt erre a megjegyzésre is.

Mármost miként áll a dolog? Ebben az alapszabály tervezetben és magában a törvényjavaslatban Horvátország számára az egész vonalon pénzügyi autonómia, pénzügyi önállóság létesíttetik, oly módon, hogy felállítatik a kötelező képviselőség, ezenkívül ennek a képviselőségnek hatáskörébe utaltatik, hogy a felülvizsgálatot nem lehet teljesíteni a Központ által, ha azt a horvát képviselőség nem

⁴ Sérti, károsítja (lat.).

javasolja. Ezenkívül kap egy 5 milliós dotációt és amellet az állam pénzből, a tangensnek megfelelő arányban kell kapnia a szükséges pénzt. Tehát tisztán magyar pénzből, és pedig magyar állampénzből kapott dotációról van szó, melyeknek ellenőrzése akként történik, hogy ez kizárólag autonóm orgánumokra van bízva.

Polónyi Géza ezt követően az 1868:XXX. tc. vonatkozó rendelkezéseit ismertette, s rámutatott, hogy mindenféle pénzügyi magyar–horvát közös ügyként kezelendő. Ezen az elvi alapon állva ellenezte, hogy Horvátországnak e téren a legcsekélyebb autonóm jogkört is kilátásba helyezték.

B

1916 jan. 18

Részlet Teleszky János pénzügyminiszter válaszából Polónyi Gézának a horvát kérdésben a Pénzügyintézeti Központtól szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor¹

Képv. Napló, 1910–15, XXVIII. 265–267. l.

... T. ház! Méltóztassék megengedni, hogy áttérjek Polónyi Géza t. képviselő úr beszédére. Engedje meg nekem a t. képviselő úr, hogy ami az alapszabályok szövegezésére vonatkozó grammatikai megjegyzését illeti, erre a t. házra ne kövessék, annál kevésbé, mert őszintén megvallva, a t. képviselő úr én reám azt a benyomást tette, hogy a kérdést nem is annyira grammatikai, mint inkább fiziológiai szempontból vette bonckés alá. *(Derültség a jobboldalon.)*

A t. képviselő úr elsősorban és legfőképp a kérdés horvátországi rendezését kifogásolja, ezért erre fogok egy kicsit bővebben kiterjeszkedni. Teljesen egyetértek a t. képviselő úrral: ez olyan matéria, amely az 1868:XXX. t.-c. értelmében – kivéve a csődjogra vonatkozó rendelkezéseket – kizárólag a magyar–horvát közös törvényhozás ügykörébe tartozik, de a horvát autonómiának ehhez az egész matériához semmi törvényes köze nincs. *(Helyeslés.)* Teljesen osztozom a t. képviselő úr nézetében, és merem állítani, hogy sem ez a törvényjavaslat, sem az alapszabályok ezzel a felfogással szemben semmiféle sérelmet nem tartalmaznak. Legfeljebb azt lehetne egyedüli sérelemnek felhozni, hogy az igazgatóságban részt vesz a horvát bánnak egy kiküldöttje. Méltóztassanak azonban megfontolni, hogy ezt is a magyar törvényhozás rendeli el, és elrendeli azért, mert az igazgatóságban részt vesz a földművelésügyi miniszter úr kiküldöttje is, azt az agendát pedig, amelyet a földművelésügyi miniszter úr Magyarországon végez, Horvátországban tulajdonképpen a horvát bán látja el.

Ettől az egy intézkedéstől eltekintve, amelyet a t. képviselő úr különben nem is diffikultált, nincs az alapszabályoknak intézkedése, amely ebbe az alapelvbe ütköznék. Én nagyon nagy súlyt helyezek arra, t. képviselő úr, hogy az 1868:XXX. t.-c. az én tárcám ügykörét illetőleg Horvát-Szlavonországgal szemben minden tekintetben betartassák, betartassék ne csak abban a tekintetben,

¹ Polónyi viszontválaszában előbb a csődeljárás technikai szabályozására tért ki, majd konstata, hogy egyetértés alakulhat ki közte és a pénzügyminiszter közt a tekintetben, hogy „az egész bankügy és az egész pénzügyintézeti ügy Magyarország és Horvátország között olyan közös ügy, amelynél a törvényhozás az egész vonalon kizárólag a közös országgyűlés elé tartozik, és a végrehajtás az egész vonalon a magyar kormány saját közegei által eszközölendő.” A képviselő ezenkívül aggályosnak tartotta a pótlólagos rendelkezések meghozatalának a horvát önkormányzat körébe való utalását, mondván, hogy mindig is fennáll a horvát szabor bojkottjának veszélye. A nyelvhasználatot illetően Polónyi arra az álláspontra helyezkedett, hogy a zágrábi képviselőség Horvátországon belül a horvát nyelvet, a központtal és a magyarországi ügyfelekkel való kapcsolataiban azonban a magyar nyelvet használja. (Képv. Napló, 1910–15, XXVIII. 272–273. l.) – Viszontválaszában Teleszky elutasította Polónyi érveit, és az eredeti törvénytervezet elfogadását kérte. (Uo. 275. l.)

hogy igenis mindazok a jogok, amelyek Horvát-Szlavonországnak biztosítottak, a kormányzatomra bízott adminisztráció által respektáltassanak (*Helyeslés.*); de hogy betartassanak abban a másik irányban is, hogy azokon a jogokon túlmenő jogok pénzügyi téren Horvát-Szlavonországnak ne biztosítottassanak.

Azt a tendenciát, amely a pénzügyi önállóság irányában óhajtáná az 1868:XXX. t.-cikket megváltoztatni, én meggyőződésem egész hevével helytelennek tartom. (*Élénk helyeslés.*) Én ezekkel szemben, ha ilyen tendenciák felmerülnének, pl. a horvát pénzügyi egyezmény küszöbön álló megkötése alkalmával – remélem ugyan, hogy nem fognak felmerülni –, igenis tudni fogom a kötelességemet. (*Helyeslés.*) De másrészt igenis azt tartom: ha mi akarjuk, hogy az a konstrukció, amelyet Horvát-Szlavonországnak tekintetében az 1868:XXX. t.-c. megállapított, élő valósággá váljék, akkor minékünk Horvát-Szlavonországnak jogos közigazgatási igényeit feltétlenül ki kell elégítenünk. (*Helyeslés.*)

Mármost ebben az alapszabálytervezetben semmi egyebet nem csináltam, mint kerestem azokat a módokat, amelyek mellett ez a Pénzügyügyi Központ, teljesen megfelelő a törvényes rendelkezéseknek, Horvát-Szlavonországnak jogos közigazgatási igényeit kielégíthesse, és előmozdítsa azt, ami iránt 1867 óta – és ezt igen nagy hibájául rovom fel az összes eddigi kormányoknak – tulajdonképpen semmi komoly törekvés nem történt, hogy t.i. a horvát közigazgatási és pénzügyi életet bekapcsoljuk a magyar közigazgatási és pénzügyi életbe. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Én, t. képviselőház, kerestem erre nézve a módokat. Remélem, hogy megtaláltam, és nagyon büszke leszek arra, ha ez a Pénzügyügyi Központ e tekintetben úgy fog működni, mint ahogy én remélem, és ennek révén azt a célt, amit az előbb jeleztem, el fogjuk érhetni. Mert az, t. képviselőház, nem lehet sem magyar, sem horvát, sem közös érdek, hogy ezek a kérdések úgy oldassanak meg, mint ahogy pl. megoldattak az Országos Központi Hitelszövetkezet létesítése alkalmával, ahol csak a merev jogi formákat keresték, és kimondták, hogy Horvát-Szlavonországnak magyar képviselőség alakítandó, ellenben nem törődtek azzal, hogy az hogyan alakíttatik, hogy annak működése olyan legyen, hogy az a horvát-szlavon jogos igényeket kielégíthesse. Az eredmény az volt, hogy míg az Országos Központi Hitelszövetkezet a szorosán vett Magyarország területén üdvös fejlődést mutat, addig Horvát-Szlavonországnak területén teljesen elsenyvedt, és más, tisztán horvát alakulatoknak adott teret, amelyek, meggyőződésem szerint, nem jöttek volna létre, ha az Országos Központi Hitelszövetkezet alapításánál azzal a körültekintő gondossággal jártak volna el, mint ahogy én igyekeztem most ezt a kérdést megoldani. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

A t. képviselő úr szememre veti elsősorban azt, hogy a zagrebi képviselőség nyelve horvát, és azt méltóztatik mondani, hogy e tekintetben megszegem az 1868-iki törvényt, mert az 1868-iki törvény szerint a közös minisztériumok horvát-szlavonországi végrehajtó közegeinek a nyelve csak Horvát-Szlavonországnak területén a horvát, ez a képviselőség pedig semmi egyéb, mint a magyar pénzügyminisztériumnak egy végrehajtó szerve, tehát erre is ugyanazok a szabályok kell, hogy irányadók legyenek, mint pl. a horvát-szlavonországi pénzügyigazgatóságokra. Nagyon örülök, hogy e tekintetben teljesen egyetértünk. (*Helyeslés.*) Én is úgy fogtam fel, hogy tulajdonképpen ez a horvát-szlavonországi képviselőség nem egyéb, mint a közös kormánynak horvát-szlavonországi végrehajtó szerve, és hogy ennél fogva talán nem is kellett volna kimondani az alapszabályokban, hogy hivatalos nyelve a horvát, mert ez az 1868:XXX. t.-c.-ből önként és magától következik. Azt azonban nem tudom megcsinálni, és nem tudom, hogyan méltóztatik azt gondolni, hogy Horvát-Szlavonországnak területén a hivatalos nyelv a horvát, de mire az az irat ide Budapestre érkezik, a határon hirtelen horvátból magyarrá változzék át. (*Derültség a jobboldalon.*) Ezt nem tudom végrehajtani.

Polónyi Géza: Nem arról van szó.

Teleszky János pénzügyminiszter: Ezt nem tudom végrehajtani az állami hivataloknál sem, és 1868 óta egyetlen magyar kormány sem volt, amely végre tudta volna hajtani, mert minden közös hivatal, amely Horvát-Szlavonországnak területén székel, miniszterével horvátul levelez.

Polónyi Géza: Elég hiba!

Teleszky János pénzügyminiszter: Ez hiba akkor, ha meg méltóztatik mondani, miként lehet megcsinálni azt, hogy a horvátul fogalmazott irat, mert hiszen Horvátországban fogalmazzák, horvátul kell fogalmazni a t. képviselő úr által idézett szöveg szerint, hogyan változzék át a határ átlépésénél magyar nyelvűvé?

Polónyi Géza: Nem így áll a dolog. *(Halljuk!)*

Teleszky János pénzügyminiszter: Másként végrehajtani nem lehet, és 1868 óta tényleg így van végrehajtva, nézetem szerint, egészen helyesen, az összes kormányok által. Ez vonatkozik a horvát nyelvre.

Abban, amire Barta Ödön t. képviselő úr is mint sértő dologra alludált, hogy körülményesen és hosszasan körülíratik az alapszabályokban a horvát képviselőség szervezete, míg a Magyarország területén esetleg felállítandó képviselőségek szervezete nem íratik körül, abban én semmi sértőt nem találok. A tulajdonképpeni Magyarországon fog-e képviselőség felállítatni és mily hatáskörrel, nem tudom. Ez az üzleti élet következményei szerint fog alakulni, ez az igazgatóság dolga, és az igazgatóság feladata lesz, ami magától értetődik, ily képviselőség megszervezése. Horvát-Szlavonországot illetőleg azonban nem akartam e kérdés megoldását az igazgatóságra bízni, mert nem lévén az igazgatósággal szemben feltétlen hatalmam annak keresztülvitelére, amit akarok, nem lennék biztos afelől, hogy úgy oldja-e meg ezt a kérdést, amint én az előbb előadott okokból feltétlenül szükségesnek tartom, és ezért igenis feltétlenül ragaszkodnom kellett ahhoz, hogy ennek a horvát-szlavonországi képviselőségnek ügyköre – amelynek ily messzebbmenő hivatása van a magyarországi képviselőségekkel szemben – magában az alapszabályban pontosan körülírassék. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Abban az irányban is, hogy messzebbre ne menjek esetleg, mint ahogy helyesnek tartom. De abban is, hogy másrészt elérjem vele azt, amit elérni akarok: elérjem, hogy a horvát-szlavonországi intézetek – amelyek különben kisebbségben lévén, semmi biztosítékot nem találnának a tekintetben, hogy jogos igényeik megfelelő kielégítést nyernek – meggyőződhesse az arról, hogy igenis oly szervezetről van szó, amely az ő jogos igényeiket is kielégíti, amely az ő autonóm működésüket is lehetővé teszi, és ily módon bizalommal lépjenek be azon intézmény körébe, amelynek feladata, ismétlem: ebben a tekintetben az, hogy Horvátország és Magyarország között megteremtse azt a kellő viszonyt, amelyet 1868 óta közgazdasági téren megteremteni nem sikerült. Remélem, hogy ezt ez az intézmény igen nagy mértékben elő fogja mozdítani.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a horvát-szlavonországi képviselőség működését, igenis abban kellő mértékben biztosítva van a horvát-szlavon intézetek beleszólása az ügyek vezetésébe. Hiszen kell is, mert ott mások a viszonyok, mint nálunk, és csakis ők maguk tudják azt, hogy az ottani viszonyokhoz képest mily irányban lehet és kell az intézménynek megfelelő működést kifejtenie. Biztosítva is van ez teljes mértékben, úgyhogy a legnagyobb bizalommal viselkedhetnek² Horvát-Szlavonországot terén ez intézménnyel szemben; de ennek dacára biztosítva van az intézmény egységes jellege is, biztosítva van az összes fontos kérdésekben a központi szerveknek a kellő befolyása, és egy egészséges egyensúlyállapot van meggyőződésem szerint biztosítva abban a tekintetben, hogy egyrészt ne történhessék semmi, ami a horvát-szlavon különleges érdekeket sértene, vagy azok szolgálatában nem állana, de másrészt ne történhessék olyan se, ami a közösség érdekébe ütközik, ami nem a közösség szolgálatában van, vagy az egységes vezetést és irányítást nem tenné lehetővé.

Azt méltóztatik mondani, gondolom Polónyi Géza és Barta Ödön t. képviselő urak mindketten felvetették ezt a kérdést, hogy tulajdonképpen mi lesz az a képviselőség, hogy nem látják: hány tagból fog állani a képviselőség; és hogy amily bőbeszédű az alapszabály a bizottság összeállítása tekintetében, oly szükséges magának a képviselőségnek összeállítása tekintetében. Bocsánatot kérek,

² Valószínűleg elírás „viseltethetnek” helyett.

miért nem méltóztatik kifogásolni, hogy nincs bent az alapszabályokban, hogy a vezérigazgató mellett hány igazgató, hány aligazgató, hány titkár és nem tudom, mily nevezetű tisztviselő lesz?

Polónyi Géza: Nem lesz becégezve Zágrábban.

Teleszky János pénzügyminiszter: De Budapesten lesz becégezve, és még nincs megmondva. A mindenkori gyakorlati élet viszonyaitól fog függni, hogy hány tisztviselőt állítanak majd oda. Megalakul talán öttel, később lesz 10–20–30. Mindez abszolúte nem törvénybe, nem alapszabályba való dolog. Magától értetődik, hogy amint meg kell az igazgatóság hatáskörét és szervezetét az alapszabályokban határozni, természetesen úgy a bizottság hatáskörét és szervezetét is körül kell írni a cél biztosítása érdekében, hogy ugyanis az autonómia kellően érvényesüljön.

Nem az 1868:XXX. t. c. értelmében vett autonómiát tekintem, amikor erről beszélek, mert azt hiszem, kellő világossággal mondtam, hogy ez nem az a matéria, hanem értem a pénzügyintézetek autonómiáját a kormányzattal szemben. Azt akarom tehát, hogy a horvát-szlavon pénzügyintézetek autonómiája kellően érvényesüljön és összhangba legyen hozható az általános céllal. Ezért kellett ezt a bizottságot, ezt a – beismerem – egészen rendkívüli valamit beiktatni. De azt, hogy a képviselőség hány tagból áll, hány tisztviselő lesz, megmondani teljesen felesleges dolog, amint felesleges megmondani, hogy a központ hány fiókot vagy mellékhelyet állít fel. Tessék megnézni az Osztrák-Magyar Bankot; megvan, hogy fiókokat és mellékhelyeket állíthat fel, de hogy hány fiókot és mellékhelyet, és hogyan szervezze azokat, az belső kérdés.

C

1916. jan. 19

*Br. Rajačić József horvát-szlavon képviselő társországi gazdasági érdekeket érintő módosítása a Pénzügyintézeti Központról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor*¹

Képv. Napló, 1910–15, XXVIII. 287. l.

B. Rajacsich József: T. képviselőház! Indítványozom, hogy a 9. §. 3. bekezdésének első pontjában „húsz millió koronát” szavak után „Horvát-Szlavonországokban 10 millió koronát” szavak tétessenek; amennyiben tehát a t. kormány és a t. képviselőház e módosításomat elfogadja, a szakasz 3. bekezdésének első pontja a következőképpen hangzanék (*olvassa*): „Azokra a pénzügyintézetekre, amelyek 20 millió koronát, Horvát-Szlavonországokban 10 millió koronát meghaladó teljesen és készpénzben befizetett alaptőkével mint részvénytársaságok alakultak avagy alakulnak.”

Van szerencsém módosításomat néhány szóval indokolni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Kiemelem, hogy e módosításom nem jön váratlanul, mert az általános vita alkalmával felszólalásomban már jeleztem, hogy Horvát-Szlavonországokban milyen speciális gazdasági és pénzügyi viszonyok vannak. Hangsúlyoztam azt is, hogy ebben a törvényjavaslatban nem foglaltatnak némely intézkedések, amelyek ránk nézve szükségesek volnának. Ezek azonban véleményem szerint alkalmasok lennének a Pénzügyintézeti Központnak mint közös intézménynek működését Horvát-Szlavonországokban sikeresen előmozdítani. Ezzel elkerülhetnők az esetleges kellemetlenségeket, amelyek bekövetkezhetnének egyöntetű intézkedések által, tekintettel az ottani speciális gazdasági és pénzügyi viszonyokra.

¹ Rajačić módosítását az ülésen később felszólaló Teleszky János pénzügyminiszter is támogatja. (Vö. Képv. Napló, 1910–15, XXVIII. 288–289. l.) – A módosítások feletti szavazás alkalmával a ház Rajačić József módosítását elfogadja. (Uo. 289. l.)

A javaslat 9. §-a a következő három évre minden intézettől megvonja az alapítási lehetőséget, amely nem húsz millió korona alaptőkével alakulna. Horvátországra nézve a 20 millió koronás alaptőkének kikötését, éppen az ottani sokkal kisebb pénzügyi és gazdasági erőre való tekintettel, túl magasnak találjuk, ennél fogva módosításomat bővebben nem is kell talán okadatolnom.

Számolva a tényleges viszonyokkal, helyeslem a javaslat azon intézkedését, hogy a következő három éven belül csak olyan pénzintézetek alakulhassanak korlátozás nélkül, amelyek ilyen szolid alapon létesülnének. A t. pénzügyminiszter úr különben belátta álláspontunk méltányos és helyes voltát, midőn a Pénzintézeti Központ alapszabálytervezetének 7. §-ába felvette a rendelkezést, hogy *(olvassa)*: „Oly tagjainak, akiknek saját tőkéje – értve ez alatt az alaptőkének és a legutóbb mérlegben kimutatott valódi tartalékoknak összegét – 20 millió koronát, Horvát-Szlavonországek területén székelő tagjainál pedig 10 millió koronát meg nem halad, a Pénzintézeti Központnak joga van időről-időre felülvizsgálatot foganatosítani.” Ebben az intézkedésben tehát a t. pénzügyminiszter úr már a mai álláspontunkra helyezkedett.

Amikor tehát a t. pénzügyminiszter úr számol Horvát-Szlavonországek különleges gazdasági viszonyaival, kérem a t. házat és a t. kormányt, hogy a törvényjavaslatban is honorálja álláspontunkat a mi speciális viszonyainknak megfelelő módosításom elfogadásával. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Elnök: Kérem a t. képviselő urat, szíveskedjék a módosítványt írásban beadni.

D

1916 máj. 5

Minisztertanácsi határozat a csődtörvény módosításáról szóló horvát-szlavon autonóm törvényjavaslattal kapcsolatban, a horvát szábor által eszközölt rész-módosítások ügyében

MT 1916:8/47*

A horvát-szlavon-dalmátországi miniszter úr² bemutatja az 1897. évi március hó 28-án kelt csődtörvénynek a Pénzintézeti Központ szervezésére való tekintettel szükségessé vált módosításáról szóló autonóm törvényjavaslatot, és ezzel kapcsolatban a következőket adja elő:

A szóban lévő törvényjavaslat előadó miniszter úr által állásfoglalás végett a miniszterelnök úrral közöltetvén, utóbbi a folyó évi április hó 10-én 1049/M.E. II. szám alatt kelt átiratában arról értesítette a horvát-szlavon-dalmátországi bán urat, miszerint tekintettel a törvényjavaslaton a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés által tett módosításokra, a magyar kormány sajnálatára nincs abban a helyzetben, hogy annak szentesítés céljából való felterjesztéséhez hozzájárulhasson.

Kifogás alá esnek ugyanis a miniszterelnök úr álláspontja szerint ezek a módosítások már annyiban is, hogy az 1916. évi XIV. t. cikket I. mint az országgyűlés által hozott törvényt jelöli meg, holott e törvényt nem az országgyűlés, hanem az ő felségéből és az országgyűlésből álló törvényhozás alkotja.

Tévesnek jelezte továbbá a miniszterelnök úr az első szakasz utolsó bekezdésébe iktatott azt a rendelkezést is, amely szerint a csődszerű felszámolásra szóló rendelet intézkedéseit a bán terjesztheti ki a nem csődszerű felszámolás eseteire. A közönséges (nem csődszerű) kereskedelmi felszámolás szabályozása ugyanis a kereskedelmi jog, tehát az 1868. évi XXX. t. c. 9. §-a értelmében a

* L. Iványi E.: Min. tan. jkv. 215–217. l.

² Hideghéthy Imre.

közös, s nem az autonóm jogszabályalkotás körébe tartozik, úgyhogy e kiterjesztés nem esik a bán hatáskörébe.

Mindenekfelett azonban kifogásolni kell a miniszterelnök úr szerint a törvényjavaslat első szakaszának azt a módosítását, amely szerint az a közös országgyűlésről mint „magyar-horvát országgyűlésről” beszél. Ez a kifejezés sem az 1868. XXX. t. c.-ben, sem egyéb ilyen kérdés eldöntésére alkalmas jogforrásban elő nem fordul. A magyar és horvát testvérnemzetek által alkotott állam „magyar állam”-nak nevezetik az egész vonalon, csakis magyar elnevezéssel bírhatnak tehát ennek az államnak Horvát-Szlavon-Dalmátországokkal közös szervei is.

Ezt a nómenklatúrát használja változatlanul a törvényhozás, amidőn az államról, joghatóságokról, miniszterekről beszél, anélkül, hogy ez bármikor is kifogásoltatott és megtámadtatott volna.

A horvát bán úr a fent előadott kifogásokra a miniszterelnök úrhoz folyó évi április 22-én 8562/I. szám alatt intézett s előadó miniszter úrral is közölt átiratában² az első kifogásokra vonatkozólag megállapítja azt, hogy a közös törvényeknek mint az országgyűlés által hozott törvényeknek való megjelölése 1868. óta a Horvát-Szlavon-Dalmátországokban kialakult gyakorlatnak felel meg, amely ellen a minisztertanács részéről eddig kifogás nem emeltetett.

Utalva arra, hogy ily megjelölés a tisztán magyar törvényekben is, így például az 1868. évi XXX. t. c. 4. §-ában, de közös törvényekben, így pl. az 1870. évi XII. t. c. 1. §-ában is előfordul, a bán úr válaszában kiemeli, hogy a közös törvények a horvát-szlavon autonóm törvényekben eddig kivétel nélkül mint az országgyűlés által hozott törvények idézettek.

A második kifogást illetően a bán úr megjegyzi, hogy a szóban lévő konkrét esetben oly tisztán eljárási intézkedés kiterjesztéséről van szó, amely Horvát-Szlavon-Dalmátországok autonóm hatáskörébe tartozik, mégpedig azért, mert az eljárás kereskedelmi jogügyekben is autonóm, továbbá, hogy különben is a szóbanforgó módosítás csak stílárius jelentőségűnek tekinthető, és a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés igazságügyi bizottsága részéről tényleg csak ily célzattal vétetett fel.

A harmadik kifogást, nevezetesen azt illetően, hogy a közös országgyűlés „magyar-horvát” országgyűlésnek nevezetik, a bán úr hangsúlyozza, hogy ez az elnevezés nem újítás, hanem tisztán magyar törvényben is előfordul, így pl. az 1868. évi XLIV. t. c. 29. §-ában, továbbá közös törvényekben is, mint a „közös magyar-horvát törvények Horvát-Szlavonországokban való kihirdetéséről” szóló 1870. évi XII. t. c. 1. §-ában, valamint igen gyakran a horvát-szlavon autonóm törvényekben.

Mindezek előadása után a horvát-szlavon-dalmátországi miniszter úr kéri a minisztertanácsot, hogy a felvetett kérdésekre nézve állást foglalni méltóztassék, megjegyezvén, hogy a maga részéről a kifogásolt módosításokat nem tartja olyan természetűeknek, hogy azok miatt a minisztertanácsnak meg kellene tagadnia hozzájárulását ahhoz, hogy a kérdéses, a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés részéről már letárgyalt törvényjavaslat jelenlegi alakjában legfelsőbb szentesítés végett ő felségéhez felterjesztessék.

A minisztertanács az első kifogást illetően tudomásul veszi, hogy a közös törvényeknek mint az országgyűlés által hozott törvényeknek megjelölése 1868. óta a Horvát-Szlavon-Dalmátországokban keletkezett állandó gyakorlatnak megfelel.

A második kifogást illetően a minisztertanács annak az álláspontnak ad kifejezést, hogy abból, miszerint a kérdéses autonóm törvényjavaslatban egy nem konstitutív, hanem csak deklaratív természetű rendelkezés foglaltatott, nem következik, hogy ez a rendelkezés tényleg autonóm jogkörbe tartozik. Nem egy példa van ugyanis arra, hogy közös természetű rendelkezések deklaratív alakban autonóm törvénybe is felvétessenek.

A minisztertanács magáévá teszi tehát a miniszterelnök úr által elfoglalt álláspontot, és ragaszkodik ahhoz, hogy a csődön kívüli felszámolás szabályozása az anyagi jog körébe tartozik, tehát közös természetű. Mindazonáltal a szóbanforgó konkrét szöveg módosítását nem kívánja.

² Skerlecz Tiszához intézett átiratát l. ME 1915–XXXIV–482. Tisza a minisztertanács határozatot megismételve jún. 2-án válaszolt Skerlecznek. (L. uo.)

Magáévá teszi végül a minisztertanács a miniszterelnök úrnak azt az álláspontját, hogy kifogásolandó a kérdéses autonóm törvényjavaslat 1. §-ának az a módosítása is, amely szerint a közös országgyűlés „magyar-horvát országgyűlésinek nevezetik, ami a mérvadó 1868. évi XXX. t. c. használt terminológiájával ellentétben áll. Azonban tekintettel arra a körülményre, hogy ez a helytelen kifejezés több törvényben már előfordult, a jelen törvénycikk szentesítésének útját állni ebből az okból a minisztertanács sem kívánja, jövőre azonban ahhoz ragaszkodik, hogy az autonóm törvényekben is csak az 1868. évi XXX. t. c.-ben használt kifejezések valamelyike alkalmaztassák.

A minisztertanács felkéri a miniszterelnök urat, hogy jelen határozatáról a horvát-szlavon-dalmátországi bán urat is értesítse.³

91

1916 jan. 21¹

Részletek Magyary Géza egyetemi tanár előadásából a „Magyar-Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ” jogi munkaprogramjáról és az ország délkelet-európai jogi feladatairól az egyesület jogi szakosztályának ülésén²

...Régóta felismertük már és sokat is hangoztattuk, hogy a magyar nemzet a Keleten van hivatva kulturális és gazdasági missziót teljesíteni. Sajátos viszonyaink, főleg erőnk fogyatékosága azonban nem engedte meg, hogy ezt a hivatásunkat betöltsük. A háborúnak reánk nézve egyik legnagyobb szerűbb, de egyúttal egyik legsúlyosabb eredménye lesz, hogy előle többé kitérnünk nem lehet. Ha nem akarjuk, hogy mi csak annyiban legyünk közvetítő kapocs a nyugat és a kelet között, hogy a nagy kultúr- és gazdasági missziót rajtunk keresztül ugyan, de nélkülünk mások végezzék

³ Vö. MT 1916:13/52. A horvát-szlavon-dalmátországi kormányt a magyar minisztertanácsban a horvát-szlavon-dalmát miniszter képviselte. A horvát önkormányzat nem terjedt ki a Magyarországgal közösen intézett had- és pénzügyekre. – Mivel a magyar törvénycikkeket uralkodói szentesítésre a magyar minisztertanács útján terjesztették fel, a gyakorlatban keresztülvitték, hogy így járjanak el a horvát-szlavon autonóm törvényjavaslatokkal is, jóllehet erről a minisztertanács ügykörét megállapító szabályzat nem intézkedett.

¹ Az előadás időpontja. – Az egyesület kiadványsorozatában megjelent előadás szövege előtt az alábbi bevezető sorokat olvassuk: „A Magyar-Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ jogi szakosztályának 1916. január 21-én tartott ülésén a szakosztály elnöke, Dr. Magyary Géza egyetemi tanár az alábbi összefoglaló tanulmányban nyújtott áttekintést azokról a jogi feladatokról, amelyek a Központra a Keleten a háború alatt és után várnak.” (Jogi feladataink a Keleten, 4. l.)

² A közölt részletek címe és lelőhelye: Jogi feladataink a Keleten. – A Magyar-Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ jogi munkaprogramja. Bp. 1916, Franklin ny. 5–21. l. (A Magyar-Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ kiadványai.) – A kiadvány végén közli az egyesület elnökségét és tisztikarát. Eszerint az intézmény elnöke Lánffy Leó, a Budapesti Kereskedelmi Kamara elnöke; tiszteletbeli elnökei: gr. Andrássy Gyula, gr. Apponyi Albert, Bárczy István budapesti polgármester, br. Burián István közös külügyminiszter, Chorin Ferenc, a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) elnöke, br. Harkányi János kereskedelemügyi miniszter, Körber [Koeber] Ernő közös pénzügyminiszter, Matlekovits Sándor, az Országos Iparegyesület elnöke, Nagy Ferenc, a Keleti Kereskedelmi Akadémia vezérőlbizottságának elnöke, Sándor Pál, az OMKE elnöke, br. Skerlecz Iván horvát-szlavon bán, gr. Tisza István miniszterelnök és Wekerle Sándor mint a Középeurópai Gazdasági Egyesület elnöke. A társelnökök sorában találjuk Domonyi Mórict (a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. igazgatója), Heinrich Ferenc nagyiparost (a Budapesti Kereskedelmi Testület elnöke), br. Kohner Adolfot (a Pesti Lloyd-Társulat elnöke), Krausz Simont (ekkor a Magyar Bank- és Kereskedelmi Rt. vezérigazgatója), Veith Bélát (a „Szabadalmazott Osztrák-Magyar Államvasúttársaság” igazgatója) és Weisz Fülöpöt (a Magyar Textilgyárosok Országos Egyesületének igazgatója). Az intézmény osztályelnökei voltak: Magyary Géza egyetemi tanár, a közölt előadásrészlet szerzője és Pirkner János o. gy. képviselő. A számvizsgáló bizottság elnökeként szerepelt Thirring Gusztáv, az ismert statisztikus, ez idő tájt már Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának igazgatója.

el, ami reánk nézve úgy gazdasági, mint politikai szempontból igen káros volna, akkor teljes felkészültséggel, teljes erővel és törhetetlen kitartással magunknak is hozzá kell látnunk a munkához, hogy elfoglalhassuk Keleten azt a helyünket, amelyet a szomszédság és a háború eredményei számunkra ki fognak jelölni. Amint a háború megszilárdította önbizalmunkat, hogy ellenségeinket legyőzzük, épp úgy annak fényes eredményei erősítsék meg önbizalmunkat, hogy Keleten kitartó, komoly munkával a reánk háruló nagy feladatokat is el fogjuk tudni végezni.

Mik a magyar nemzet feladatai keleten? Röviden összefoglalhatjuk: a magyar nemzet számára ott a legkedvezőbb gazdasági, jogi, politikai és kulturális vonatkozásokat kell megteremtünk. Nagy és nehéz vállalkozás, amely kemény próbára fogja tenni a nemzet szellemi erejét és kitartását. Ezekre a feladatokra kell elkészülnünk még a háború alatt.

Központunk nagyérdemű elnöke e munkához megtette az első lépést, midőn bölcs előrelátással és éles elmével a Központ munkakörének kibővítését keresztülvitte. A Központ, amely eredetileg csak Bosznia és Hercegovinához való viszonyunk ápolását tűzte ki feladatául, működési körét most az egész keletre kiterjesztette.

Mielőtt azokról a feladatokról szólnék, amelyek Központunkra e kibővített hatáskörben a jogi téren várnak, különös nyomatékkal kell hangsúlyoznom, hogy az a bensőség és melegség, amellyel Bosznia és Hercegovina gazdasági és kulturális fellendülését és velünk való testvéries együttérzését előmozdítani törekedtünk, erejéből semmit sem fog veszíteni. Mint alább ki fogom fejteni, Boszniát és Hercegovinát amint hozzánk szorosabb jogi kötelek fogják fűzni, ennek megfelelően gondoskodásunknak is, amellyel ezen országrészekhez való viszonyunkat szilárdítani törekedtünk, az ediginél is fokozottabbnak kell lennie.

Vizsgálva mármost közelebbről is azokat a jogi teendőket, amelyeket el kell végeznünk, csakhamar meggyőződünk, hogy azok sokfélék és rendkívül bonyolultak. Először is különbözők azok a jogvidékek, amelyekre működésünket kiterjeszteni akarjuk, és másodsor feladataink is aszerint mások, amint a háborús állapotot, a békekötést és ahhoz közvetlenül hozzáfűződő rendezést és végül az azután bekövetkező béke korszakát tartjuk szem előtt. Feladatainkat most ezen kettős szempont szerint kell vizsgálnunk, hogy megállapíthassuk jogi szakosztályunk munkaprogramját.

Mind a két szempontból egészen különválnak Bosznia és Hercegovina. Ennek az országrésznek hozzánk való jogi vonatkozása már ma is egészen más, mint a többi területeké, amelyekre működésünk kiterjed. Bosznia-Hercegovina már ma is belföld, s az marad reánk nézve a háború után is, az a mérték tehát, amely a Balkán és a távolabbi kelet egyéb területeire alkalmazandó, itt nem jöhet szóba.

Boszniában és Hercegovinában a háború kezdetén lényegileg ugyanazokat a kivételes intézkedéseket léptették életbe, mint itt az országban és Ausztriában, ezek legfontosabbik részét, a moratóriumot már éppen úgy helyezték hatályon kívül, mint nálunk.

Az 1915. május 30. törvény értelmében a magánjogi követelések megfizetése tárgyában adandó halasztásról a követelések legnagyobb részére nézve a moratóriumot megszüntette. A legvégső határnap, amelyen a moratórium alá eső követelés megfizetendő volt, f. é. augusztus azon napja volt, amely számánál fogva megfelel azon hónap napjának, amelyen a követelés esedékessé vált. Ehhez járul még az 1915. augusztus 31-ikén 9668. sz. a. kibocsátott rendelet, amely f. é. augusztus 31-ikétől kezdve a moratóriumot azon folyó számla, betéti könyveken alapuló követelésekre és pénztárjegyekre nézve is megszünteti, amelyekre nézve azt a fentebb említett törvény fenntartotta.

Az 1915. május 3. 6006. sz. a. és az 1915. június 1. 6115. sz. a. kibocsátott rendelet néhány városban és kerületben a moratóriumot azokra a tartozásokra nézve, amelyek 1914. október 1-je előtt váltak esedékessé, 1915. október 1-ig terjesztette ki.

Ebből látható, hogy Bosznia-Hercegovinában a moratórium már véglegesen megszűnt.

A moratórium behozatala Bosznia és Hercegovinában kereskedőinket ugyan súlyosan érintette, de az ebből eredő hátrányoknak, mint a háború szükségszerű következményeinek elhárítására semmiféle eszközünk sem volt.

Hátrány érheti azonban kereskedőinket a moratórium gyors megszüntetéséből is. A moratórium megszüntetése utat nyit az adósok elleni kielégítési végrehajtásoknak, ennek következtében kereskedőink könnyen eleshetnek a fedezeti alaptól, minthogy a háborús viszonyok folytán nem áll módjukban követeléseik kielégítéséről oly gyorsan gondoskodni, mint békében. E baj elhárítására különösen a bosnyák csődjognak oly irányú reformja volna kívánatos, hogy a csődeljárás a nem kereskedőkre vagy legalább a be nem jegyzett kereskedőkre is kiterjesztessék. És a Központ a reform ily irányú előkészítését különös gondjaiba is fogadta. Minthogy azonban alig van kilátás arra, hogy a legközelebbi jövőben a reform ily irányban meg is valósuljon, központunk most leginkább csak azt teheti, hogy kereskedőink éber figyelmét felhívja érdekeik védelmére. Magától értetődő, hogy a Központ ez irányú törekvéseit a rendelkezésre álló eszközökkel készségesen fogja előmozdítani.

A háború alatt Bosznia és Hercegovinában Központunknak legfőbb feladata abban fog állni ezentúl is, hogy a kivételes jogállapotból származó hátrányokkal szemben gazdasági érdekeink védelméről gondoskodjék. Emellett természetesen folytatni fogja azt a tevékenységet, amelyet jogi téren programjába már megalakulása alkalmával felvett: figyelemmel fogja kísérni a bosnyák-hercegovinai jogfejlődést általában s kezére fog járni a magyar közönségnek, hogy a bosnyák-hercegovinai jogállapot felől minél gyorsabban és biztosabban tájékozódjanak.

Sokkal nagyobbak és nehezebbek azok a jogi feladatok, amelyek Bosznia és Hercegovina tekintetében a háború befejezése után várnak reánk. Ezen országrész az annexió folytán ugyan bel-földdé lett, közjogi helyzete mindazáltal még ma is megoldatlan. A háború befejezése, mint ezt a legilletékesebb tényezők nyilatkozataiból már tudjuk, de a dolog természetéből is következik, ezen országrész közjogi helyzetének végleges szabályozását is maga után fogja vonni. Központunk, mint gazdasági egyesülés nem tekintette feladatának, hogy Bosznia és Hercegovina közjogi helyzetének szabályozásával foglalkozzék. Minthogy azonban egészen nyilvánvaló, hogy ezen országrész közjogi helyzetének szabályozása lényeges befolyással lesz az ország gazdasági érdekeire, s így Központunk gazdasági működési körére is, ennél fogva, ha már a közjogi helyzet megoldása elodázhatatlanná válik, Központunknak ezzel a kérdéssel is foglalkoznia kell. E rendkívül bonyolult kérdésnél igen értékes munkálatokra támaszkodhatunk, azokra a tanulmányokra, amelyek Bosznia és Hercegovina közjogi helyzetének szabályozására nézve még a háború kitörése előtt megjelentek. Mindezeket a legnagyobb figyelemre fogjuk méltatni, a kérdést magunk részéről is önálló tanulmány tárgyává fogjuk tenni, s a döntésre hivatott tényezőket nehéz feladatuk megoldásában teljes erőnkkel fogjuk támogatni. Ismétlem: e kérdéssel foglalkoznunk azért lesz szükséges, mert a közjogi megoldás megszabja a gazdasági téren való működésünk irányát.

Mihelyt a közjogi szabályozás, reméljük, ránk nézve a legkedvezőbb módon, meglesz, fogjuk meghatározni tüzetesebben azokat a feladatokat, amelyek gazdasági érdekeink jogi védelmére Bosznia-Hercegovinában szükségesek. A Központ rendeltetéséből folyó kötelességének tekinti, hogy e téren mindazt, ami szükséges, idejében megtegye.

Nézzük most már a Balkán többi államait és a távolabbi Keletet. Jogi és politikai vonatkozásaink az itt létező államokhoz nagyon különböznek. Bulgária és Törökország hűségese és győzedelmes szövetségeseink. Szerbia és Montenegro lábaink előtt heverő legyőzött ellenfelek. Románia, Görögország és ha lehet róla szó, Albánia semlegesek. Hogy feladatainkat csak némileg áttekinthessük, szükséges, hogy egyenként vegyük őket szemügyre.

És legelőször a legyőzötteket.

Szerbia és Montenegro sorsa felől a békekötésnél fognak dönteni. Korai volna most még arról beszélni, hogy ez a sors milyen lesz, de bizonyos, hogy kialakulása nagy befolyással lesz az országnak ezeken a területeken megvédendő gazdasági érdekeire, s így Központunknak jogi téren kifejtendő tevékenységére is. Ezen országok azonban egyúttal, legalább nagy részben, általunk megszállott és kormányozott területek, ennek következtében figyelmünket itt nemcsak arra kell irányítanunk, hogy ezen országokban mik legyenek jogi feladataink a háború után kialakuló új rendezés alapján, hanem arra is, sőt elsősorban arra, mert közelebb fekszik, hogy mik a teendőink a háború,

illetve a megszállás alatt. S ez utóbbi annál fontosabb, mert Szerbiában (Montenegróról, gazdasági viszonyainak fejletlensége miatt, alig lehet szó) nagy a gazdasági érdekeltségünk, annak dacára, hogy Szerbia a legutóbbi évtizedekben folytatott szerencsétlen külügyi politikája folytán tőlünk gazdaságilag is elzárkózni törekedett. Mielőtt teendőinket ezen két irányban megjelölhetnők, szükséges legalább főbb vonásokban áttekintenünk azokat a minket érintő jogi intézményeket, amelyeket győzedelmes csapatunk ezen országokban talált. Mert bármi legyen is ezen országok sorsa a megszállás alatt és a békekötés után, egy dolog egészen kétségtelen, ez a nemzetközi jognak ma már általánosan befogadott tétele: hogy a hódító a meghódított országokban talált magán- és kereskedelmi jogi intézményeket nem tekintheti egyszerűen nem létezőknek, hanem saját rendező és kormányzó tevékenységét a megszállás alatt s azon túl is a meglévő, ott talált magán- és kereskedelmi jogi intézményekbe kell bekapcsolnia. Ugyanez áll jó részben a közigazgatási intézményekre is, amelyekről azonban, minthogy tőlünk távolabb állanak, ezúttal nem óhajtok szólni.

Az előadás a továbbiakban Szerbia alkotmányával foglalkozik, majd felsorolja az osztrák–magyar–szerb kereskedelmi kapcsolatokat szabályozó szerződéseket. Jóval rövidebb formában ugyanezt teszi Montenegro vonatkozásában is.

...A megszállott országokban feladatunk jogi szempontból a háború tartama alatt leginkább az lehet, hogy sürgezzük oly intézmények létesítését, amelyek a magyar hitelezők ott fennálló követeléseinek biztosítására és behajtására legalkalmasabbak. Napilapok közlései szerint e célra már történtek is intézkedések. Ezek kétségkívül az első időben alkalmasak lesznek sok bajt elhárítani, de amint a kormányzás ott állandóbb jelleget ölt, messzebbmenő intézkedésekre lesz szükség. A cél elérésére két eszköz volna nagyon kívánatos, s megvalósításukért igen nyomatékosan kell síkra szállnunk. Az egyik, hogy a megszállott országok kormányzásában magyar elemek, különösen olyanok, akiknek a gazdasági viszonyok helyes megítélésére megvan a megfelelő szakképzettségük, minél nagyobb számban alkalmaztassanak. Németország kormányzása Belgiumban nekünk e részben is mintául szolgálhatna. A másik eszköz oly eljárás, amely a követeléseink érvényesítését lehetőleg megkönnyíti. Itt különösen arra kell ügyelni, s ezt igen beható tanulmány tárgyává kell tenni, hogy a dinár-értékben kötött ügyletek, miután a dinár óriási értékcsökkenést szenvedett, miképpen állapíttassanak meg koronaértékben. Gondoskodni kellene ezenfelül a háború okozta kártérítési követelések biztosításáról, s ha lehet, kielégítéséről is. A békekötés utáni időre eső teendőinket közelebbről megjelölni most még alig lehet. Nehány általános vezérelvet alább lesz alkalmam felemlíteni.

Áttérek most jogi feladataink vizsgálatára a többi balkán[i] és keleti államokban. Az irányadó általános szempontok itt lényegileg valamennyire nézve ugyanazok. Bulgária és Törökország ugyan hűséges szövetségeseink, a háború után szövetségi viszonyunk bizonyára még bensőbbé válik, s úgy közgazdasági, mint jogi vonatkozásainkban számos a szövetségi viszonynak megfelelő oly intézményre fog vezetni, amelyek a többiekre nem fognak kiterjedni. Ezeket azonban ma még alig lehetne közelebbről meghatározni, úgyhogy csak általános szempontokra szorítkozhatunk, ezek pedig valamennyire azonosak.

Ezt követően az előadás Bulgária törvénykezéséről, illetve a Monarchia és Bulgária kereskedelmi szerződéseiről számol be.

Rumánia kereskedelmi törvénye, amely 1887. szeptember 1. lépett hatályba, feloleli a váltó- és csődjogot is. Az olasz kereskedelmi törvény fordításának tartják. Ennek következtében az olasz kereskedelmi jogi irodalom befolyása is igen nagy a román kereskedelmi jogi gyakorlatra.

Magyarországnak és Ausztriának Rumániával több nemzetközi szerződése is van. Az 1903. január 31-én kötött szerződésünk a dunai halászat védelméről és kihasználásáról (1907:II. t. c.). A kereskedelmi szerződés 1893. december 21-ről, beiktatva 1894:IV. t. c.-ben. Az ehhez tartozó pótszerződés 1909. április 23-ról, beiktatva 1910:V. t. c.-ben. A közönséges büntettesek kiadása iránt 1901-ben (1902:XI. t. c.) kötött szerződés.

Rendkívül figyelemreméltó, hogy az 1905. július 10-ikén a polgári jogsegély tárgyában Hágában megkötött, az 1909:XIV. t. c.-kel beiktatott szerződés Rumániára is kiterjed. Ez az egyedüli Balkán-állam, amely ezt a rendkívül nagy fontosságú, Európa legnagyobb részére kiterjedő nemzetközi szerződést elfogadta. Igazságszolgáltatási szempontból az is nagyon fontos, hogy konzuli bírászkodásunk Rumániában még ez idő szerint is fennáll. A berlini egyezmény (1879:VIII. LXIX.) a konzuli bírászkodást ott fenntartotta, s ezen a megállapodáson mai napig sem történt változás. Rumániában azonban a leghevesebb ellenzéssel találkozunk, hogy ott más állam konzuli bírászkodást gyakoroljon.

A balkáni országok belső törvényhozását és a Monarchiának az egyes államokkal megkötött kereskedelmi szerződéseit ismertető felsorolás Görög-, illetve Törökország bemutatásával zárul. Az előadó jelezte, hogy Törökország és Ausztria-Magyarország között a világháború kitörésekor nem volt érvényes kereskedelmi szerződés.

Egészben véve pedig ítéletünket a balkán[i] államok jogrendszerének reánk vonatkozó részéről abban foglalhatjuk össze, hogy amint ezen államok gazdasági fejlettsége nem érte el azt a fokot, mint a mieink, éppúgy jogintézményei sem állanak a fejlődés azon magaslatán, mint a mieink, sőt egyik-másiknál nagy elmaradottságot tapasztalunk. Közeledésünk tehát a balkáni államokhoz semmiképpen sem jelentheti azt, hogy tőlük mi vegyük át, hanem hogy fejlettebb jogrendszerünk irányító befolyást gyakoroljon reájuk. Ez nemcsak kulturális szempontból rendkívül fontos, hanem közgazdaságilag is alig megbecsülhető előnyökkel járna. A kereskedelmi törvényhozás terén a balkánfi] államokban a múlt század közepéig létrejött kereskedelmi könyvekben, mint láttuk, a francia befolyás az uralkodó, a későbbiekben már nem tapasztalható. Most nagyon kedvező az időpont arra, hogy a keleti államokban a mi jogfejlődésünknek is biztosítsunk irányító befolyást. ...

92

Iratok Thallóczy Lajosnak „Szerbia országos biztosaként” való működéséről és gr. Tisza István miniszterelnök 1916. máj. 13–16-i szerbiai útjáról

A

1916 jan. 29

*Thallóczy Lajosnak, a megszállt szerbiai területek „országos biztosának” magánlevele
br. Burián István közös külügyminiszterhez első belgrádi benyomásairól*

Ref. Zsinati Levéltár, Burián-iratok 8:38/2

(Sajátkezű eredeti levél)

Nándorfejejvár 1916. 1/29.

Kedves barátom,

Mindenekelőtt köszönet a gondoskodásért. Kedvemre való lakást kaptam: 7 szoba, villany, konyha, fürdőszoba. Minden van, csak éppen szemem nincsen, de segítettem magamon a MÁV főnökség útján.

A kormányzóságnál kaptam egy hivatalos helyiséget, s míg háztartásom nincs, addig a me-nageban ebédelek vagy 60 tiszttel, akik mind betörőnek néztek s részben néznek. A kormányzó igen jó modorú úr,¹ vezérkari főnöke: Gellinek alezredes² ideges ember, mert mindent maga akar csinálni,

¹ Gr. Salis-Seevis (Sewis) János altábornagy főkormányzó állt a katonai igazgatás élén.

² A cseh nemzetiségű Otto Gellinek volt a szerbiai kormányzósági vezérkar főnöke.

vezetni látszik, de vezetik. Itt egyáltalán mindenki ideges és kapkod. Azon vagyok, hogy megnyerjem őket, és figyelek. A sok pletykát, melyet tisztjeink – családjak nélkül, kétszer napjában összekerülve – asszony módra gyártanak, még csak elemezni sem szükséges.

Eddig már három dolgot nyeltem:

A német császár születése napján, noha 2 nappal azelőtt látogatást tettem a német Étape-parancsnoknál,³ az ebédre [27-én] nem hívtak meg, mert szűken vannak. A templomba mindazonáltal meghívtak. Rá sem hederítettem az excusere.⁴ A mi főkonzulunk kínálta ugyan, hogy közbenjár, de egy ebédért nem érdemes veszekedni.

A másik nyelés, hogy egy személyi ügyben megértették velem, hogyha az illető katona, nem szabad hozzám jönnie. Ezt is elnyeltem. Cuvaj fiáról volt szó, akit gyerek kora [óta] ismerek.

Azután elrendelték, hogy a politikai és katonai osztályhoz csak cédulákat írhatok, ha kell valami, de a gazd. pénzügyi és igazságügyi osztály embereit hivathatom. Ráhagytam.

Ma aztán látom, hogy rámszorulnak. Valami ködös cél lebeg előttük: Szerbiából egy második Boszniát akarnak csinálni. Persze hiába kerülget a vezérkari főnök, én nem nyilatkozom a jövőről. A főbajok egyike, hogy a személyi ügyekben a polgári] egyének megválasztása az AOKnál s Bpsten van, azután jönnek ide. Én erre most mint savjetujuci clan⁵ nem folyhatok be.

Most ahogy én látom a dolgot, mielőbb el kellene dönteni, hogy mit akarunk csinálni Szerbiával, mert különben itt *állandóan* berendezkednek. A javaslatokat ugyan megkapom majd, azért vagyok türelemmel, sőt én komplanáltam egy konfliktus félét a két nervozus ember: Györgyei (jóravaló ember) és Gellinek közt. A psychejüket ismerem: a külügy ellen természetes az ellenszenv és Széchényi Lajostól⁶ előre is félnek. Azt mondják, hogy összeférhetetlen.

Ma Gyorgyevics Vladan ért ide. Mit gondolnak ezek? Gyorgyevics Vladant gondolták a városi bizottság élére állítani. Hisz ez politikai non sens. Wir brauchen doch einen, der die Verhältnisse kennt...⁷ Ezt bizalmasan kérdezték, de határozottan tiltakoztam ellene. Lehet, hogy csak zörgették vele a harasztot.

A papság keresi velem a nexust, a proto⁸ Jovanovics volt is nálam. Beszédemet a kormányzó helyeselte.

Néhány napi ittlét után nem akarok ítéleteket mondani, de annyi bizonyos, hogy itt célkitűzés nélkül egy második Filipović aera⁹ kezdődik. Azonban sok tekintetben a magyar vezető elem hiánya tényleg a nyelvismeret s az expanzív erő hiányára vezethető vissza.

A személyi dolgokról írtam Tiszának s kértem, hogy küldje el neked is leveleimet.¹⁰

Bennem nem lesz hiba, mert érzem, hogy fölöttük állok. Sajnos nem sikerült a hatáskört tágabba feszíteni, így aztán nagyon sokat kell küzdenem. De hát ez az élet.

De nem untatlak tovább. A báróné egy szerencse-medallont adott, de hát csak tűrök. Ha azt a ménaget látnád, a bosnyákok ezekhez képest marquisk. A város nincs úgy megrongálva, amint írták, az időjárás nedves-hideg.

Ma jött az oldenburgi herceg, azzal vacsorálunk. Tényként említhetem, hogy a németeknek sikerült a Balkánon köznépszerűtlenségre szert tenni. Ez ugyan nem vigasz, de tény.

³ É. étape- (élelmezési), azaz hadtápparancsnok.

⁴ Mentegetőzésre (fr.).

⁵ Tanácsadó személy (szerbül).

⁶ Gr. Széchényi Lajos (1868–1919) 1916-ban szófiai követ.

⁷ „Hiszen nekünk olyan emberre van szükségünk, aki ismeri a viszonyokat...” (ném.)

⁸ Protópópa, é. Jovanovics belgrádi szerb főpap.

⁹ Utalás Bosznia-Hercegovina 1878. évi okkupációjára, amikor Josip Filipović (1819–1889) cs. és kir. tábornok, a megszálló csapatok parancsnoka egy évig állt a két tartomány katonai közigazgatásának élén.

¹⁰ Tisza és Burián Thallóczyra vonatkozó levélváltását l. Gr. Tisza István Összes Munkái, 4. sor. V. köt. Bp. 1933. 1501/a–b sz. 2–3. l.

Buchbergert sehogysem akarták vállalni, pedig arra akartam használni, hogy naplót vezessen, az a leginstruktívabb.

Egy remény biztat, hogyha nem sikerül belterjes működési kört kivívnom: Krakllal leküldesz Skutariba.¹¹

A bárónő kezeit csókolom

téged melegen üdvözöl kész híved

Lajos

B

1916 márc. 30

*Gr. Tisza István miniszterelnök levele Thallóczy Lajoshoz,
a megszállt szerbiai területek „országos biztosához”¹*

Kedves Barátom!

Múltkori levelem² diktálásakor nem tudtam, hogy nem postával fogom küldeni, ezért kellő tartózkodással írtam a tescheni dolgok felől.

Conraddal való beszélgetésünk elvi magaslatokon mozgott. Kívántam, hogy minden népszerűség-hajhászó reklámtól vagy annexiós szándékra mutató jövőbeli tervezéstől és alkotástól tartózkodjanak, a szerbekkel igazságosan, de kellő szigorral bánjanak, az intelligenciát távoltartsák s a segélyezésben a legszükségesebb élelmiszerekre és vetőmagra szorítkozzanak. Ebben mind egyetértettünk, csak azt állította, hogy úgy is van a dolog.

Az általad is említett 16.499/S számú rendeletük³ meglehetősen kifejezésre juttatja ezeket a helyes elveket, csak végre is kellene őket hajtani.

Másik kívánságom az volt, hogy az egész nem katonai természetű ügymenet (politikai és gazdasági) kezeiden menjen keresztül, hogy láss minden fontosabb ügyiratot, értesülj minden tervezésről s arra vonatkozólag idejekorán állást foglalhass. Ezt némi ellenkezés után akceptálta, az erre vonatkozó utasítás elküldését megígérte. Holnap alkalmat veszek magamnak, hogy tapintatosan emlékezetébe idézzem a dolgot.

Előre elhatároztam volt, hogy a személyi kérdést ő előtte most nem hozom elő s arra csak akkor térek vissza, ha Szerbiából visszajöve,⁴ személyes észleleteimre hivatkozva tehetek megjegy-

---

¹¹ Burián olyan értelemben válaszolt Thallóczynak, hogy túl korán kezdi türelmét veszíteni és Albánia felé tekingetni. A Skutariba való kiküldetés lehetőségét kizárta, és Thallóczy küldetésének főfeladatát kezdetben nem annyira az érvényesülésben, hanem az értesülésben, vagyis információk gyűjtésében látta. (Burián telefontávirata Tiszának 1916. febr. 6-án. Uo. 1501/c sz. 3. l.)

¹ A levelet közli: Gróf Tisza István Összes Munkái, 4. sor. V. köt. Budapest 1933. 1501/e 5–7. l.

² Tisza 1916. márc. 22-i leveléről volt szó, amelyben Thallóczy val közölte az osztrák-magyar vezérkar tescheni főhadiszállásán 1916 márciusában br. Conrad von Hötzendorff vezérkari főnökkel folytatott tárgyalásainak azt a pozitív eredményét, hogy Thallóczy jogosultá vált az összes közigazgatási, politikai és gazdasági kérdésbe betekintést nyerni. (Uo. 1501/d, 4. l.)

³ A hadsereg-főparancsnokság rendeletének másolata nincs az iratok közt.

⁴ A szerbiai út előkészületeiről Tisza márc. 22-i levelében így írt: „Az én odamenetelem természetesen magánjellegű, miután ma hivatalosan közvetlen hatásköröm Szerbiában nincsen. Minden ünnepélyes fogadtatást már csak azért is mellőzni kérek, miután céloom nem a parádé, hanem az, hogy saját szemeimmel lássak s egyet-mást az ottani urakkal megbeszéljek.” (Uo.)

zéseket. Herbersteinnal⁵ azonban egészen nyíltan beszéltem a dolgról; ő teljesen tisztában van vele, hogy a vezérkari főnök személyében⁶ kell változást csinálni s oda okos magyar embert tenni. Hagytam, hogy ő hozza elő Belitskát,⁷ mint akit te alkalmasnak találnál az állásra s azt feleltem, hogy én is azt hiszem, miszerint egészen jól beválnék. Így legalább nem tekinthetik Belitskát a marsfiókák az én jelöltemnek.

Herberstein befolyásának nyomát láttam a főherceggel⁸ közvetlen elutazásom előtt lefolyt beszélgetésemben. Egyetértettünk abban, hogy sok dolog nem megy rendben Belgrádban, hogy a fiatalurak dilettánskodnak és naivitásokat követnek el. Ő azt fűzte hozzá, hogy nem a gouverneur⁹ személyében van a hiba, hanem a vezérkari főnöknel¹⁰ s ő gondolkozik is már a változáson.

Ide redukálható tehát az az állítás, hogy a főherceg kijelentette nekem, miszerint a kormányzó eljárása kifogástalan. Én azt válaszoltam, hogy én sem gondolnám, miszerint Salisban lenne a hiba, aki tapintatos, okos ember; a magam részéről nem hoztam volna szóba a személyi kérdést, miután ebben a tekintetben teljesen a főherceg bölcsességétől várom az orvoslást, de miután ő felemlítette, nem mondhatok mást, minthogy az én impresszióim szerint is fején találta a szeget s az ottani helyzet további fejlődésére a tervezett személyi változás nagyon előnyös befolyást gyakorolna.

Idáig jutottunk ezúttal. Hitem az, hogy Hranilovicék¹¹ befolyása alatt Conrad ellenezni fogja a változást s az újabb lökés nélkül nem fog bekövetkezni. Ezt az újabb lökést, hacsak időközben valamely nem várt esemény okot nem szolgáltat reá, szerbiai utam után¹² fogjuk megadhatni. Addig, amint bizonyára felesleges hangsúlyoznom, egy léleknek se szólj a dolgról, persze Buriánt kivéve.

Láng Misu¹³ helyére Huszár Károlyt¹⁴ hoztam javaslatba; remélem, rövid idő alatt a helyszínén lesz és meg fogja a pozícióját csinálni. Idővel azután a politische Gruppe élére lehetne őt behozni, amelyet a lublini kormányzóságban civilista¹⁵ vezet.

Ezer hecc között fogok még ma időt találni, hogy dr. Jungerthtel¹⁶ az útitervről beszéljek. Persze annyi időt lehetetlen lesz szakítanom, amennyi az egész abszolválásához kellene, de azt hiszem, jóval többet vonhatjuk a dolgot. Időpontja, hacsak az osztrák tárgyalások engedik, április közepére esnék; ha akkor nem mehetek, húsvét utánra kell halasztanom.

További értesítéseidet érdeklődéssel várva, szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

⁵ Gr. Herbert Herberstein vezérőrnagy, Frigyes főherceg főudvarmestere.

⁶ Otto Gellinek gr. Salis Seewis János kormányzóval együtt 1916. júl. 24-én váltották fel br. Adolf Remen katonai főkormányzóval, ill. Hugo Korchnawe ezredes vezérkari főnökkel.

⁷ Belitska Sándor vezérkari ezredes, a magyar kir. honvédelmi minisztérium osztályvezetője.

⁸ Frigyes főherceg, az osztrák-magyar hadsereg főparancsnoka.

⁹ Gr. Salis Seewis János.

¹⁰ Otto Gellinek.

¹¹ Oscar Hranilović Czvetasin vezérkari ezredes.

¹² L. a C iratot.

¹³ Br. Láng Mihály országgyűlési képviselő, tartalékos tisztként egy ideig a szerbiai kormányzósághoz volt beosztva.

¹⁴ Huszár Károly országgyűlési képviselő, a délvidéki viszonyok és a szerb nyelv ismerőjeként került számításba.

¹⁵ Civil (személy).

¹⁶ Jungerth Mihály, a közös pénzügyminisztérium segédtitkára, ez idő tájt Thallóczy beosztottja.

C

1916 máj. 18

A Budapesti Hírlap tudósítása gr. Tisza István miniszterelnök szerbiai körútjáról¹

Tisza István gróf miniszterelnök *ma reggel érkezett vissza arról a négy napi körútjáról, amelyet Szerbia északi részében tett.* Sabácban lépett szerb területre, megtekintette *Lesnicát, Losnicát és Koviljacát.* Majd hajón elment *Zabreche,* ahonnan *Obrenovácon* át *Valjevót* látogatta meg. Visszatérve, *Lajkovácon* keresztül útbajtette még *Lazarevácot.* *Zabrechen* ismét hajóra szállt és *Belgrádba* utazott. Másfélnapi belgrádi tartózkodása után automobilon hazajövet megállt *Zimonyban* és innét megtekintette a Szerémségnek a háború folyamán leginkább érintett vidékét. *Indijában* vonatra ült és visszatért a fővárosba. A miniszterelnök utazásáról a következőket jelentik nekünk Zimonyból.

Tegnap délután három órakor Tisza István gróf miniszterelnök *Salis-Sevis* gróf szerbiai fő kormányzó és *Thallóczy* Lajos titkos tanácsos, szerbiai polgári biztos és *Latinovits* titkár kíséretében Belgrádból automobilon Zimonyba érkezett. Makovec kormánybiztos a diadalív előtt horvát nyelven üdvözölte a miniszterelnököt. A diadalív előtt nagy embertömeg jelent meg. A lakosság a miniszterelnököt a legszívesebb ünneplésben részesítette. A miniszterelnök meleg szavakban köszönte meg a szép fogadtatást és sajnálkozásának adott kifejezést, hogy köszönetét nem juttathatja horvát nyelven kifejezésre. A város megtekintése után a miniszterelnök, a bán és a horvát miniszter automobilon Indijába mentek, ahová este nyolc órakor érkeztek meg. Útközben megtekintették a kiürített falvakat. Indijában Tisza István gróf miniszterelnök és Hideghéthy miniszter elbúcsúztak a bántól és vasúton Újvidékre utaztak.

A miniszterelnök utazásába bekapcsolódott *Skerlec* horvát bán utazása, aki tegnapelőtt *Eszéket* látogatta meg s onnan tegnap Zimonyba érkezett, ahol Tisza gróf miniszterelnökkel találkozott. Mind Eszéken, mind pedig Zimonyban lakoma volt a bán tiszteletére. Zimonyból a bán *Rumába* utazott s megtekintette a kerület kiürített helységeit.

D

1916 máj. 25

*Gr. Tisza István feljegyzése Frigyes főherceg közös hadseregfóparancsnokhoz
1916. május 13–16-i szerbiai útjáról (Részlet)¹*

Császári és Királyi Fenség!

Szerb megszállt területünkről visszatérve nem fogom elmulasztani tisztelgő látogatásomat, hogy cs. és kir. Fenségednek jelentést tegyek a belgrádi katonai főkormányzóságban tett észleleteimről és hogy részletesen megokoljam egyes ezzel összefüggő indítványaimat. Miután azonban elháríthatatlanul sürgős, fontos ügyek személyes megjelenésemet bizonyos – ha nem is hosszú – időre megakadályozzák, bátor vagyok leglényegesebb észleleteimet lehetőleg tömören írásban előrebocsátani.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A miniszterelnök utazása Szerbiában.* – Budapesti Hírlap 1916. máj. 18; 138. sz. 8. l.

¹ Fordítás. Német eredetijét közli: Gr. Tisza István *Összes Munkái*, 4. sor. V. köt. Budapest 1933. 8–19. l. (1501/g-tétel.)

Remélem, számíthatok cs. és kir. Fenséged helyeslésére, ha ez nem történik hivatalos átirat formájában, hiszen az alábbiak nagy része nem tartozik a hivatalos levelezésre. De azon pontokra nézve is, amelyek esetleg az utóbbiak tárgyává volnának teendők, célszerűbbnek látszik elsősorban a bizalmas véleménycsere útjára lépni és csak ennek eredményéhez képest önteni hivatalos formába azt, ami talán további hivatalos ügyintézésre szorul.

...Ily módon az általános, helyesnek felismert felfogás az, hogy a fontosabb állások² Lengyelországban osztrák, Szerbiában magyar erővel legyenek betöltve és ezáltal a katonai kormányzás közlelbi kapcsolatba kerüljön a monarchia azon államával, amelyre mind a földrajzi helyzet következtében, mind a jövőre vonatkozó terveire nézve elsősorban rá van utalva: ez Szerbiában nem érvényesült. Ellenkezőleg, a katonai főkormányzásnál fennálló személyzeti helyzet analízise azt mutatja, hogy a politikai és az oktatási osztály majdnem kizárólag horvát, a gazdasági csoport osztrák kezekben van. Hogy esetleges félreértésre mindjárt válaszoljak, bátor vagyok hangsúlyozni: szilárd meggyőződésem, hogy minden, az úgynevezett délszláv kérdéssel összefüggő probléma csak a magyarságnak a horvátsággal való egyetértésével oldható meg valóban. Mindig is azon fáradoztam, hogy Magyarország és Horvátország között kölcsönös megértést és a közös cél érdekében egyesült erőfeszítést igyekezzem elérni. Ez most a súlyos következményekkel járó nagy elhatározások idején fokozott mértékben áll. E kérdés megítélésénél egyáltalában nem vezet tehát semmiféle horvátellenes politikai irányzat. De éppoly veszélyt látok egy bizonyos, saját erőiket túlbecsülő nagyhorvát irányzatban nemcsak a közös nagy célokra, hanem speciálisan a horvátságra nézve, mint a horvátok bornírt visszaszorításában. Éppen Szerbiában volna a horvát elem előnyben részesítése a magyar kárára és új rezsim felépítése délszláv, horvátszerb alapon *valóságos úttörő munka Nagy-Szerbia javára és*³ életveszély a horvátságra nézve.

Ha tehát súlyos aggályaim vannak a horvát elem túlságosan nagy előtérbe lépése ellen a katonai főkormányzás igazgatásában, hozzá kell még tennem, hogy a politikailag fontos állásoknak ez a nagyrészt horvátokkal való betöltése és a magyar elem háttérbe szorulása – még ha nem is történt tervszerűen valamely politikai rendszer érdekében – ezt a benyomást kell, hogy keltse minden érintett tényezőnél és mindenképpen zavaróan hat felfogásukra és megzavarja a dolgok későbbi kifejtését.

Nem kevésbé aggasztó a magyar elem hiánya a gazdasági csoportnál. E csoportnak az ipari és kereskedelmi kérdésekre nézve vezető urai természetesen sokkal közelebbi, intimebb viszonyban vannak az osztrák hivatalos és kereskedelmi körökkel, mint a magyarokkal, és ebből akaratlanul következik a magyar érdekek károsítása, aminek káros politikai következményei a gazdasági *hátrányokat* jóval felülmúlják. Tudom, hogy az AOK súlyt fektet a paritás megőrzésére gazdasági kérdésekben. A gyakorlatban azonban ez arra az eredményre vezet, hogy Lengyelországban a gazdaság szerepe csaknem kizárólag osztrák tényezőké, míg a magyar közgazdaságnak Szerbiában meg kell elégednie a paritásos tevékenységgel.

A legnagyobb mértékben kívánatos volna tehát mind a politikai, mind a gazdasági csoportnál legalább egy szakavatott magyar munkaerő bevonása megfelelő hatáskörrel, *és a vezető katonai állások betöltésénél is a magyar elem fokozottabb bevonása, hogy szembeálljunk azzal a hibás felfogással, mintha mérvadó helyen megvolna a szándék a főkormányzás vezetését a magyarok távollartásával csaknem kizárólag délszláv kezekbe adni.*

Ezzel kapcsolatban, azt hiszem, arra a tényre is utalnom kell, hogy a kiemelkedően kiváló magyar csendőrséget túlnyomóan bosnyák és horvát tiszteknek rendelték alá.

A katonai főkormányzás tevékenységét illetően főleg két irányban vagyok bátor aggályomat kifejezni. Először [olyan] barátságos, kedves előzékenység nyilvánul meg a szerb lakosság iránti bánásmódban, ami véleményem szerint messze túllép a jóakarát helyes határain, kétségtelenül nem válik előnyére tekintélyünknek és presztízszünknek, és a jövőben aggályos következményekkel járhat.

² É. közigazgatási.

³ A kiemelések itt és a következőkben Tisza sajátkezü beszúrásai a fogalmazványba.

Az ottani lakosság a szerbekre jellemző alkalmazkodóképességgel és kétértelműséggel mindent megtesz, hogy a most hatalmon lévők jóindulatát elnyerje. A főkormányzó megjelenésekor szőnyegekkel aggatnak ki. A lakosság az utcára megy, hogy őt barátságosan köszöntse. Pópák megfogadják, hogy a cárért és a szerb királyért előírt ima helyett a mi Legfelsőbb Urunkért mondjanak imát (az igazsághoz híven mindjárt meg kell jegyezmem, hogy ez *elutasított*) stb.

Csupa olyan jelenség, amely nemcsak *értéktelen*, hanem annak bizonyítékaként, hogy milyen könnyen kaphatók a szerbek ilyen demonstrációkra, a jövőre nézve intést is tartalmaz. Mindazonáltal látszólag volt hatásuk, és nézetem szerint túl messzire mentek a lakossággal való *előzékeny* elbánásban.

A hivatalos belgrádi sajtó valósággal törekszik a szerb nép jóakarátának [elnyerésére] és összehasonlításokat tesz a mostani és a Pašić-féle rezsim között, éppenséggel mintha politikai riválsról volna szó.

A belgrádi közigazgatás olyan megszervezése, amelyben volt miniszterek vagy egyébként a szerb társadalom legtekintélyesebb tagjai közé tartozó személyek szinte parlamenti szerepet játszhatnak és ismét a szerb nép vezetőiként léphetnek fel, egy – habár igen fontos és komoly – kivételnek tekinthető, mert közben az AOK-tól olyan utasítások jöttek, amelyek legalábbis a jövőre nézve megtiltják a szerb értelmiség hasonló előtérbe lépését.

Nem titkolhatom azonban aggályaimat az egyszerű nép iránti bánásmódra vonatkozóan sem.

A főkormányzó úrral az ország egy részében tett körutamkor különböző állomásainkon az illető járásparancsnok vezetésével egybegyűltek a járás községi bírái. Amint közeledtünk hozzájuk, széles mosollyal kezét nyújtottak anélkül, hogy erre bátorítást vártak volna. Ha tudnék szerbül, megmagyaráztam volna nekik, hogy várjanak, míg én nyújtok nekik kezét, és megmondtam volna, hogy itt még nem tartunk. Ha jól viselkednek, megbízhatóknak mutatkoznak, akkor talán eljön az ideje annak, hogy velük ilyen barátságos viszonyba lépjünk.

Mivel azonban az eszmecsere az emberekkel lehetetlen volt, nem akartam visszautasítani a felém nyújtott kezét, de igyekeztem velük lehetőleg kevésbé fraternizálni. Szemlélnem kellett azonban, hogy a főkormányzó öexcellenciája és más magas funkcionáriusok oly módon társalogtak [ezekkel] az emberekkel, mint ahogy esetleg egy képviselőválasztás szerb-radikális jelöltje tette volna.

Az iskolákban a gyermekek mintha ünnepségre gyűltek volna össze: barátságos beszédeket tartottak, virágot adtak át, *živio*-t kiáltottak stb.

Kérdezem magamtól, vajon ez-e a helyes út egy a monarchia gyűlöletére és lenézésére nevelt keleti néppel szemben, és vajon az emberek, akik hónapokkal ezelőtt még korra és nemre való tekintet nélkül mint vad bestiák csatáztak katonáinkkal, ily bánásmódból nem fogják-e a számunkra leghátrányosabb következtetéseket levonni?

Nem szólnék persze egy szót sem felesleges szigorúság vagy akár rossz bánásmód mellett. Az én véleményem szerint is emberiesen és igazságosan kell velük szemben fellépniük. De a hódítót, az urat kell, hogy bennünk lássák, az erőset, akinek hatalmában vannak, és tekintsék nagylelkűségnek és kegynek, hogy tisztességesen bánunk velük és gondunk van gazdasági létükre. Ez az út, amelyen a tisztelet és hála érzését kelthetjük bennük és megértessük velük, mennyivel erősebbek, de mennyivel igazságosabbak és nagylelkűbbek is vagyunk, mint az uszítók, akik a monarchia ellen örült kalandokra vezették és *romlásba döntötték őket*.

Ha túl messzire megyünk a nyájasság útján, ha oly kevésbé tisztelettudó módon túl közel engedjük magunkhoz őket, akkor biztosan nem fogjuk ezáltal a célul kitűzött népszerűséget elérni, hanem szívükben kinevetnek és kárhoztatnak majd.

Második aggályom arra az egészen nyíltan megnyilvánuló igyekezetre vonatkozik, hogy az ország végleges urait játsszuk és nyilvánvalóan napfényre hozzuk egész Szerbia annexiójának szilárd szándékát. Cs. és kir. Fenséged bizonyára tudja, hogy én éppen közös célunk álláspontjából kiindulva, azaz a nagyszerb örület tartós meggátlására elhibázott és veszélyes kísérletnek tartanám az egész ország annexióját. Meggyőződésem, hogy vannak jobb eszközök arra, hogy a szerb kérdést a monarchia érdekeinek megfelelő kifejtés felé irányítsuk.

Teljesen eltekintve azonban *ettől a vitás kérdéstől, amelyet ezúttal kétségtelenül nem szándékozom felgöngyölíteni*, nyilván helytálló, hogy az általunk megszállt szerb ország végső sorsa az elkövetkezendő katonai és politikai eseményektől függ. Ezen ország teljes megsemmisítése olyan akadály lehetne az egyébként elérhető jó békének, hogy a monarchia összes tényezői, amelyeknek ebben a kérdésben szavuk van, *indítatva lesznek* e gondolat elvetésére.

Következésképpen számolni kell a lehetőséggel, hogy a főkormányzóság területének legalább egy részéről ismét el fogunk vonulni.

E körülményre tekintettel most döntő fontosságú magatartásunk az okkupáció alatt. Ha a jövő kérdését nyitva hagyjuk, ha semmit sem teszünk, amiből a tartós birtoklás szándéka világosan kitűnik, akkor valamely *tőlünk függő* új szerb államalakulat létesítése felfogásunknak megfelelő megoldásként mutatkozhat, míg ellenkező esetben olyan színezete van, mint egy az ellenség által reánk kényszerített békefeltételnek, szándékaink meghiúsulásának, vereségnek, és az egész Balkánon Oroszország tűnik majd Szerbia egyetlen hatalmas védelmezőjének, amely, még ha legyőzik is, a hatalmasabb marad és a győztes monarchiát visszavonulásra kényszeríti Szerbiából.

Akkor a saját elhibázott taktikánk lesz az, amely a teljes katonai siker ellenére politikai vereséget okoz számunkra és a messzi jövőre aláássa tekintélyünket a balkáni népeknél.

Sajnos a katonai főkormányzóság teljes lendületben van afelé, hogy ezt a végzetes politikai hibát elkövesse. Mindabból, amit mind a központban, mind a perifériákon mondanak és tesznek, kiviláglik, hogy az országnak tartósan urai akarunk maradni.

Egész sor egybevágó jelenség közül csak röviden akarok rámutatni messzemenő gazdasági tervekre, költséges útépitésekre, amelyek semmiféle közvetlen katonai célt nem szolgálnak, hanem távoleső területek gazdasági feltárását célozzák, a cirill írás elleni intézkedésekre, hosszú évekre tervezett népjóléti rendelkezésekre és legelőbb is az oktatásügy teljes szervezetére. *A népiskolákban* azt a kérdést teszik fel a gyermekeknek, mi a nagy új hazájuk, ki az új államfőjük? Sok helyen tanítják nekik a nemzeti himnuszt, és egyes tanítók erősen büszkélkednek azzal, hogy a gyermekeket megtanították néhány német szóra.

A népiskolákon kívül, amelyeket persze jóval rosszabb minőségben, de nagy számban állítanak fel az egész országban, nagy terveket készítenek elő. Gazdasági iskolákról beszélnek, egy reálgimnáziumról, egy internátusról 2000 tanuló számára stb. Csupa olyan tervezet, amelynek a távoli jövőt előre meghatározó jellege van.

De teljesen eltekintve ezeknek a jelenségeknek politikailag aggasztó oldalától, rá kell mutatnom az oktatásügyre, mint az államélet azon ágára, amelyben a katonai főkormányzóság különféle hiányosságai töményen jutnak kifejezésre.

A központ egész vezető személyzetében nyoma sem fedezhető fel a szaktudásnak; hacsak nem tekinthetem szakembernek az iskolák nemrég Belgrádba vezényelt főfelügyelőjét, egy Šoštarić nevű élelmezési tisztet, aki rövid idő óta mint a katonai gyakorlatok propagátora az iskolákban a cs. és kir. honvédelmi minisztérium szolgálatában állott. Ennek az embernek a modora *sokkal inkább* egy demagógé, mint egy komoly szakemberé, és kétségtelenül nem tesz bizalomgerjesztő benyomást.

Nem jobb a helyzet a tanszemélyzetnél, mely a legkülönbözőbb elemekből van összedobálva, és nagyrészt egyáltalában nem látszik feladatának megfelelőnek. *Az oktatási osztály főnök urának kilátásba helyeztem azoknak a katonai szolgálatban álló kiváló magyar tanítóknak a jegyzékét, akik a szerb vagy legalább a szlovák nyelvet bírják, és ezt köszönettel vették. Egyelőre a személyzet nagyrészt egyáltalában nem megfelelő emberekből áll.* Nem azokról az emberekről beszélek, akiket közvetlenül az ország megszállása után a hadtápparancsnokságok átmeneti tanítókként alkalmaztak, és akiket most részben felváltak. De a most alkalmazott tanítók közt is a legkülönbözőbb, nem odavaló elemek vannak. *Bizonyos számú gör. keleti szerb mellett* vannak köztük rutén és cseh tanítók, akik egyáltalában nem bírják a szerb nyelvet, alig tudják magukat a gyermekekkel megértetni, és a legszellemtelenebb, legmechanikusabb módon kell tanítaniok.

Egyáltalában meglehetősen különösen járnak el a szerb nyelvtudásra nézve. Az a körülmény, hogy valaki nem beszél tökéletesen ezen a nyelven, nagyon kényelmes eszköze annak, hogy valamilyen okból kellemetlen személyeket lerázzanak. Másrészt számos olyan ember áll Ausztria minden részéből a főköormányzóság szolgálatában, akik egyáltalában nem beszélnek szerbül és cseh, lengyel vagy rutén nyelvtudásukkal ügyel-bajjal tudnak az emberekkel közlekedni.

A belgrádi katonai főköormányzóság felállítása előtt a kérdést egy közös minisztertanács a vezérkari főnök úr jelenlétében megtárgyalta, és minden résztvevő arra az álláspontra helyezkedett, hogy a katonai főköormányzóság szorítkozzék arra a feladatra, hogy a rendet a katonailag megszállt országban a háború alatt fenntartsa. Ez a feladat időben és tárgyban elhatárolt. Csak a háború tartamára érvényes és kimerül a rend fenntartásában, a lakosság élelmezéséről való gondoskodásban és az ország gazdasági erőinek kihasználásában a háború alatt.

Egyértelműen hangsúlyoztatott tehát, hogy ez a közigazgatás apolitikus legyen és semmi módon ne prejudikáljon a jövőre nézve. Különösen a vezérkari főnök úr emelte ki irányomban is a katonai közigazgatásnak ezt az apolitikus jellegét és ezzel okolta meg bizonyos javaslatok és óhajok elvetését.

Az apolitikus jellegnek ez az álláspontja azonban akaratlanul is csak abban az irányban használtatott fel, hogy lehetőleg távol tartották a kormánykörök és polgári tisztviselők mindennemű befolyását. A katonai közigazgatást magát azonban mindennek a világon nevezhetjük inkább, mint apolitikusnak. Ellenkezőleg: egészen kifejezetten politikai jelleg lépett abban előtérbe, amely céltudatosan és konzekvensen képviselte a szándékot, hogy a jövőre az annexió értelmében prejudikáljon és ezzel napvilágra hozza a legkülönbözőbb politikai mellékáramlatokat.

Úgy vélem, bizonyára számíthatok cs. és kir. Fenséged helyeslésére, midőn ezen jelenségek fölöttébb komoly és aggasztó jellegére rámutatok és bízom abban, hogy cs. és kir. Fenséged saját hadsereg főparancsnoki hatáskörében a szükséges intézkedéseket megtenni méltóztatik, hogy azokkal segítséget nyújtson.

Kötelességemnek tartottam, hogy rámutassak erre az állapotra és cs. és kir. Fenséged figyelmét ráirányítsam arra, hogy sürgősen szükséges volna mindent kikapcsolni, ami a jövőre prejudikál, megjelölni a jövő tervek célját, hivatott polgári tisztviselőket, főleg a magyar államhivatalnokok közül bevonni és fontos állásokba helyezni és az egész közigazgatásnak szakszerűbb, objektívebb, valóban apolitikus jelleget adni.

Világos, hogy ebben határozott előnnyel járna a bizalmas viszony a magyar kormánnyal és lehetőleg harmonikus együttműködés vele. Nemcsak a földrajzi helyzet és annak nagy fontossága miatt, amit minden a magyar határon előforduló politikai és gazdasági esemény Magyarország számára jelent, hanem tekintettel Szerbia legalább egy részének esetleges annexiójára is.

Hiszen a fentemlített közös minisztertanács egyhangúlag arra az álláspontra helyezkedett, hogy minden, amit a monarchia Szerbiából megkap, a magyar államba kebeleztetik be, és a magyar törvényhozásnak kell majd határozni a szóban forgó terület további sorsáról. Mi sem volna tehát jobban elhibázva, mint olyan politikai irányzat útjára térni, intézkedéseket tenni, kezdeményezésekbe fogni, amelyek nem illenének a magyar államélet kereteibe, és amelyeket a békekötés után rögtön vissza kellene vonni. Az ilyen eljárás nemcsak súlyos megterhelést jelentene az új rezsimnek, hanem megtörné tekintélyünket is és különös megvilágításba helyezné a monarchia viszonyait az egész lakosságnál az új határon innen és túl.

Midőn készségesen rendelkezésére állok az AOK minden, a viszonyok javítását célzó igyekezetének, fenntartom magamnak, hogy további részleteket taglaljak élőszóban és megadjam az esetleg szükséges felvilágosításokat és tájékoztatásokat.

Kérem cs. és kir. Fenségedet, kegyeskedjék

mély tisztelettem kifejezését fogadni.

Budapest, 1916. május 25.

Tisza s. k.

*Iratok Ioan Mețianu nagyszebeni román gör. kel. érsek-metropolita haláláról
és az új érsekválasztás előkészületeiről¹*

A

1916 febr. 7

*Balogh Jenő igazságügyminiszter részvétlevelé Mețianu János érsek-metropolita elhunytá
alkalmából¹*

Öexcellenciája dr. Balogh Jenő igazságügyi miniszter úr
a következő levelet intézte a konzisztóriumhoz:

„Őszinte meghatottsággal hallottam a nagynevű érseki pásztor, őexcellenciája Mețianu János érsek-metropolita úr halálának hírért. Annak idején, amikor a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban voltam, alkalmam volt megismerni és megtanultam tisztelni az Úrban elhunyt különleges érdemeivel párosult nagyszerű emberi tulajdonságait. Engedje meg tehát, hogy őszinte részvételem kifejezzem. Kiváló tiszteletem kifejezésével

Budapest, 1916. február 7.

Dr. Balogh Jenő s. k.”

---

¹ Az itt közölt iratok első csoportja (A, B, C) Ioan Mețianu nagyszebeni román gör. kel. érsek-metropolita 1916. febr. 3-án bekövetkezett elhunytá kapcsán rávilágít arra a kettős funkcióra, melyet politikai vonatkozásban a román főpapság betöltött. A külön nemzeti érdek védelmezőjét rajzolja meg a megemlékező román sajtó (B), az állam és a románság érdekeit egyeztető politikus-főpásztorét az aradi gör. kel. püspök gyászbeszéde (C irat), melyet értékes életrajzi adataiért is figyelemre méltónak tartunk. Nem közöljük viszont Miron E. Cristea karánsebesi gör. kel. püspök gyászbeszédét (l. Telegraful Român 1916. jan. 30/febr. 12; 11. sz. 2–3. l.), mivel az előbbinél jóval kevesebb információt tartalmaz. – Az érseki szék betöltése körüli vitát a világháborús feszültség, a Románia várható hadba lépése miatti aggodalom, valamint Tisza azon kísérlete határozta meg, hogy a románság körében növelje az ún. mérsékelt erők befolyását. Éppen ezért húzódozott el a metropolitaválasztás, noha a Szervezeti Szabályzat az üresedéstől számított három hónapon belül kötelezővé tette a választások lefolytatását. Augusztusig mindenesetre megtörténtek az Egyházi Nemzeti Kongresszusra való választások, melyek során a kormány igyekezett befolyását érvényesíteni (l. D–G irat). Végül 1916. aug. 6-án Tisza jelöltjét, Vasile Mangra (1850–1918) archimandrita, nagyváradi vikáriust választották metropolitává, aki korábban harcos nemzetiségi politikus volt, 1905 után azonban átment Tisza István táborába, s ezért román részről sokan renegátnak tekintették.

¹ A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Scrisoarea d[omnu]lui ministru de justiție* – Az igazságügyi miniszter úr levele. – Telegraful Român 1916. febr. 2/15; 12. sz. 1. l.

B

1916 febr. 9

A román nemzetiségi sajtó megemlékezései Mețianu János érsek-metropolita elhunytá alkalmából¹

Valamennyi román újság első helyen búcsúztatja az elhunyt Ioan Mețianu metropolitát, s őszinte sajnálkozását fejezi ki a román nemzetet és egyházat ért veszteség miatt. Elismerő cikkeikben kiemelik szervezőmunkáját, s különösen abbéli törekvéseit, hogy az általa szolgált egyházmegyét és a főegyházmegyét szilárd anyagi alapra helyezze, teljes mértékben megértvén az anyagi erő döntő fontosságát az eszméinek megvalósításáért vívott harcban.

Politikai szerepével kapcsolatban az újságok a nagy elhunyt tevékenységét a következőképpen értékelik:

„Românul”

„...Ioan Mețianu metropolita a román nemzet hű fia volt. Fiatal korában valamennyi politikai mozgalmunkban részt vett, s a román nép jogaiért küzdők egyik legerélyesebb harcosa volt; sohasem volt tagja egyetlen magyar pártnak sem és sohasem beszélt az ország parlamentjében az 1867-es paktummal meghonosodott kormányzati politika támogatására, hanem minden beszédében méltósággal cáfolta meg a nemzeti létünk ellen irányított törvényhozási kísérleteket.

És minden időkből, bármilyen távoli jövő valamennyi metropolitája számára világító fátylaként kell csillogniok bronzba önthető mondatainak, amelyeket Ioan Mețianu 1904. május 27-én² mondott Budapesten, azon az anketon, amelyet Berzeviczy tervezetének³ megvitatására hívtak össze a népoktatás magyarosításával kapcsolatban: „A keleti ortodox egyházak nemzeti egyházak, így az én egyházam görögkeleti román egyház. Nemcsak a liturgia nyelve, hanem ennek az egyháznak életet adó nyelve a román nyelv. Nincs a világon erő, amely arra kényszeríthetné egyházamat, hogy elhagyja nyelvét, mert ezzel ő maga mondaná ki halálos ítéletét.”

„Drapelul”

„...A politikai kérdésekben, az alkotmány visszaállítása óta csak az utóbbi időkből került felszínre a saját nemzeti lét óhajának követelése. Gr. Tiszának a román nemzeti párt képviselőivel folytatott tárgyalásai sikertelensége után – ezeket a tárgyalásokat Mețianu metropolita különös figyelemmel és a nagy politikai gyakorlattal rendelkező ember megértésével kísérte –, a világháború kitörése után gr. Tisza Mețianuhoz intézte híres levelét,⁴ s azt hitte, hogy az azokban a nehéz időkből

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *La moartea Mitropolitului Ioan Mețianu. Rolul său politic în viața poporului român. Voci de presă* – Mețianu János metropolita halála. Politikai szerepe a román nép életében. Sajtóhangok. – *Gazeta Transilvaniei* 1916. jan. 27/febr. 9; 20. sz. 1–2. l. – A román nemzetiségi egyházaknak ez 1916 elején már második jelentős vesztesége. A lap első számaiban emlékezik meg Vasile Hossu (Hosszú Vazul, 1866–1916) szamosújvári gör. kat. püspök elhunytáról († *Episcopul Dr. Vasile Hossu*. – *Gazeta Transilvaniei* 1916. jan. 3/16; 2. sz. 1. l. [Vezércikk-nekrológ]) és temetéséről (*Funeraliile Episcopului Dr. Vasile Hossu*. – Uo. 1916. jan. 9/22; 5. sz. 1. l.) – Mețianu elhunytával kapcsolatban a brassói *Gazeta Transilvaniei* több magyar és román közéleti személyiség részvétáviratát közli. Így br. Jósika, a főrendiház elnöke, Mihályi Viktor gör. kat. román metropolita, Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, Molnár Viktor vallás- és közoktatásügyi államtitkár, Mihali Tivadar, a Román Nemzeti Párt elnöke és mások részvétnyilatkozatait. (Vö. *La moartea Mitropolitului Mețianu. Telegramme de condolență – Testamentul* – *Funeraliile*. – *Gazeta Transilvaniei* 1916. jan. 28/febr. 10; 21. sz. 1–2. l.)

² A Gergely-naptár szerint: jún. 9-én.

³ É. Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényjavaslata „a népiskolai közoktatásról szóló 1868:XXXVIII. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876:XXVIII. tc. módosítása tárgyában” (szövegét l. Iratok IV. köt. 37. J sz. a.).

⁴ L. kötetünkben 17. I. B alatt.

szörnyen aggodalmaskodó román népet felvilágosítja tennivalóiról. Arra a levélre Mețianu metropolita diplomáciai kifejezésekbe burkolt megfelelő válasza nemcsak a kor értékes dokumentuma marad, hanem a metropolita politikai lényének őszinte visszatükröződése; egyrészt üdvözölte gr. Tisza kezdeményezését, de őrizkedett kijelenteni, hogy a gr. Tisza által kilátásba helyezett elégségesek a román nép jogos nemzeti kívánságai kielégítésére.

Ezzel a válasszal gr. Tisza akciója el is akadt, pedig a miniszterelnök azt remélte, hogy éppen levelével biztatni tudja a főpapot – nem tudjuk, most hányadszor –, hogy a román nemzeti párt kezéből kiengedje a román nép vezetését. Máskülönb a megboldogult metropolita több alkalommal éppen a kormányt tette felelőssé a főpapok politikai jelentőségének csökkenéséért a román nép közéletében. Elvégre, nem lehetett elvárni tőle, hogy a kormányhoz közeledő akció élére álljon akkor, amikor ők, a főpapok és az általuk képviselt egyházak érdeke a kormánypolitika támadásainak a célpontja.

„*Foaia Poporului Român*”

„A magyarországi keleti ortodox román egyház élére kerülve Mețianu metropolita mindig öröködött azon, hogy ősi egyházunk jogai ne legyenek megcsorbítva, hogy az egyház, a román nép e fennkölt hajléka mentes legyen a politikai szenvedélyektől, megőrizze önállóságát és függetlenségét.

Amikor a vallás- és közoktatási szakminiszterek, mint Berzeviczy és gr. Apponyi sovinszta iskolatörvényekkel akarták sújtani a felekezeti autonómiát és magyarosítani a román népiskolákat, Mețianu metropolita férfiasan felemelte tiltakozó szavát a Magyarországon lakó különböző nemzetek és felekezetek közötti testvéri megértés érdekében, – kérte a minisztereket, mondjanak le magyarosító szándékú sovinszta törvényeikről.”

C

1916 febr. 12

*Papp Ignác János aradi gör. kel. püspök Mețianu János érsek-metropolita felett mondott gyászbeszéde*¹

Gyászoló hallgatók!

Villámgyorsan elterjedt a szomorú hír, hogy Öexcellenciája és Öfőtisztelendősége Ioan Mețianu érsek-metropolitánk az örökkévalóságba távozott. A lesújtó hír, hogy magyarországi görögkeleti román egyházunk érsekségének koronázott feje nincs többé az élők sorában, olyannyira megrázta szívünket és egész lényünket, az egész klérust és ennek az érsekségnek népét, hogy ha kifejezni akarnánk e megrázkódtatás által elcsüggesztett lelkiállapotunkat, nem találunk más módot rá, mint felemelni lelki szemeinket az Égi Atyához, s a profétával együtt siránkozni: „Elesett a mi fejünknek koronája, jaj most nekünk. Ezért lett beteg a mi szívünk, ezért homályosodtak meg a mi szemeink.” (Jeremiás siralmi V. rész, 16–17. vers.)...

Gyászoló hallgatók, néma az előttünk álló koporsó, mert erős volt a megrázkódtatás, és mély a mi gyászunk, amelyet a kiváló vezető elvesztése okozott, akinek földi maradványait az ő templomának falai között álló koporsó zárja magába.

¹ A közlemény eredeti címe és lehelhelye: *Arhiepiscopul și Mitropolitul Ioan Mețianu*. Vorbirea Preasfinției Sale, Episcopului Ioan I. Papp, rostită în catedrală Marți, cu ocaziunea înmormântării adormitului în Domnul, Arhiepiscopului și Mitropolitului Ioan Mețianu – Öfőtisztelendősége Papp I. János püspöknek kedden a katedrálisban elmondott beszéde az Úrban elhunyt Mețianu János érsek-metropolita temetése alkalmával – Telegraful Român 1916. jan. 30/febr. 12; 11. sz. 1–2. l.

Kicsi ez a koporsó, de nagy és érezhető az úr, amelyet maga után hagy egyházunk és nemzetünk érdekeinek védelmezője és támogatója.

Ezért „Nem akarom, hogy tudatlanságban legyetek azok felől, akik elaludtak, hogy ne bánkodjatok, mint a többiek, akiknek nincs reménységük.” (Pál apostol: A thesszalónikabeliekhez írt levél, IV. rész, 13. vers.)

Boldog emlékezetű Ioan érsek-metropolita Zernyesten született 1828. május 9-én, vezető emberektől. Apja, Ilarie, birtokos és kereskedő, anyja, Maria, Baiu esperes lánya volt.

Jóllehet Ioan Meșianu hároméves sem volt, amikor apját elvesztette, kegyes emlékezetű érdemes anyja, Maria, akárcsak felejthetetlen nagy egyházfőnk, báró Andrei Șaguna, keresztényi alázattal viselte nehéz özvegységét, vigasztalást találva Ioan fiának gondozásában, akiért mindent feláldozott, hogy megadja neki, mint ahogy meg is adta, az akkori erdélyi időkben párját ritkító nevelést.

Elemi iskolai és gimnáziumi osztályait Brassóban, a filozófiai tanulmányokat Kolozsvárt a legjobb eredménnyel végezte.

Befejezve tanulmányait az 1848 előtti rendszer szerint, Ioan Meșianu érezte papi elhivatottságát, s a megboldogult nagy Șaguna által átalakított nagyszebeni teológiai intézetbe ment, amelyet 1850-ben végzett el.

Abban az időben Brassó környékén egyes politikai állásokban szükség volt tanult férfiakra, s az ottani közéleti vezetők tanácsára Ioan Meșianu elvállalta a tíz községet egyesítő, ún. töröcsvári körzet főjegyzői állását, s abban 1853-ig maradt, amikor megválasztották, kinevezték és felszentelték Rozsnyó* város plébánosává; ekkor megnősült.

1858-ban szülőfalujába, Zernyestre ment plébánosnak, 1860-ban pedig megválasztották és felszentelték mint Töröcsvár főpresbiterét; ezzel megnyílt előtte a rég vágyott terület, hogy megvalósítsa eszményét, a pásztorkodása alá tartozó papság, tanítóság és nép kulturális felemelkedését és jólétét.

Alig kezdte meg e munkáját, Ioan Meșianu főpresbiter mindenki, még a boldogult érsek, egyházunk főembere, Șaguna is elismerte, s meghívták, hogy vegyen részt az erdélyi fontosabb egyházi és nemzeti összejöveteleken, így az 1860-ban tartott egyházmegyei szinóduson, az 1861-i nemzeti konferencián, az 1863-i nemzeti-politikai kongresszuson s az 1865-i kolozsvári diétán, ahol képviselővé választották.

A zsinat bevezetése után egyházunkban Ioan Meșianu részt vett valamennyi egyházi szinóduson és kongresszuson. Fontos szerepű tagként ott találjuk az érseki és püspöki konzisztóriumban. A sajátos szerep azonban, amellyel magára vonta a klérus és a püspökség figyelmét, az 1873-i és 1874-i püspöki választásokon kongresszusi biztосként való részvétele volt; ezt a szerepet nagy méltósággal töltötte be.

Ioan Meșianu bejárta a körzetet, s mint esperes a szerzett tapasztalatokra támaszkodva nemcsak a körzet összes falvaiban való jó iskolák létesítésére, hanem a körzet papsága és tanítósága megfelelő fizetésének javítására és biztosítására törekedett, s arra, hogy a parókiák vagyona rendben legyen.

Amikor 1874-ben püspöki vikáriussá választották s a nagyváradi Konzisztórium elnökévé, jóllehet csak néhány hónapja töltötte be azt az állást, első dolga volt a községekben kanonika vizitációt tenni, s a tapasztalt hiányosságokat megszüntetni.

Széles körű munkalehetőség nyílt Ioan Meșianu esperes részére 1875-ben az aradi egyházmegye püspökévé való megválasztásával és állása elfoglalásával.

Püspökönk talált egyházmegyéjében olyan pedagógiai intézetet, melyet a hiányosságok miatt többször a megszűnés veszélye fenyegetett, megtudta, hogy a teológiai intézetnek nincs saját épülete, s az előadásokat hol itt, hol ott tartják. Meg volt győződve, hogy amint bármely nép, így a román nép felemelkedése és jóléte is a pap- és tanítójelöltek jó nevelésétől függ, s ezt a nevelést csak jól szervezett intézetben lehet megadni; ezért már püspökségének első évében mindkét intézet részére új épületet építtetett 35 000 forintért, amelyet részben az egyházmegye rendelkezésére álló pénzből, másrészt e célra való gyűjtésből fedeztek. Párhuzamosan az építkezéssel, az akkori időknek megfelelően 600–1000 forintig felemelte a tanárok fizetését. Ugyanabban az évben kezdte meg s a kö-

* É. Barcarozsnyó, Brassó m. (románul Rîșnov, németül Rosenau).

vetkezőkben folytatta kanonika vizitációit több községben, olyanokban is, ahol századok óta nem járt püspök.

1876-ban a tanítóképzősök számának növelése céljából tanítóképző internátust létesített, 40–50 diák részére.

1878-ban a pusztulástól megmentette az 51 000 forinttal rendelkező „Elena Ghiba Birta” alapítványt, amelyből eleinte évente tizenkét 200 forintos ösztöndíjat fizettek ki, most pedig ugyanannyi ösztöndíjat adnak 600 korona értékben.

1879-ben a sajátjából létesítette az egyházmegyei nyomdát 12 000 forintért, 1880-ban pedig újjáépítette és felszerelte az egyházmegyei székhelyet.

Sok mindent érinteni kellene a nagy elhunyt eredményes tevékenységéből, mint Arad püspöke, de csak kettőre térek ki, éspedig a szép és impozáns szemináriumra, amelyben a pedagógiai-teológiai intézet van, s amelyben a teológusokat eltartják. Ezt az e célra szánt gyűjtésből építették, s ennek a gyűjtésnek az élén jelentős összeggel ő maga szerepelt. Másodszor említem a papok özvegyei, árvái és magatehetetlen hozzátartozói megsegítésére létesített alapot, amely napjainkban a legnagyobb és legjelentősebb egyházmegyei alap...

Az 1898. év végén megejtett választás után, amikor 1899 elején végleges érsek-metropolita lett, jóllehet előrehaladott korban, nem gyengült ereje az intenzív munkában, s folytatta a kanonika vizitációkat s a templomok felszentelését, kijavítva a talált hiányosságokat; ezért találóak az elhunyt Pál apostol szavai a korinthusiakhoz írott levelében: „Gyakorta való utazásban és nyomorúságban, gyakorta való virrasztásban” telt élete. (Pál apostol II. levele a korinthusbeliekhez, 26–27. vers.)

Forró vágya volt, hogy gyarapítsa a megboldogult nagy Şaguna létesítette alapot a nagy katedrális felépítése céljából, itt a püspökség központjában, valamint felújítani és rendbehozni a şagunai papneveldét, hogy megfeleljen a törvény követelményeinek.

E célból két, várakozáson felül sikerült gyűjtést végzett, s a katedrálisra 310 ezer, a papneveldére pedig 120 ezer koronát gyűjtött össze. A nagyrebecsült Konzisztórium és érseki Szinódus egyetértésével felépített és megújított két intézmény az egyházmegye és az érsekség dicsőségét képezi. Tehát maradandó más érdemei és eredményes tevékenysége között felejtethetlen érsek-metropolitánk az egyházmegyének jól megszervezett papneveldét hagy, az egyházmegye pénzügyi helyzetének megfelelően fizetett oktatói erővel, de legfőképpen ezt a katedrális hagyja, amelynek a felépítése és díszítése örökké halhatatlan nevéhez lesz kötve.

Ugyancsak ő gyámolította az egyházmegye kulturális intézményeit, s érdeme a kulturális alap létrehozása az iskolák támogatására, hogy felekezeti jellegüket fenntartsák, s nem kis része van a szerb egyházzal folytatott perben a „Trandafil” alapítvány megszerzéséért.

Felejtethetlen érsek-metropolitánkat, Ioant ismerték és értékelték Őfelsége I. Ferenc József király magas udvarában, aki 1879-ben a II. osztályú vaskorona érdemrendet adományozta neki; 1896-ban a jubileum alkalmából a Ferenc József érdemrend nagy aranykeresztjét kapta, 1910-ben pedig Őfelsége apostoli császári és királyi titkos tanácsosi méltóságával tüntették ki.

E nagy apostol életére és munkásságára visszatekintve, elmondhatjuk az evangélistával: „Vala egy Istentől küldött ember, kinek neve Iános” (János evangéliuma, I. rész, 4. vers.), mert az Isten küldte a mi Ioanunkat, aki mások által el nem végzett dolgokat valósított meg, s élete alkonyán Erdély ezen érseki egyházmegyéjének s az aradi egyházmegyének – amelyben azelőtt pásztorkodott – szép vagyonát, 240 000 koronát hagyta.

Íme tehát a kormányos, aki erős kézzel vezette egyházunk hajóját az élet hullámain 41 éven keresztül. Íme a férfit, aki nagy bölcsességgel és előrelátással össze tudta egyeztetni az egyház érdekeit az állammal s hazafiságát nacionalizmusával. Íme, a magas trónhoz s magyar hazánkhoz hűséges nagy pap, aki éppen olyan hívője volt egyházának és nemzetének.

Íme az apostol, akinek koporsójához összegyűltünk, hogy megadjuk a neki kijáró tiszteletet és mély nagyrebecsülésünket, s megsirassuk az életből való távozását.

Engedjünk tehát szabad folyást könnyeinknek, amelyek jóllehet nem gyógyítanak, de enyhítik a fájdalmakat; ám azt se feledjük, nemcsak e célból gyűltünk össze, hanem azért is, hogy életéből

és tetteiből példát merítsünk, s hogy mind a nagy család, az egyház, mind szeretett szűkebb családja számára vigasztaló szavakat találjunk....

Az indulás küszöbén állva, ahonnan nincs visszatérés, az elhunyt általam üzen Ófelsége I. Ferenc József királynak, akinek ismert lojalitásával és tisztelő hódolattal most is mély megelégedését fejezi ki különleges kegyességéért, amelyben mind életében, mind halálában részesítette.

Kifejezi elismerését magyar államunk kormányának, sok megbecsüléséért és jóakarató támogatásáért, amelyben részesült hosszú érseksége folyamán.

Köszöni az összes katonai és polgári hatóságoknak, amelyek támogatták őt hasznos tevékenységében és üdvös szándékai megvalósításában. Köszönetet mond továbbá valamennyi felekezet, testület és egyesület képviselőinek, akik nem késlekedtek személyesen, tisztelő lélekkel elkísérni őt utolsó útjára....

Ezek után lelki szemeimet feléd emelem, Uram, aki élet és halál ura vagy, orvosa a lelkeknek és a testnek, s alázatosan, de állhatatosan kérlek: gyógyítsd be a lelkeinken esett sebet, amelyet az érdemes vezető és szeretett atya eltávózása okozott; adj szolgáltnak, Ioan érsek-metropolitának örök nyugalmat és boldogságot, adj a püspökség elárvult egyházának békét és jóakaratot a Te földre küldött egyetlen fiad, a mi Urunk, Jézus Krisztus által. Minket pedig érdemesíts arra, hogy ezt a fájdalmat Jób igazának szelídségével viseljük, az elhunyt emlékéért pedig kegyelettel örökké megőrizzük. Ámen.

D

1916 márc. 4

Gr. Tisza István miniszterelnök körlevele egyes románok által lakott megyék főispánjaihoz a görögkeleti metropolitaválasztás tárgyában, 2 melléklettel

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 17:35/305

(Gépirat)¹

Budapest, 1916. március 4.

Kedves Barátom!

A Metianu halálával megüresedett metropolitai szék betöltésére hivatott kongresszus tagjainak választása a legközelebbi időben megtörténik, miért is sürgősen kellene minden lehető megtennünk, hogy a kongresszus többsége feltétlenül hazafias, a nacionalista terrortól független olyan elemekből álljon, akik a kormány nemzetiségi politikáját fenntartás nélkül magukévá teszik és egy annak támogatására kész patriarka jelöltre adják szavazatukat.

A hazafias románok között megindult mozgalom vezetősége részéről Jonescu kultuszminiszteri osztálytanácsos vagy Burdia Szilárd² közelebről fel fog keresni a vármegye területén teendő lépések megtétele céljából. Nagyon kérlek, légy szíves neki minden lehető felvilágosítást megadni és a hazafias románok ez akcióját tőled telhetőleg a kellő tapintattal, de a legbuzgóbban és erélyesebben támogatni.

Bizonyára felesleges volna előtted ecsetelnem, milyen messzemenő áldásos következményekkel járna a hazafias román irányzat diadala. Az ügy fejleményeiről koronként szíves értesítéset kérem.

Szívből üdvözl

igaz híved

[Tisza]

¹ Az itt található példányra Balogh Jenő ceruzával a következő szöveget jegyezte fel: „Temes, Torontál, Krassó-Szörény, Arad, Bihar, Torda-Aranyos, Szolnok-Doboka, Kolozs, Szeben, Brassó, Nagyiküllő vármegye főispánjainak.”

² Burdia, Constantin (Szilárd) Krassó-Szörény megyei kormánypárti román politikus; a román nemzeti párt „renegátként” hevesen támadta.

Mellékletek:

1

1916 márc. 1

Jankovich Béla vallás- és közoktatásiügyi miniszter levele Joanovich Sándor Temes vármegyei főispánhoz a metropolitaválasztás tárgyában¹

Arhiv Vojvodine (Sremski Karlovci)
Temes vm. főisp. biz. iratok (1915–1916)
(Gépelt eredeti irat)

3322/1916 szám

eln.

Méltóságos Főispán Úr!

Bizalmas tájékoztatása végett van szerencsém /. alatt mellékelten Méltóságodnak kimutatást küldenem arról, hogy a kormányzatára bízott vármegye területén a gör. kel. román lelkészek az állam részéről mily mérvű és mily jellegű támogatást kapnak.

Budapest, 1916. évi március hó 1-én

Jankovich

2

1916 ápr. 7

Gr. Tisza István miniszterelnök levele Joanovich Sándor Temes vármegyei főispánhoz a nagyszabeni érsekválasztás tárgyában

Arhiv Vojvodine (Sremski Karlovci)
Temes vm. főisp. biz. iratok (1915–1916)
(Gépelt eredeti irat)

Budapest, 1916. április 7.

Kedves Barátom!

A metropolita-választásra vonatkozó korábbi levelem kapcsán felkérlek, hogy a kongresszusi választások lezajlása után az egyes kerületekben megválasztottak névsorát, az illető polgári foglalkozásának és pártállásának jelzésével, megküldeni szíveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved
Tisza

¹ Az irat hátlapján: „33/biz. Alispán: Összes falubírák... összes polgármesterek, mgs G. Margineanu [?] pü. főtanácsos. – Egy rendkívül kényes természetű ügy megbeszélése végett felhívom, hogy f. hó 10-én pénteken d.e. 10 órakor a vármegyei ház kistermében megjelenni szíveskedjék. – Tem. 1916. III/6. – Exp. 1916. III. 7.”

E

1916 márc 25.

*Gr. Tisza István levele Hunyad megye főispánjához¹ a gör. kel. román egyházi kongresszuson
leendő választások és a kongruaelvonás kérdésében*

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 17:35/571

(Gépelvél átütéses másolata)

Budapest, 1916. március 25.

Kedves barátom!

A Damian Vazul sürgönyére adott hivatalos expeditiót mellékelve nagyon bizalmasan arra kérek, légy szíves gondoskodni róla, hogy a kongrua-elvonásra vonatkozó célzás ne hozassák olyan közvetlen összeköttetésbe a kongresszusi választásoknál leadandó szavazatokkal, hogy az a hivatalos fenyegetés jellegével bírjon.

Ügyes ember nagyon jól emlékezetébe idézheti a lelkészeknek, hogy az állam jótéteményeiben részesülnek s hogy ezért a hazafias irány támogatását s a nacionalista izgatástól való tartózkodást joggal elvárhatjuk tőlük anélkül, hogy ez a megjegyzés, amelyet az illetők nagyon jól fognak ügyis érteni, a direkt fenyegetés jellegét öltse fel.

Reményem, hogy a folyamatba teendő hivatalos eljárás során ki fog derülni, hogy ilyen kifogásolható befolyás tényleg nem fordult elő.

Szívből üdvözl

igaz híved

[Tisza]

F

1916 márc. 30

Gr. Tisza István miniszterelnök levele Sándor János belügyminiszterhez az Albina nagyszebeni román bank metropolitaválasztással kapcsolatos tevékenységének ellensúlyozása tárgyában

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 17:36/586

(Gépelvél másolat)

Budapest, 1916. március 30.

Kedves Barátom!

Burdia levelét mellékelve arra kérek, hogy az abban írt dologban belátásod szerint intézkedni méltóztassál. A csatolt körlevél¹ tényleg kifogásolható, kivált a „kellő fájó lélekkel van fajunk ügyei mellett” kifejezés. Miért fájjon a metropolita lelke?

Azt hiszem azonban, hogy túllőnénk a célon, ha mindjárt bakancsba ugratnánk az atyafit, s talán jobb volna arra szorítkoznunk, hogy az intézetnél eszközölt felmentések száma iránt érdeklődjünk s az alkalmazottaknak a metropoliai szék betöltésével kapcsolatos tevékenységét – határrendőrség, esetleg detektív útján – éber figyelemmel kísérjük.

¹ Ekkor Mara László. A levélmásolaton a címzett ceruzával föléírva („Hunyad főisp.”).

¹ A körlevél az iratok közül hiányzik.

Másrészről figyelmeztetni lehetne az Albina vezetőségét, hogy az intézetnek a most folyó választások befolyásolására nem szabad pressziót gyakorolnia. Gyanús dolog, hogy Bredicsán² a maga korteskörlevelét mint az Albina igazgatója írja alá, ami bizonyára gyengéd célzásoként hat az Albina adósainál. Úgy hiszem, ezt a dolgot Szebenben ügyesen és tapintatosan meg lehetne fogni, de ismétlem, járj el minden irányban legjobb belátásod szerint.

Szívből üdvözl

igaz híved

[Tisza]

G

1916 ápr. 10

Gr. Tisza István levele Huszár Károly néppárti o. gy. képviselőhöz román nemzetiségi politikájának taktikai fordulatairól a metropolitaválasztás kapcsán

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 17:36/222

(Gépelv másolat)

Budapest, 1916. április 10.

Kedves Barátom!

Leveledre sietve válaszolok. A nemzetiségi politikára vonatkozó meggyőződésem nem változott és nem fog változni. A háború győzelmes befejezése után e győzelem hatása alatt teljes nyomatékkal fogom megkísérelni annak érvényre emelését és különösen a hazai románságnak a magyar nemzeti politika jogos kívánalmaival való összhangba hozatalát.

Ezt a politikai célt igyekeztem elérni évtizedeken át azáltal, hogy elvonjam a nationalisták működése alól a talajt s tőlük a románság mind szélesebb köreit elidegenítsem. Amidőn pedig néhány év előtt reménység mutatkozott arra, hogy magukkal a nacionalista vezetők okosabb részével lehet a megegyezést megcsinálni, a legnagyobb odaadással próbáltam meg a cél gyorsabb és teljesebb elérésének ezt a módját.

Célom elérése nem sikerült ugyan, de a folytatott beszélgetésekből s az ezekben részt vett románok nyilatkozataiból azt a reményt merítettem, hogy közelebb jutottunk egymáshoz, s az elejtett fonalat a siker reményével fel fog lehetni venni.

Fájdalom, e helyett bekövetkezett a nacionalista párt orgánusaként szereplő „Romanul” komisz szereplése, amelyet a párt soha megjegyzés tárgyává nem tett, valamint Mihályi Tivadarnak a télen a képviselőházban a párt nevében tett ostoba és ellenséges nyilatkozata.

Ezek arra kényszerítenek, hogy eredeti *taktikámhoz* térjek vissza és tartalmilag változatlan politikámat a nacionalista vezérek ellen vigyem keresztül, amire a metropolita[i] szék megürülése kedvező alkalomként kínálkozik.

A mérsékelt románokkal szövetkezve kísérletet tettünk a román papságot és népet arra bírni, hogy hazafiasan gondolkozó, mérsékelt emberekre adják szavazatukat. Az eredmény legvérmesebb várakozásomat is felülmúlja; úgy látszik, hogy a választó kongresszus nagy többsége a nationalisták befolyása alól emancipálni fogja magát, ami nagy csapás a nationalistákra, de igen nagy előny a nemzeti politikára nézve.

Ebben a munkában részt vett Burdia is, és igen nagy hibát követtem volna el, ha az ő erélyének és szervező képességének segítségét visszalöktem volna. Hidd meg édes barátom, semmi tekintetben

---

² Coriolan Brediceanu (1850–?) ügyvéd, politikus, a román nemzeti párt egyik vezető személyisége.

nem állanak ő felette azok a románok, akik reá mint a hazafias irányzat elszánt képviselőjére haragusznak és kígyót-békát kiáltanak.

Hogy mind ennek Krassó-Szörény vármegye politikai életére minő hatása lesz a jövőben, azt majd alkalmilag megbeszéljük, hiszen jól tudod, hogy minő súlyt helyezek a te irányadó közreműködésedre.

Szívből üdvözl és Szerbiával kapcsolatos terveidre vonatkozó mielőbbi döntésedet kéri

igaz híved

Tisza s. k.

H

1916 ápr. 30

A „Budapesti Hírlap” közleménye a gör. kel. román metropolitaválasztás előkészületeiről¹

Arad, ápr. 27.

(Z. J.) A világháború zaja közben a legnagyobb csendben, távol minden érdeklődéstől folynak most az országban a román egyház körében a metropolitaválasztás előkészületei. Természetes, hogy a nagy kataklizmák elirányítják a figyelmet erről a viszonylagosan kis eseményről, pedig megérdemli a közérdeklődést, mert mindenkor, de különösen a mai viszonyok között igen fontos az, hogy ki ül a magyarországi görögkeleti román metropolitai székben.

A görögkeleti román egyház mai szervezete csak a múlt század negyvenes éveiből való.² Addig az egyház – körülbelül 1700 óta – a szerb hierarkia alá tartozott, s püspöki, illetve metropolitai székét szerb püspöki adminisztrátorok töltötték be. Az utolsó ilyen püspöki adminisztrátor a román nemzetiségű Moga Vazul volt, akinek 1845-ben elkövetkezett halála után Rajacsics szerb patriárka ajánlatára 1846. június 27-én a bécsi udvar Saguna Andrászt küldte „generális vikáriusaként Nagyszebenbe. Sagunát 1847. december 2-án a Tordán tartott zsinaton püspökké választották, s 1848. február másodikán az uralkodó megerősítette a püspöki székben.

E naptól kezdve nagy energiával dolgozott Saguna püspök egyháza és népe fölvirágoztatásán. Nemcsak a hierarkia szervezésére volt gondja, szervezte az iskolaügyet, dolgozott nyájának kulturális felvirágoztatásán is. Ő alapította az Erdélyi Román Közművelődésügyi Egyesületet, az Astrát, amely ma is legelső kultúrintézménye a magyarországi románságnak. 1864. december 24-én a király sajátkezű levélben közölte vele, hogy egy magyarországi, önálló, a szerbekkel egyenjogú metropoliai provinciátus szervezését engedelmzi s egyidejűen Sagunát érsekké és metropolitává nevezte ki. A király e fejedelmi ténye később az 1868. IX. törvénycikkben törvényerőre emelkedett, s e törvény alapján a magyar országgyűlés mindkét háza 1868. október 19-én jóváhagyta a magyarországi görögkeleti román egyház szervezeti szabályait.

Saguna András 1873. június 28-án halt meg, s a nagyszebeni kongresszus szeptember 9-én Iváczkovic Prokop³ aradi püspököt választotta meg metropolitának, aki azonban karlócai pátriarkává választatván⁴ leköszönt metropolitai méltóságáról. Iváczkovic után Popasu János karánsebesi püs-

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A metropolitaválasztás.* – Budapesti Hírlap 1916. ápr. 30; 120. sz. 4. l.

² Az erdélyi román görögkeleti egyház autonóm felépítését a br. Şaguna érsek-metropolita által kidolgozott és az uralkodó által 1869. máj. 28-án jóváhagyott Szervezeti Szabályzat alakította ki.

³ Ivačković Prokop.

⁴ 1874. júl. 31.

pököt választották meg metropolitává,⁵ *de a király Popasut nem erősítette meg*, s ezért 1874 decemberében újra összeült Nagyszebenben az érsekválasztó kongresszus s Román Miron aradi püspököt választotta meg.

Román tizenégy évig töltötte be az érseki széket. Nem volt azonban elég erős kezű ember, s ezért a politikai vezetés többé-kevésbé ki is siklott a kezéből. Olyan emberek jutottak hozzá, akiknek kezében a legkevésbé volt kívánatos a vezetés, befolyás. Románt 1899. január 12/31-én Metianu János aradi püspök követte, akinek hosszú működése szintén inkább egyházi és kulturális téren érezte hatásait.⁶

Most ismét betöltésre vár a metropolitai szék. A kongresszusi tagok választásai már lefolytak, a közel jövőben összeül az érsekválasztó kongresszus is, s mi a legnagyobb érdeklődéssel várjuk, hogy kit választ meg. A metropolita ugyanis a román népnek nemcsak főpapja, hanem természetes politikai vezetője is. Tisza István gróf 1910. március 13-án az aradi nemzeti munkapárt szervező gyűlésén erre nézve ezeket mondta:

– A románok vezetésének legfőbb hatalma a román püspökök kezében van letéve. Tudja mindenki, hogy ők képesek, ha akarnak, a román nép politikai aspirációinak, lelki szükségleteinek korlátokat és természetes irányt szabni. Elég a román egyházfők nemtörődömsége – anélkül, hogy szükség lenne ehhez az ő közreműködésükre –, hogy a nemzetiségi agitátorok bátorságot nyerjenek és a román közéletben homloktérbe jussanak.

Tisza István gróf szavai mutatják a legvilágosabban, mennyire nem közömbös, mennyire fontos nemcsak a román népre, de a magyar nemzetre nézve is, hogy ki foglalja el most az érseki széket. Tisza István gróf a háború előtt hosszasan fáradozott azon, hogy véglegesen megoldja a román kérdést, megteremtse, amint ő mondá, *a lelkek harmóniáját*. Az első kísérlet különböző külső körülmények miatt nem sikerült, s minthogy kitört a világháború, abbamaradt az akció.

A háború után a „lelkek harmóniájának” föltétlenül létre kell jönnie. A világháború sok mindenben alapos változást idézett elő. Mindenekelőtt bebizonyította, hogy csalódtak azok, akik *egyres lelküismeretlen túlzók agitációját a román nép érzelmi világának terhére akarták írni*, viszont bizonyosra vehető, hogy a háború után a román nemzetiségi politikában is bizonyos változások fognak elkövetkezni.

Ilyen körülmények között, amikor a jövő nagy feladatokat hoz, kettőzötten fontos, hogy *oly egyéniség kerüljön a metropolitai székbe, aki képes lesz a román nép politikai életében vezérszerepet játszani*, ennek a politikai életnek helyes irányítást adni. A jövő metropolitájában meg kell lenni mindazoknak a föltételeknek, amelyek a magyar politikai körökben és a magyar közvéleményben a jövőre nézve bizalmat kelthetnek. Érdeke ez, amint mondtuk, úgy a magyarságnak, mint a románságnak, mert ha most az érseki székbe szürke, semleges egyéniség kerülne, aki politikával soha nem foglalkozott, akinek élete politikai nézőpontból üres lap, visszaesnének ismét oda, hogy mások, felelőtlen emberek ragadják magukhoz a vezetést, s ez ismét bizalmatlanságra és széthúzásra vezetne.

A szervezeti szabályok értelmében a metropolitát a metropolitaválasztó kongresszus választja, melynek százhusz tagja van. A százhusz tag közül hatvanat az érseki (nagyszebeni), harmincat-harmincat pedig az aradi és a karánsebesi egyházmegyék küldenek. A püspökök tagjai ugyan a kongresszusnak, de szavazati joguk nincsen.

Az egyházmegyékben már lefolytak a kongresszusi tagválasztások, amelyekből, mint az előre látható volt, a román nép hazafias elemei kerültek ki győztesen. Az exponált nemzetiségi agitátorok a legtöbb helyütt kibuktak. A választási aktus, amennyiben ezt felsőbb helyen is így hagyják jóvá, augusztus 5-én fog lefolyni.

⁵ L. Iratok I. köt. 473–475. l.

⁶ Metianu metropolita 1916. febr. 3-án hunyt el.

1916 febr. 17

A román nemzetiségi sajtó állásfoglalása a magyar radikálisoknak a „Mitteleuropa”-kérdésben a Világban közölt nyilatkozataival kapcsolatban¹

A magyar újságokban, különösen a radikálisok sajtójában, egy idő óta érdekes vita indult e kérdés körül. A budapesti „Világ” című lap érdeme, hogy tájékoztat egyes vezető politikusok véleményéről, és természetesen teljes figyelemmel kísérik véleményüket. Jászi, a kiváló szociológus professzor „Középeurópáról” szólva néhány olyan megállapítást tesz, amelyet ki kell egészítenünk megjegyzéseinkkel, mert Jászi úr bármilyen lelkesen is támogatná a vitában a nemzetiségek elvét, elfelejti hangsúlyozni, hogy a háború után Magyarország politikája *nem is alapulhat másra, mint az egyenlő politikai, társadalmi és etnikai jogszolgáltatásokra, ezek együttvéve alkotják a nemzetiségi politikát.*

A magyar tudósok ez alkalommal sem nagyon érdeklődnek a magyar állam organikus szükségessége: a nemzetiségek jogos kívánságainak teljesítése iránt. Ellenkezőleg, vannak egyesek, akik éppen a háború következményeképpen követelik az asszimilálási rendszernek drákói erővel való bevezetését, függetlenül attól, hogy Németország asszimilálási politikája a lengyelekkel [szemben] csődöt mondott. Jászi érdeme ez alkalommal is az igazi tudósé: ő nem individualista szempontból mérlegeli az európai szövetség megalakulását, hanem ezt értéke kritériumában ítéli meg: lesz-e Magyarország abban a helyzetben, hogy belépjen az osztrák és a német demokráciák szövetségébe konszolidált politika nélkül, és a tervezett „Középeurópa” jelenteni fogja-e a homogén kultúrák szövetségét, vagy újra elnyomó egyesülések alakulnak a nagy tömegek kárára, amelyek kialakulása gátolni fogja mind a nemzeti kultúrák természetes fejlődését, mind magát a kormánypolitikát?

Mi, a Habsburg-birodalom román nemzetisége, természetesen nem adhatunk irányelveket az uralkodó kormányoknak: kivel lépjen katonai és politikai szövetségre. Mi az államfilozófia szempontjából csak alattvalók vagyunk, állampolgárok, akik kompaktságunkkal történelmi elemet alkotunk. Nekünk, románoknak, ez alkalommal egyetlen tiltakozó vagy helyeslő szavunk sem lehet a Németország által tervezett „Középeurópával” szemben. Ez megérthető a körülmények erejéből, de magának a történelemnek logikájából is. Azonban beleszólhatunk a politika irányításába faji arányszámunkkal, megkövetelhetjük nemzeti egyéniségünk tiszteletben tartását, mert a mi állampolgárságunk csak akkor lehet valódi, ha nemzeti jogaink önmagukban meg lesznek őrizve.

Különös, hogy az egyik egyetemi tanár, dr. Ágoston Péter, olyan megállapításokat tehet, amelyek sértik és diszkreditálják a román nemzetet. Hogyan értelmezi a professzor úr „Középeurópát”? Hogy ennek alapján támogassák Magyarországon a kezdetétől fogva csődöt mondott sovinizmust? A professzor úr tagadja, hogy a nemzetiségek Magyarországon intellektuális erőt képviselnek, és jövőnk a magyarosító tényezők biztosításával akarja előkészíteni. „*Az erőszakos magyarosítás*”

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: „Mitteleuropa” – „Középeurópa”. – Gazeta Transilvaniei 1916. febr. 4/17; 25. sz. 1. l. – Friedrich Naumann német bir. gyűlési képviselő, liberális pol. (1860–1919) 1915-ben Mitteleuropa címmel megjelent műve a világháborút megelőző évek és a háború kezdeti időszakának tapasztalatai alapján egy egységesedő Közép-Európa megteremtését szorgalmazta. A német szerző munkája számottevő visszhangot váltott ki Magyarországon is; a polgári radikálisok köréből egy ideig Jászi Oszkár karolta föl a „Mitteleuropa” eszméjét. A román sajtó bő kivonatokban ismertette Naumann könyvét (Gazeta Transilvaniei 1916. márc. 2/15; 48. sz.; Telegraful Român 1916. máj. 17/30; 51. sz. – jún. 11/24; 60. sz.; I. kötetünkben 97. sz. a.). Az itt közölt cikk az állásfoglalás egyértelműsége miatt érdemel figyelmet. – Naumann és könyvének egykorú ismertetői, bírálói *Középeurópa* fogalmát nem földrajzi, hanem politikai értelemben, egy új típusú államszövetség nevéként használják. Ennek érzékeltetésére itt és a továbbiakban változatlanul hagyjuk az akkoriban szokásos, kötőjel nélküli írásmódot, sőt a fordításokban is ezzel élünk.

utópia, amelyet a professzor úr nem Morus Tamástól örökölt; s ez szomorú következménye a megtevesztő koalíció boszorkánykonyhájának.

A német nagy és művelt nép, s nagyon magabiztos civilizációs hivatásában, a háború folyamán a Reichskanzler szavaiból felismerték, hogy az asszimilációs politika csak renegátokat, politikai napszámosokat, a rothadt öntudat vámszedőit termeli ki, de komoly eredményeket soha nem hoz. Ma a legnagyobb és legműveltebb népek, még ha gondolnának is az asszimilálásra, nem használnak drákói intézkedéseket, hogy „asszimiláljanak”. Az erővel való asszimilálás társadalmi naivitás, amely szánalmassá vált a legreakciósabb doktrinerek szemében is. A nagy nép kultúrájával asszimilál. A németek több száz éves, kitartó munkával képesek lennének asszimilálni a lengyeleket birodalmukban, de nem úgy, ahogyan Poznanban csinálták, hanem ahogyan csinálni szeretnék. De a német faj felsőbbrendűségére felhozhatja igazolásul a számbeli fölényt is.

Nem értjük azonban, miért olyan lelkesen felfuvalkodottak egyes magyar szociológusok, hogy „asszimilálni” akarják Magyarország nemzetiségeit. Nagyobb jövője lenne a magyar nemzetnek, ha társadalmi asszimilált nemzetiségekből lenne összetéve? Nem. A boldog, új és nagy Magyarország nem követhet utópista politikát, nem alapozhat türelmetlenségre a kebelében található idegen nemzetekkel, *hanem ellenkezőleg a magyar nemzet jövőjét az összes nemzetiségek szociális és kulturális jogainak tiszteletben tartása biztosítja.*

Természetesen mi soha nem tagadtuk az elvet, hogy a vezető szerep a magyar államé lesz. Állampolgári voltunkat és hazafias őszinteségünket sokezer román katona hősi magatartása pecsételte meg a többi néhány százezer katonával együtt, akiket a nemzetiségek adtak a hazának. De etnikai jogainkat éppen a háború következményeképpen megtagadni, nemcsak a magyar tudós megbocsáthatatlan bűne, hanem az el nem ismerés csúfos cselekedete, gyűlöletes merénylet a gondolat szabadság jegyében, amelyet méltatlankodva utasítunk vissza.

Keserőségünket csökkenti azonban Jászi úr mérsékelt, civilizált és kitűnő szelleme; ő is professzor, de nem rojtos a tolla. Jászi professzor megállapítja, hogy a nemzetiségek számára csak egyetlen politika fogadható el: a békés kulturális politika, a történelmi követelések egészében való elismerése, társadalmi osztályaik fejlődésének biztosítása, tehát teljes kulturális erőfeszítéseik felkarolása s az állampolgári jogok teljessé tételével a tökéletesedés fokára emelve, s ebben az értelemben lelkesedik Jászi egy olyan „Középeurópáért”, amelyik az intellektuális haladás biztosításával kialakított valamennyi nemzeti kultúrát öntudatra segíti a kulturális erők kibocsájtásával a szó organikus értelmében, más szóval, hogy „Középeurópában” ne legyenek elnyomott nemzetiségek, politikai ambíciók, osztályelnyomások, az egy helyen egyesült erők képezzék az intellektuális haladás garanciáját az anyagi haladás támogatásában.

Jászi eszméi nemesek, és mi románok ez alkalommal is aláírjuk azokat. Mi, a román nemzetiség, boldogok leszünk, ha nemzeti létünk egy félelmetes birodalom égíse alatt lesz, s ha hazafiságunk nem szolgáltat alkalmat a magyar politika néhány kétes hírességének, hogy lealacsonyításunkkal nevetségés elméleteiket fenntarthassák.

Mi teljes szívünkkel kívánjuk, hogy a haza boldog legyen, s az ország felvirágozzon, de hazánk felvirágzása nem jelentheti etnikai tönkretételünket. Mi ezer éve élünk mint románok, s mint Magyarország fiai mindig jó hazafiak és jó románok tudunk maradni, és – reméljük – még maradunk is néhány ezer évig jó hazafiak és jó románok. A tervezett „Középeurópában” a kultúra térképén mi románok is jelentünk egy foltot, s bármilyen rossz tanítók is az egyes magyar tudósok, a magyarországi román nemzet csak román marad.

Ennyit akartunk mondani a magyar tudósok „Középeurópa” témája körüli vitájában.

1916 febr. 22–ápr. 2

*Iratok a Társadalomtudományi Társaság Középeurópa-vitájából*¹

A

[1916 febr. 22–ápr. 2]

*A Társadalomtudományi Társaság által rendezett Középeurópa-vitát bemutató kiadás előszava*¹

A Társadalomtudományi Társaságnak szinte hagyományosnak nevezhető szokása, hogy a magyar közéletet mozgató eszmei áramlatokat vagy gyakorlati törekvéseket, ha azok újat vagy mélyreható változást ígérnek, a szociológia és résztudományai világitásába helyezni igyekeznek. Másfél évtized óta alig volt a magyar közéletnek fontosabb kérdése, amelynek tisztázásához a Társaság széles körű ankétok és viták útján hozzá nem járult, és akárhány, amelyet épp e viták az érdeklődés homlokterébe ne állítottak volna.

Középeurópának a szövetséges államok publicisztikájában sokat hajtogatott problémáját is jó régen óhajtottuk minálunk is napirendre tűzni. Sajnos, a Társaságnak számos tevékeny tagját vonta el a háború, és százféle munka súlyos terhe nehezedik az itthonmaradottakra. Több felkért előadó végül is lemondott, s így nem tehetjük meg azt, amit [az] eredményes vita fontos módszertani feltételének tartunk; hogy a kitűzött kérdést legelőbb lehetőleg az afirmatív, a pozitív beállításban ismerje meg a hallgatóság. Ennek ellenére is sem az érvek gazdagságában, sem a hallgatóság érdeklődésében nem volt hiány.

A vita a következő sorrendben és napokban folyt le:

február 22-én és 26-án: dr. Kunfi Zsigmond előadó,
március 4-én: dr. Giesswein Sándor, dr. Szabó Ervin,

–”– 7-én: dr. Szabó Ervin, dr. Jászi Oszkár,

–”– 11-én dr. Szende Pál,

–”– 14-én: Ignóty, dr. Katona Sándor, dr. Pályi Ede,

–”– 18-án: Vágó József, dr. Ágoston Péter,

–”– 22-én: Vámos Jenő, dr. Rónai Zoltán,

–”– 29-én: Dániel Arnold,

április 2-án: dr. Kunfi Zsigmond előadói és dr. Szabó Ervin elnöki zárszava. ...²

¹ A Friedrich Naumann által a berlini külügyminisztérium jóváhagyásával széles körű politikai kampánnyá duzzasztott „Mitteleuropa”-agitáció Magyarországon is élénk visszhangot keltett. Kormányzati körökben e törekvésekben elsősorban a magyar gazdasági érdekek veszélyeztetését látták, amit Tisza Naumann pesti látogatása alkalmával és később, az osztrák-magyar-német gazdasági tárgyalások idején is szóvá tett. Erre nézve l. Gr. Tisza István *Összes Munkái*, 4. sorozat. Budapest 1926. 3. köt. 26., 140. l. – A „demokratikus Mitteleuropa” koncepció magyarországi kidolgozása Jászi Oszkár nevéhez fűződött, aki a világháború első két évében nagy figyelmet szentelt a Mitteleuropa-koncepció vitáinak és demokratikus tartalommal való megtöltésének. Emiatt a magyar progresszió köreiben, még inkább nemzetiségi körökben sokan szálltak vitába vele, szemére vetve, hogy a nyilvánvalóan német érdekeket szolgáló tervezettől olyan kibontakozást remél, amelynek épp az ellenkezőjére, a közép-európai térség német hegemonia alatt való egységesítésére törekednek a tervezet német támogatói.

¹ A közölt bevezetés címe és leőhelye: *Középeurópa. A Társadalomtudományi Társaság által rendezett vita*, Bp. 1916, Politzer Zs. és Fia kiad., 1–2. l.

² Az alábbiakban csupán Kunfi Zsigmond és Jászi Oszkár előadásának egy-egy rövid részletét közöljük.

B

1916 febr. 22

*Részletek Kunfi Zsigmond referátumából a középeurópai kérdésről
a Társadalomtudományi Társaság Középeurópa-vitáján¹*

A középeurópai közeledés kérdésének vizsgálatánál irreális feltevésből indulok ki. Ma az irodalomban igen nagy helyet foglal el ez a kérdés, úgy nálunk, mint Ausztriában és Németországban. Minő jelentősége volna azonban a középeurópai közeledés jelszava alatt összefoglalt többfajta törekvésnek, ha nem volna háború? Háború nélkül ez az év az ország kereskedelmi politikájának új rendezését tűzte volna napirendre. Az Ausztriával való kiegyezés megújítása kapcsán egész vámpolitikai berendezkedésünk kérdése állana, a belső küzdelmek mellett, közéletünk homlokterében. Az adókérdések mellett a vámproblémák szokták a modern államokban a legnagyobb harcokat felidézni. S valószínű, hogy a jövő vámpolitika tartalmáért nálunk is heves harc ütött volna ki. Ebben a küzdelemben felvonultak volna egymás után az ellentétes érdekek képviselői: egyrészt a termelőknek és fogyasztóknak gazdasági és politikai érdekképviselői, másrészt a termelők különféle és sokban ellentétes csoportjai. Valószínűnek látszik, hogy ebben a helyzetben nemcsak a függetlenségi párt, de a demokratikus pártok és érdekeltségeik is az önálló vámterületnek, vagyis Magyarország iparosodásának jelszavával léptek volna a porondra. A függetlenségi párt pedig 1903-iki határozata óta az önálló vámterületnek, vagyis nevelő hatású ipari vámoknak a híve. Ha ennek a követelésnek keresztülvitelére kevés reménység mutatkozott volna, akkor a demokratikus erők előreláthatólag két pontra központosították volna erejüket: az élelmiszervámoknak és a vas vámoknak eltörlésére vagy legalább leszállítására. Lehetséges, hogy az ilyenformán hullámozó vámpolitikai harcokba egyesek belevetették volna a középeurópai gazdasági közeledésnek, a Németországgal való vámunióknak jelszavát. De nem hiszem, hogy ez a régi követelés időszzerűvé vált volna. A háború 1914-ben tört ki; Németországban is, nálunk is már akkor sokan készülődtek az elkövetkezendő kereskedelempolitikai hadjáratra, de nincsen tudomásom róla, hogy ezekben a készülődésekben bárminő szerepe is lett volna a középeurópai gondolatnak. Ezt a gondolatot a háború vetette fel, tette időszzerűvé, és hívei közül sokan mint hadicélt ajánlják. Magyarországon különös hevességgel Jászi Oszkár iparkodott a középeurópai közeledést a demokrácia hadicélja gyanánt elfogadtatni. Az, hogy a háború tette aktuálissá, ez még nem ok arra, hogy bizalmatlansággal fogadja az ember, noha kevés dolog van, amire nézve annyi joggal volna már eleve felállítható a kérdés: Mi jó jöhet Názáretből? – mint a háborúra nézve. Ha a középeurópai gondolat nem volna rajta a háborúnak ez a zamatja, akkor nem kellene megküzdenie azzal a háború ellen irányuló erkölcsi és értelmi ellenérzéssel, amely a háború célja vagy eredménye gyanánt jelentkező politikai megoldásokra is átsugárzik. De ezeknek nem szabad döntő jelentőséget biztosítani a kérdés megítélésénél, hanem tőlük függetlenül meg kell vizsgálni, minő hatása volna e koncepció megvalósulásának a nemzetközi politika, a belső politika, a gazdasági fejlődés ügyére.

A középeurópai gondolat hívei azt állítják, hogy

1. Középeurópa a béke biztosító lesz, mert véget vet legalább Európa egyik részében az államok közötti anarchiának, előmozdítja a világbékét, amelyhez csak mind nagyobb államterületek kialakulása útján juthatunk;

2. azt állítják, hogy Magyarország belső politikai életének hatalmas lendületet adna, közállapotainkat, különösen közigazgatásunkat a német hasonló intézmények színvonalára emelné, kiirtaná a korrupciót és gyorsítaná államunk demokratizálását. Mindezt főképpen

3. ama forradalmasító hatások következtében érné el, amelyek a Németországgal való gazdasági közösségből sarjadzanának ki. Magyarország gazdasági haladása mezőgazdaságának fejlődésétől függ. A középeurópai alakulás szükségképpen megteremtené az intenzív mezőgazdaságot, amely az

¹ A felszólalás címe és leőhelye: Kunfi Zsigmond [előadása]. – *Középeurópa*. A Társadalomtudományi Társaság által rendezett vita. Bp. 1916, Politzer Zs. és Fia kiad., 2–13. l.

ország produktív erőit kifejlesztené. Ez oly nagy érdeke az egyetemes haladásnak, hogy ezzel szemben kevéssé jöhet számba némely iparág megkárosítása.

E szempontok szerint akarom én is megvizsgálni a középeurópai közeledés kérdését, s fejtegetéseim élére mint szememben legfontosabbat:

1. a nemzetközi politika és a világbéke kérdését állítom.

A tartós béke felé való lépésnek tekintik némelyek Középeurópát, mégpedig azért, mert szerintük az ilyen csoportosulások legalább az egy államkötelékbe tartozó államok között megteremtik az örök békét. Régebben minden állam apró, egymás ellen szakadatlanul harcoló államocskák csoportjából állott: az egységes Olaszország a középkorban az egymás ellen harcoló városállamok társadalma volt, ma ellenben ezen a területen belül örök béke van. Flórenc nem visel és nem fog soha háborút viselni Bologna vagy Pisa ellen. S ez nem elszigetelt jelenség, hanem az államfejlődésnek egyetemes törvénye. Minél nagyobbak az államterületek, annál nagyobb az örök béke területe is. Középeurópa tehát a benne résztvevő államok számára az örök békének biztosítója lesz, s nincs más út az örök vagy a tartós béke felé, mint ez: az államok egyre szélesebb körre kiterjedő integrációja. Ez az érvelés Középeurópa első szociológiai megokolása.

Rokon ezzel az a felfogás, amely az állam és [az] ipari üzem analógiájával érvel. Mint az ipari termelésben: az állami életben is a nagyüzem a jövő. A szuverénitás kevés helyen összpontosul a földön (Naumann). Amilyen haladást jelent a gazdasági szervezettség területén a verseny helyett a kartell: olyan fejlődést jelent az államszövetség az államok egymáshoz való viszonyában. Középeurópa ilyen államkartell s ezért jelenti a politikai szervezettség magasabb fokát. Ez az érvelés Középeurópa második szociológiai megokolása. Az első érvelésmód főképpen Jászi Oszkáré, a második Renneré.²

Azok a területek, amelyekre valamely állam politikai hatalma kiterjed, kétségtelenül változnak. De történelmi tapasztalatok alapján korántsem állítható sem az, hogy az az integráció, amelyet helyesebben és kevesebb félreértésre módot adó elnevezéssel hódításnak is lehetne nevezni, állandó törvényszerűsége volna a fejlődésnek, sem azt, hogy ez az integráció az örök vagy tartós béke előkészítője vagy biztosítója volna. Az államok területe hol növekszik, hol csökken. Magyarország politikai hatalma alatt Nagy Lajos idejében igen sok államterület volt „összeintegrálva”: Petőfi szép költeménye énekelte meg az állami „integrációnak” azt a magas fokát, amikor magyar tenger vizébe hunyt le észak, kelet s dél hulló csillaga. De ez az integráció éppoly kevéssé volt a béke biztosítója, mint ahogy V. Károly német-római birodalma, amelyről császára joggal mondotta, hogy benne a nap soha le nem nyugoszik, korántsem volt sem befelé, sem kifelé az örök béke területe. Svéd- és Norvégország napjainkban „dezintegrálódott” anélkül, hogy ez háborúsabbá tette volna őket. Az államok háborús vagy békés viselkedésére nagyságuknak jóformán semmi hatása sincsen. A békének az az állítólagos útja, amely az államterület növekedésén vezet keresztül, csak egyesek képzeletében van meg, de semmi esetre sem fedezhető fel ilyen fajta törvényszerűség a történelemben, hacsak úgy nem akarják a tartós vagy örök békét megvalósítani, hogy valamennyi állam lassanként egyetlen államszövetségbe tömörül, aminek egyelőre sincsen más útja, mint hogy egy állam meghódítja valamennyi többi és így megteremti közöttük az örök békét, mint ahogy Poroszország 1866-ban legyőzte a délnémet államok egy részét és egy államszövetségbe terelte be őket. Ez a módszer azonban nem a tartós béke biztosításának, hanem a hódítások állandósításának módszere és annak elismerése, hogy az emberiség egységének kikovácsolására sincsen más út, mint újabb és még véresebb háborúk útja. Teljességgel helytelen az az állítás is, hogy az egy államszövetségbe vagy államtestbe tömörülés az illető területek lakóira nézve megszünteti a háborút. Megszünteti az egymás ellen való háborúkat, de nem szünteti meg a háborúkat általában, ellenkezőleg, a háborúkba belesodort területek és emberek számát, vagyis a háborúk terjedelmét növeli. Igaz, hogy Firenze és Pisa nem visel most háborút egymás ellen. De amíg régebben Pisa és Firenze háborúja mellett Olaszország nagyobb része békében

² Renner, Karl (1870–1950) osztrák szociáldemokrata pol., történész, 1918–20 között az Osztrák Kéztársaság kancellárja.

élt: addig most minden olasz falu részt vesz a háborúban. A mostani világháborúnak méreteit éppen az növeli meg ennyire, hogy az államok, amelyek vívják, már javarészből kereszttülméntek azon az „integráción”, amelyet Középeurópa számára békebiztosíték gyanánt ajánlanak némelyek. Az államok harciassága vagy békére hajlamossága független nagyságuktól. Ha van valami összefüggés az államok nagysága s a háború és béke iránt való hajlamosságuk között, azt csak egy ponton lehet világosan látni: az államok nagyságával együtt növekszik az általuk viselt háborúk nagysága. Természetesen nem állok azon az állásponton, hogy ennek következtében szét kell zúzni a nagy államokat, de rá akartam mutatni annak az ellentétes álláspontról hangoztatott érvnek helyt nem álló voltára, amely az államok területi növekedésében keresi a béke biztosítékát, holott ezt, ha valahol, csak az államok belső politikájának átalakításában lehet megtalálni.

Ezt követően Kunfi az ún. európai államkartellek, azaz államszövetségek problémáját elemzi, és leszögezi, hogy a nagyobb állami egységek nem feltétlenül biztosítékai a gyorsabb haladásnak, magasabb műveltségi szintnek, sőt az egyenetlen színvonalú államok szövetségre lépésével megnő annak a veszélye, hogy a kevésbé fejlett területek lefekeznek a magasabb fejlettségi szinten levő tartományok fejlődését is.

Középeurópa egysége csak annak számára sürgős, aki nem bízik abban, hogy Európa mostani két ellenséges táborra bomlása megszűnhetik, és aki elveszítette reményét abban, hogy a francia, angol és német nép mégis meg fogja találni a régi ellenségeskedések megszüntetésének módját. Aki a mostani háború méhében már érlelődni látja az új véres tusákat: annak valóban nincsen más megoldása, mint Középeurópa. S valóban ez a gondolat, hogy a mostani háború csak megindítója a háborúk hosszú sorozatának, hogy még az eddiginél is nagyobb méretű fegyverkezés fog következni: ez a militarisztikus háborús gondolat az igazi Muzagétész³ Középeurópának. Naumann könyve ebből az alapgondolatból íródott: hogyan készülhet fel legjobban Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia jövő háborúkra? Naumann szerint a háború után újból megindul a fegyverkezés, a fegyverkezés csökkentésére, tartós békére gondolni sem lehet, s ebben a küzdelemben Naumann szerint [a] két nagy lövészárk közé ékelt Középeurópa jövő háborúk diadalmas megvívásának biztos záloga. Gróf Tisza István a Vossische Zeitung tudósítója előtt így nyilatkozott Középeurópáról:

„Ha, ami teljes határozottsággal feltehető, sikerülni fog az Északi tengertől Mezopotámiáig terjedő, összefüggő terület[et] olyan szilárd politikai barátság viszonyába hozni, hogy jövő háborúk esetére is biztos várható legyen az együttműködés: akkor a jövő világháborúk esetére az élelmezési gondok ki vannak kapcsolva.”

Igaz: abból, hogy Naumann vagy Tisza háborús, militarisztikus alakulásnak képzelik Középeurópát: nem következik szükségszerűen, hogy az is lesz. S eddig politikai ítéletünk gyakrabban egyezett Rennerével vagy Jásziéval, mint Tiszáéval vagy Naumannéval. Ámde Középeurópa vagy nem lesz, vagy ha meglesz, akkor a ma uralmon lévő társadalmi osztályok fogják megcsinálni, és ezeknek politikai akaratát jobban juttatja kifejezésre a magyar oligarcha, mint az osztrák szocialista. Mindezek alapján, nem fogadhatom el helyesnek azt a nézetet, amely Középeurópában a tartós béke biztosítékát látja, és így azt sem, amely e szempontból haladásnak tünteti fel ezt az alakulást.

2. Magyarország belső politikai életének egészségesebbé tételére is sokat várnak hívei a Németországgal való szorosabb kapcsolattól. Egyrészt összehasonlítják a magyar- és németországi közállapotokat, és elmaradottságunk megállapítása után arra a következtetésre jutnak, hogy nagy haladás volna számunkra, ha közigazgatásunk, választójogunk, sajtó- és gyülekezési szabadságunk legalább olyan volna, mint a Német Birodalomé. Ebben a megállapításban és bírálatban igazuk is van, csak abban nincsen igazuk, hogy Középeurópának bármilyen szoros egység útján való létrejötte a mi közállapotainkat a németek színvonalára emelné; nem is szólva arról, hogy kívánatos volna-e [a] haladásnak oly módja, amely más testére szabott ruhát pusztán átplántálás útján akar olyan valakivel viseltetni, akire nem illik.

³ *Muzagétész*: a Múzsák vezetője (Apollón isten egyik állandó jelzője a gör. mitológiában).

Magyarország közállapotaival valóban oka van mindenkinek elégedetlennek lennie, aki nem tartozik az uralkodó osztály legszűkebb környezetéhez vagy ehhez az osztályhoz magához. Ámde történelmi feladatunk, hogy ezeken az állapotokon vagy saját erőnkkel, vagy sehogy se változtassunk. A Középeurópával együtt felbukkant legendás német gyáros vagy tőke éppoly kevésbé teremti meg a magyar nép számára és helyette a magyar közigazgatásnak, közoktatásnak, földművelésnek modern rendjét, amint nem teremtette meg – amire jó időn keresztül számított a magyar demokrácia – a dinasztíának vagy a hadseregnek legalább olyan jól megalapozott hatalma, mint amilyenre a Deutsche Bank kiküldöttei aligha tudnának szert tenni Magyarországon. A kivándorlásnak demokratikus földbirtokpolitikával és becsületes közigazgatással való megszüntetése legalább olyan fontos katonai érdek volt, mint amilyen fontos közgazdasági érdeke lesz a Magyarországra áramló német tőkének az, hogy a magyarországi közállapotok legalább olyan fejlettek és biztosak legyenek, mint a németországiak. S mégis azt láttuk, hogy rendőri természetű intézkedéseken kívül semmi sem történt. Ez a Középeurópába és a németiségbe való kapaszkodás gyengeségünknek és a haladást kívánó türelmetlenségünknek jele. Amit ma Középeurópának nevezünk, aminő várakozásokat és reményeket ma Középeurópához fűznek: azt egy évtized előtt Grossösterreichnek nevezték és a dinasztikus demokratikus gondolat szövetségétől várták. Hányszor nem mondtam el a választójogi harc népgyűlésén, hányszor nem írtam le, jóhiszeműen és hittel: hogy ami jogot az osztrák császár megad az osztrák népnek, ugyanazt a jogot a magyar király nem tagadhatja meg a magyar néptől. S íme, mégis megtagadta, mert jogokat nem lehet kapni, hanem csak a meglévő hatalom okos érvényesítésével lehet azokat kiharcolni. A választójogi harc kétféle végződése Ausztriában és Magyarországon bennem azt a meggyőződést keltette, hogy valamely ország szabadságjogai mindig csak olyanok lesznek, amilyeneket az illető országban működő politikai erők a saját hatalmukból meg tudnak teremteni, s ezért nem tudok hinni azokban a csodákban, amelyek a Középeurópában elkövetkező „német rend” segítségével áradnak majd el Magyarországon.

Az osztrák–magyar állami együttélés tapasztalatai alapján Kunfi megállapítja: nagyfokú naivitás azt remélni, hogy a Németországgal való szövetség szorosabbra fűzése automatikusan a fejlettebb német politikai struktúra átvételét fogja majd jelenteni Magyarországra számára.

A magyar politika jövője menetére döntő jelentősége lesz a nemzetiségi kérdésnek. A nemzetiségek teljes egyenjogúsítása nélkül nem lehetséges demokrácia. Noha messzibbre látó politikai koncepciók számára a nemzetiségi kérdésnek az egész Monarchián belül való új elrendezése ma szükségesebbnek tűnik fel, mint bármikor eddig, számos jel arra vall, hogy a Monarchia nemzetiségi politikáját igen hatalmas erők, középeurópai erők, az 1867-iki kiegyezés alapját alkotó nemzetiségi hatalmi megoszlás rendszerére akarják – visszarevidálni. Közismert dolog, hogy a kiegyezés Ausztriában a németek, Magyarországon a magyarok hegemoniáján alapult, s az uralkodó nemzetek mindegyik államban egy-egy nemzetiségnek bizonyos fokú önkormányzatot engedélyeztek: az osztrák–németek a lengyeleknek, a magyarok a horvátoknak. Számos jel szól e koncepció feltámasztása mellett: az osztrák–németek nagy részének lelkesedése ebben a gondolatban leli magyarozatát: a Németbirodalommal való szorosabb kapcsolat támogatja majd az osztrák lakosság 32%-át alkotó osztrák–németeknek nemzeti főuralomra irányuló törekvését. Ezt a gondolatot igen naivan, de jellemzetesen ekképpen fejezte ki egy osztrák–német katonatiszt:

„Háborús szempontból a magyarság a németiség legbiztosabb támasztékának mutatkozott – ez a döntő szempont. Számolnunk kell azzal, hogy az elkövetkezendő időkben a Monarchia valamennyi régi nemzetiségi ellentéte kiújul, – azonban mi, osztrák–németek, értékes örökség gyanánt ügyeljünk arra a szilárd szövetségre, amely közöttünk és a magyarok között keletkezett. Eszerint irányítsuk jövője belső nemzeti politikánkat, támogassuk a magyarokat ama törekvésükben, hogy Magyarországon a hegemoniát megtarthassák, mert ez esetben bizonyára ők is viszont fognak támogatni bennünket. Ellenségeink ugyanazok. Szükséges, hogy a németek, magyarok, bulgárok és oszmánok, a központi hatalmak szövetségének jövőben uralkodó nemzetei, politikai téren, kifelé és befelé egyaránt, támogassák egymást állami és faji kérdésekben egyaránt.” (Pester Lloyd, január 18.)

Hogy ilyen alapon demokratikus politika nem lehetséges, hogy egy kisebbség nemzeti uralma más nemzetű többségek felett csak a nyílt vagy rejtett abszolutizmus eszközeivel tartható fenn; bizonyításra nem szorul. A középeurópai egység pedig, talán éppen a háborúnak a vezető politikusok szemében legfontosabb tapasztalatai nyomán, ilyen nemzetiségi politika megerősítésére fog törekedni. Erős fegyverkezés és úgynevezett erélyes nemzetiségi politika pedig sohasem szolgálta eddig a demokratikus fejlődést.

Kunfi előadásának befejező részében a Mitteleuropában egyesülő Németország, Ausztria és Magyarország gazdasági fejlettségi szintjének különbözőségéből kiindulva arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a tervezett államszövetség a védővámok és a szabadkereskedelem ötvözésével éppen a legfejlettebb tagállamnak, Németországnak nyújtana tetemes előnyöket.

C

1916 márc. 7

*Részlet Jászi Oszkár előadásából a Közép-Európában jelen lévő nemzeti kérdésekről
és azok egymáshoz való viszonyáról¹*

Kunfinak a Mitteleuropa-tervvel kapcsolatos elutasító álláspontjával szállt vitába a koncepció legegyszerűsebb magyarországi hirdetője, egyszersmind a Mitteleuropa-tervezet demokratikus alternatívájának kidolgozója, Jászi Oszkár. Előadásából a Kunfi tételeit cáfoló nagyobbik részt elhagyjuk, mert azokból a nemzetiségpolitikai vonatkozások szinte teljességgel hiányoznak. Az „örök béke” meglehetősen messianisztikus elméletéből kiindulva Mitteleuropa kialakulását társadalmi törvényszerűségnek tekinti, amely „azt jelentené, hogy Ausztria-Magyarország és Németország népei egymással és mindazon népekkel szemben, melyek a gazdasági és katonai szövetséghez még csatlakozni fognak, az »örök béke« állapotába jutnának, hogy 120–150 millió ember élvezhetné Középeurópában az óriási világpiacon, a teljes forgalmi szabadság és az egyre fokozódó szellemi és erkölcsi érintkezésnek a kultúrát és a demokráciát okvetlenül és hatékonyan fejlesztő előnyeit.” A kihagyott részben Jászi röviden kitér Kunfi és Ágoston nemzetiségpolitikai jellegű aggodalmaira is, és a következőket hangsúlyozza: „Középeurópa a nemzetiségi kérdés megenyhülését jelentené, mert Középeurópán belül a németiség és Magyarországon belül a magyarság természetes – mert reális gazdasági és kulturális fölényen alapuló – hegemoniájának végleges biztosítása mellett lehetővé tenné valóban méltányos nemzetiségi politika alkalmazását. A pánszlávizmus és dákoromanizmus veszélyétől megszabadult Középeurópa megtámadhatatlansága tudatában nemcsak megengedheti magának a nemzetiségi liberalizmus luxusát, hanem az új világ gazdaságnak egyenesen létfeltételévé válnék, hogy a területén levő összes népek nyelvi, kulturális és gazdasági igényeit kielégítse. Középeurópa biztos rendje elképzelhetetlen a délszláv és a lengyel kérdés megoldása nélkül, viszont az európai fejlődés e két égető problémája a legkisebb áldozattal és az egész európai fejlődésre legkedvezőbben csak középeurópai alapon intézhető el.”

Jászi igyekezett cáfolni azt, hogy amennyiben a világháború befejezése után is fennmaradna az antanthatalmak és a közép-európai egység közti ellentét, úgy az megoldhatatlanná tenné Európa teljes egyesítését. Szerinte könnyebb ledönteni egyetlen vámsorompót, mint több tucatot egy egész sereg kis állam és apró Pufferstaat között. Előadásának igen nagy részében azt az ellenvetést igyekszik megcáfolni, mely szerint a közép-európai államszövetség a német ipar erőfölényét és a magyarországi ipar fokozatos elszorvadását hozná magával. Jászi kifejtette, hogy a modern iparosítást nem lehet többé védővámokkal határok közé szorítani, az egyre nagyobb integrációk korában „a magyar ipar fejlesztését nem kioroszakolt vámvédelemben kell keresni, hanem mezőgazdaságunk korszerű reformjában, adó- és hiteltörvényeink megfelelő átalakításában, a tőkeimport fejlesztésében, a mezőgazdasági és ipari szakoktatás megerősítésében, földbirtokpolitikai, közigazgatási és nemzetiségi reformokban.” Ezt követően Friedrich List német közgazdásznak az 1840-es években tett magyarországi látogatása és annak kapcsán Magyarország nemzetgazdaságának fellendítésére tett javaslata alapján Jászi a Mitteleuropa-koncepció történeti szükségszerűségét igyekezett aláhúzni.

¹ Az előadás címe és lekövetkező helye: Jászi Oszkár [előadása]. – *Középeurópa*. A Társadalomtudományi Társaság által rendezett vita. Bp. 1916, Politzer Zs. és Fia kiad. 39–53. l.

... IV. Középeurópa várható hatásait a magyar kultúrára vonatkozólag külön tanulmányban kellene számba venni. Itt legyen elég arra rámutatni, hogy ha Középeurópa Magyarország termelő erejét csakugyan jelentékenyen fokozni fogja, ha új és bő foglalkozási tereket nyit az alkotó és vállalkozási képességeknek, ha meggyorsítja a szellemi és politikai érintkezés ritmusát e szövetség népei között – mind oly következtetés, melyet indukció és dedukció egyaránt támogat –, akkor a magyar kultúra fejlődése és megizmosodása szükségképp be fog következni.

Az intelligencia fokozódó kétnyelvűsége csak javára lehet a magyar fejlődésnek; ha ugyanakkor a paraszti Hinterland erejét megkétszerezni és a nemzetiségi békét megteremteni képesek vagyunk. Középeurópa egyszersmind az egyedüli lehetőség arra, hogy intenzíven részt vehessünk a nemzetközi tudományos és technikai munkamegosztásban, mert a kultúra lényegében a munkamegosztás kérdése, nem pedig különböző kultúrártékek megízleléséé. Enélkül továbbra is köpű nélküli méhek maradunk. Csakis Középeurópa eredményezheti a szellemi védvámok rendszerének megszüntetését, mely jelenleg épp a legjobb magyar fiatalságot fojtogatja.

A világgazdaság felé irányuló társadalmi fejlődés közepette a kis nemzetek problémája abban áll, vajon képesek-e a szomszédos nagy világkultúrában elhelyezkedni úgy, hogy míg egyrészt hatékonyan közreműködnek e kultúra munkamegosztásában, másrészt a munkamegosztás összes előnyeit nemzeti értékeik fejlesztésére fordítják. Nem elég a világ összes kultúráiba belekóstolni, hanem az kell, hogy öntudatosan és rendszeresen részt vegyünk valamelyik vezető kultúra szellemi és gazdasági életében. Egy csomó német, angol, francia, olasz könyv átböngészésénél fontosabb egyetlen kultúra munkafelosztásában való részvétel. A kis nemzetek ma népszámuknál és vagyoni helyzetüknél fogva is képtelenek egy a nagyokkal egyenrangú külön kulturális szervezetet létesíteni, mivel a kultúra nem ötletek és eszmék megpendítése, hanem a könyvtárak, laboratóriumok, egyetemek, szakfolyóiratok, állandó viták és kölcsönös ellenőrzések kérdése. Ezt a bonyolult munkát ma már csak nagy kulturális organizmus végezheti. A kis népek vagy kétnyelvűek lesznek vezető szellemi rétegükben, s így bekapcsolódnak valamely vezető kultúra vérkeringésébe, vagy elzárkóznak, s ez esetben szellemi és erkölcsi degenerációnak áldozatai lesznek.

Középeurópa ilyen termékeny bekapcsolás lehetőségét nyújtja a magyarságnak és hazánk többi népeinek, anélkül, hogy nemzeti egyéniségünket feláldoznunk kellene; mert minél szélesebb körű, több nyelvű és tarkább faji összetételű lesz e népszövetség: annál több a biztosítékunk arra, hogy a germán békés hegemoniából nem lesz türelmetlen és elnyomó szupremácia.

Kétségtelen, hogy Középeurópa nem lesz ugyan ideálisan tökéletes alakulat, de még kevésbé fejlett formájában is jobb volna, mint a mai középeurópai anarchia, egészen úgy, miként XIV. Lajos abszolutista Franciaországa óriási demokratikus és kulturális haladás volt az apró szuverenitások rendszerével szemben. Bismarck porosz-junker német egysége hatalmas előny az apró kis tagállamok pszeudo-demokráciájával szemben.

Középeurópa semmiképpen sem lesz végleges megoldás, de minthogy kikerülhetetlenül nemcsak több kenyeret jelent népei számára, de nagyobb erkölcsi szabadságot, fejlettebb szellemi életet és szervezettebb nemzetköziséget is: okvetlenül fel fogja szabadítani azokat az erőket, melyek ma még hiányzanak minden kultúremler egyedül lehető hadicéljának, az Európai Szövetséges Államok[nak] kivívására.

1916 febr. 26

*Rendőrségi jelentés a budapesti szlovák és cseh egyesületekről,
újságokról és közéleti személyiségekről*

ŠÚA SSR, Bratislava, Fond Uhorské kráľovské ministerstvo vnútra 22/121–1916.

2175/rk. eln. res. számhoz

A cs. és kir. katonai parancsnokság vezérkari osztályának K.Nr. 279. számú megkeresése tárgyában a cseh és vele szoros összefüggésben levő tót politikai viszonyokat illetőleg a puhatolást lefolytatva, ennek eredményeként a következőket jelentem:

A háború kitörése előtt a székesfővárosban a következő egyletek működtek: „Sokol” cseh torna egylet (Telocvičná Jednota Sokol) (Szentkirályi-u. 26.), mely egyesület az Alkotmány-u. 23. sz. alatt is tartott fenn a „Székely Otthon” című vendéglőben egyleti helyiséget. Az egylet elnöke Smidt Bohumir bankhivatalnok (Teréz-körút 18.). Alelnöke Langenberg Ede bőröndös (Hajnal-u. 5.). Ezen egylet a háború kitörése óta nem működik. A Szentkirályi-u. 26. sz. alatt az egyleti tagok torna ruházatai és vívó szereik vannak elhelyezve, míg az Alkotmány-u. 23. sz. alatt kizárólag csak az egylet irattára van egy szekrényben elhelyezve, mert a helyiség, úgyszintén a szóban volt vendéglő hadikórházzá alakítottatott át. Hírforrásaim szerint az egyleti tagok nagy része bevonult, az itthonmaradottak az Alkotmány-u. 16. sz. alatti Kepes-féle vendéglőben szoktak szombat esténként összejönni, azonban kimondott egyleti élet nem folyik. Ugyanott van az első budapesti cseh munkásegylet (Prvý český dělnický Spolok).¹

„Osvěta” cseh egyesület Huszár-u. 10. alatt létezik Holecz Márton vendéglőjében. Ezen egylet szintén jelenleg nem működik, sőt elnök nélkül áll. Az egyleti tagok és vezetőség túlnyomó része katonai szolgálatot teljesít, s így a szokásos összejövetelek is elmaradtak, s úgyszólván működése nem minősíthető egyleti működésnek.

„Česká beseda” (cseh egylet) Teréz-körút 17. sz. alatti Kottinger János éttermeiben működik, elnöke Rádus Károly biztosító társasági cégvezető (Szondy-u. 95.), alelnöke Pilát Pál hegedű készítő (Nagy János-u. 6.). Az egylet választmányáa lovag Wohanka Wladimir, kereskedő (Lipót-körút 29.), Budlovsuk Miksa biztosító intézeti titkár (Közraktár-u. 12.), Melka Ferenc rózsahegyű lakos, Benes Ferenc órás (Rákospalota, Bethlen-u. 26.), Fröhlich Miroslav bankhivatalnok (Sziget-u. 25.), Izák János képezdei tanár (Berzenczei-u. 23.). Ezen egyesület sem fejt ki jelenleg szóhajóhető tevékenységet, miután tagjainak túlnyomó része katonai szolgálatot teljesít. Az egész működés jelenleg abban áll: hogy szombat esténként jelzett helyiségben szórakozás céljából jönnek össze az itt tartózkodó tagok, s ezen összejövetelek hírforrásaim szerint minden politikai színezetet nélkülöznek. ...

... „Szlovenszki Spolok”² (tót kör) a Bérkocsis-u. 3. V. emeletén tart fenn egyleti helyiséget, mely azonban a háború kitörése óta zárva van. Az egyleti helyiségért a bért Harmincz Milán építész (Veres Pálné-u. 19.) fizeti. Egyleti összejövetelek teljesen szünetelnek.³

A szóban levő egyesületek között egy sem szüntettetett be hatósági beavatkozás útján, hanem ezen egyletek a háború okozta viszonyok folytán önmaguk szüntették be a tulajdonképpeni egyleti

¹ Helyesen: První český dělnický spolek.

² Helyesen: Slovenský spolok.

³ Slovenský spolok (korabeli magyar néven: Tót Kör) a legfontosabb és legnépszerűbb budapesti szlovák egyesület volt, több szekciója is működött. A korabeli pesti szlovákságról a legrészletesebb beszámoló: Ján A. Wagner: Rozpomienky na Pešt'. In: Milan Hodža publicista, politik. vedecký pracovník. (Szerk. A. Štedfáne, F. Votruba, F. Šeďa). Praha. 1930. 197–217. l. Ezen belül a Szlovák Körről: 201–203. l.

életet. Hírforrásaim szerint nevezett egyletek vezetői csak az egyletek fenntartása érdekében tartják meg a jelenleg teljesen magánjellelű összejeveleteket.

Jelentékenyebb tót és cseh folyóiratok a következők:

„Slovenské Noviny”, melynek felelős szerkesztője Csecotka Károly hírlapíró (Bakács-tér 3.), kiadója az Európa Irodalmi és Nyomdai r. t., O-u. 12. Hírforrásaim szerint ezen lap kormánypárti irányú, s a felvidék kormánypárti lakta vidékein nagy elterjedtségnek örvend.⁴

„Slovenský Denník” című tót nyelvű és tót nemzetiségű irányú politikai napilap⁵, felelős szerkesztője Štefánek Antal (I. Hegedüs Sándor-u. 15.). A lap kiadója, illetve kiadótulajdonosa a Slovenský Denník R.T. (Slovenský Denník učastinarská spoločnosť, Mária-u. 10.) E r.t. vezetői Dr. Stodola Emil ügyvéd (Ferenc József-rakpart 16.), Kresák Ciril turócszentmártoni lakos, Bella M. Methot [!] rózsahelyi ev. lelkész, Dr. Srobár Lőrinc rózsahelyi orvos, Dr. Wagner A. János magánhivatalnok (Nagyfúvaros-u. 16.), Walah [Valach] János brezovai lakos, Dr. Medveczki Lajos ügyvéd (Szemplóhegy-u. 15.).

A Slovenský Denník című napilap pánszlávista irányú, a székesfővárosban nem is bírt nagy elterjedtséggel, hanem előfizetői a felvidék pánszláv-lakta helyeiről (Rózsahely, Turócszentmárton, Gyetva, Lubina, Vágújhely, Miava, Verbó, Brezova, Szenice,⁶ Szmolinszko, Szakolca, Privigye stb.) kerültek ki. E lap a háború alatt követett erősen pánszláv irányára miatt 1915. szeptember hó 29-ével hatóságilag beszünttetett, t.i. a belügyminisztérium 1677/1915 számú rendelete alapján a Budapesten megjelenő s a Budapesti Lap- és Könyvkiadó Társulat R.T. nyomdájában előállított „Slovenský Denník” című lap megjelenése és terjesztése, közleményeinek a hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma miatt eltiltatott. Ez alapon 1914. évi XIV. t.c. végrehajtása tárgyában kiadott 2500/1914. M.E. számú rendelet 27–29. §-ai alapján ezen lap szállítása, úgyszintén ezen lap előfizetésére irányuló postautalványok, csekkbefizetések beszüntetést nyertek.

E lap fent jelzett időponttól beszüntette működését, de munkatársai, név szerint Sloboda Milán (Lánchíd-u. 4. III. 18.) és Sekej Viktor (József-u. 2. II. 30.) a Slovenský Denník r.t. egybeni könyvelője a Turócszentmártonban Hurbán Svetozár szerkesztésében megjelenő Národné Noviny című pánszláv lapban jelentetik meg cikkeiket. Itt megjegyzendőnek tartom, miszerint Sloboda Milán ellen kémkedés gyanúja miatt eljárás van folyamatban. Ezen ügy 12639/fk. eln. res. 1915. sz. a. kezeltetik, s befejezést még nem nyert. Sloboda Milán az eddig ugyan még teljesen be nem bizonyított, Csehországban tett gyanús utazásaival tűnt fel. Úgyszintén a beszüntetett lap szerkesztője (5662/fk. eln. res. 1914.) ellen szintén nyomozás folyt le, miután máramarosszigeti és brünni utazásaival tűnt fel. Általában elismert dolog, miszerint e beszüntetett lap és a vele összeköttetésben álló r.t. tagjai és vezetői elismert pánszlávisták, kik e lap megjelenésével nyíltan keltek síkra eszméik keresztülvitele céljából, bennfentesek szerint politikai szempontból azonban sokkal veszedelmesebb a szóba jöhető egyének titkos aknamunkája, melyet a felvidék tót és nemzetiségi lakta vidékein titokban csíráként ültetnek el.

Létezik még a székesfővárosban egy tót egyházi lap: (Lysty Sväteho Antona),⁷ ennek szerkesztője Budai Aladár lapszerkesztő (I. Aggteleki-u. 19.), ezenkívül egy tót nyelvű gyermeklap „Zornička” cím alatt, ennek szerkesztője Lichard Milán újságíró (Alföldi-u. 3/a.), kiadója Sekej Viktor könyvelő (József-u. 2.).

⁴ Slovenské noviny (1886–1918): kormánypárti politikai, társadalmi és gazdasági napilap; jól szerkesztett, nyelvileg jó színvonalú lap volt, amely a kormány nemzetiségpártoló akcióinak jelentőségét túlhangsúlyozva hadakozott a „nemzetiségi túlzók”-kal.

⁵ Slovenský denník (1910–1915): cseh anyagi támogatással kiadott ellenzéki szlovák napilap, a csehszlovák egységtörekvések lelkes támogatója.

⁶ Helyesen: Szenic.

⁷ Lysty Sväteho Antona (1901–1911): katolikus képes havilap.

A „Slovensky Tyzdennik”⁸ szerkesztője Novák György nyomdavezető, kiadótulajdonosa a Budapesti Lap- és Könyvkiadó Társulat r.t. (Budapeštiansky nakladateľský spolok účastinárska spoločnosť). E részvénytársaság igazgatósági tagjai: Dr. Vagner János, Dr. Medveczky János, Bella M. Mátyás, Dr. Ruman János nyug. bányamérnök (Iskola-u. 30.), Harmincz Milán, Dr. Blahó Pál orsz. képvis., Dr. Sloboda Emil ügyvéd. Hivatalos helyiség Mária-u. 15. sz. alatt van. E heti lap szintén a pánszláv eszmék híve, de ez irányban mérsékeltebb irányú ügy, hogy eddigelé a lap működése ellen komolyabb aggályok nem merültek fel.

A tót nemzetiségi pártnak két képviselője van jelenleg az országházban, név szerint Blahó Pál, Szakolca, budapesti lakása Röck Szilárd-u. 19., Juriga Nándor, Pozsonyszöllős, budapesti lakása Tavaszmező-u. 2.

A cseh és tót nemzetiségi egyének pénzüzetete és bankja a Központi Bank r.t. (Ústredná Banka uč. sp. József-körút 3 l/a.), melynek főintézete Prágában székel.

A székesfővárosban a pánszlávizmus, úgyszintén a cseh agitáció eddigelé oly méreteket nem öltött, hogy azok beavatkozásra elegendő okot szolgáltatott volna. Ezen agitáció vidéki székhelyei hírforrásaim szerint a következők: Turócszentmárton, Alsókubin, Zsolna, Verbó, Miava, Nyitra, Nagybicse, Besztercebánya, Szakolca, Mária-Sasvár, Malacka, Pozsony-Szentgyörgy, Modor-Szenkovic, Nagyszombat. E helyekről indul ki az agitáció s úgy e helyeken, mint ezek környékén a tanítószó, de különösen az evangélikus vallású papság tevékenyen részt vesz e mozgalmakban, melyeknek nagybani támogatói és szószólói. A zsidóság ezen mozgalmakkal szemben mondhatni hatásos működést fejt ki, amennyiben, mint ez az említett vidékeken lefolyt választásoknál tapasztalható, a nemzetiségi pártok mindenkor ellenfelei.

Látta:

Kmft.

Nánássy s. k.
csoportvezető

Jecskovszky [?] Oszkár s. k.
detektív

97

Román sajtóközlemények a magyarországi Mitteleuropa-vitáról

A

1916 márc. 15

*A brassói Gazeta Transilvaniei Naumann Frigyes (Friedrich Naumann)
„Mitteleuropa” című könyvéről¹*

Naumann képviselő, a „Mitteleuropa” kötet szerzője számol azokkal a nehézségekkel, amelyek „Középeurópa” létrehozásának útjában állnak; ennek megvalósítása hosszabb időt kíván, és nem lehet létrehozni egyszerű elhatározással. Könyvének célja mindenekelőtt a kérdés megvilágítása,

⁸ Slovenský týždenník (1901–1918): Milan Hodža által alapított és szerkesztett politikai hetilap. Különösen a koalíciós kormányzat idején parlamenti interpellációk, sajtóperek jelezték, hogy a lap az új szlovák nemzedék radikális szócsöveként a magyar hivatalok megítélése szerint is jelentős tömeghatást ért el. A világháború éveiben megfelelő kaució híján 1918 őszéig politikamentes lapként jelenhetett meg.

¹ A közlemény eredeti címe és lelhelye: „Europa centrală” II. – „Középeurópa” II. – Gazeta Transilvaniei 1916. márc. 2/15; 48. sz. 1. l.

vajon a felkeresett országok kormányai és népei akarják-e vagy sem a létrehozását ennek a Középeurópának.

Mindenekelőtt Középeurópa magváról, a német birodalomról és Ausztria-Magyarországról van szó. Ha ez a két birodalom megtalálja az utat és az eszközöket, hogy egységes terület legyen, különböző, de testvéri népek országa, közös védőbástya és közös gazdasági terület, akkor Középeurópa kérdésének megoldása biztosítva van.

Az északi államok, a románok, a bolgárok, a szerbek, a görögök, a hollandok és a svájciak egyelőre másodsorban kerülnek szóba, mert – mondja a szerző – hiba lenne ezeket a népeket *biztos* pontként tekinteni „Középeurópa” tervének megvalósításában. Ezeknek a népeknek előbb saját szemükkel kell látni Középeurópa magvának megalakulását, vagyis a kölcsönös közeledést és megértést Németország és Ausztria-Magyarország között. Ugyanígy Törökország sem tartozhat egyelőre Középeurópa magvának szervezetéhez, jóllehet hű szövetségese Németországnak és Ausztria-Magyarországnak, de nincs közvetlenül hozzánk kötve, és ráadásul gazdasági területe és népei mások.

Érdekesek azok a véleményei, amelyeket Középeurópa vonatkozásában Franciaországgal és Olaszországgal kapcsolatban kifejt. Amikor a háború megkezdődött, sokan úgy vélekedtek, hogy Franciaországgal megértést lehetne teremteni, német, osztrák és magyar részről nincs gyűlölet vele szemben. Mi kezet nyújthatnánk a franciáknak, amikor ők óhajtanák ezt, jóllehet minden harci hónap nehezíti a kölcsönös közeledést. Sajnálatos, hogy ez az ország Anglia mellett látja biztosítva sorsát, mert Anglia bizonyára felhasználja Franciaországot, amely vagy nem tudja, vagy nem akarja elhárítani magát saját részére különbékre, és végül a közeljövőben Anglia mellett nagyobb és jobb Portugáliává fog válni.

...A szerző kihagyja terveiből Franciaországot, de kifejezi véleményét, hogy a távolabbi jövőben Franciaország mégis csatlakozni fog Középeurópához.

Naumann képviselő ugyanezzel a nyíltsággal tárgyalja Olaszországot, s meg van győződve, annak ellenére, hogy a régi szerződések felrúgásával átment az ellenséges táborba, Olaszország nem lesz abban a helyzetben, hogy örök időre kijelölje gazdasági-politikai hovatartozását, jóllehet Olaszország gazdasági helyzetéből kifolyólag Középeurópa felé hajlik.

Előre bocsátva ezeket az általános jellegű megállapításokat, a szerző anyagának tárgyalásába kezd, felvonultatva előttünk a múltat, a jelent és Középeurópa megvalósítására vonatkozó jövőbeli reményeit. ...

... Régóta nem jelent meg ilyen értékes politikai írásmű, amely ennyi új távlatot nyitna és a figyelmes olvasót ennyire kielégítené. A könyv minden lapjáról őszinteség és nyíltság sugárzik, az emelkedett, széles látókörű és a közjó iránt jószívű ember vágya tűnik ki – a múltban és a jelenben annyira megpróbált boldogabb jövője kialakítására. Ez a „jövő zenéje”, amely elfelejteti a napjaink szörnyű forgatagában elszenvedett többirányú nyomorúságokat.

*

A következő számban azzal a nyolc fejezettel foglalkozunk, amelyek a különböző történelmi, politikai, gazdasági, katonai stb. jellegű problémák megoldásával foglalkoznak.

B

1916 máj 30

A „Telegraful Român” vezércikke Naumann Frigyes „Mitteleuropa” című művéről (I. rész)¹

Már többször esett szó lapunk hasábjain Naumann Frigyes német országgyűlési képviselő kiváló művéről, amelyben Németországnak és Ausztria-Magyarországnak a háború utáni szoros gazdasági szövetsége mellett foglal alapos okfejtéssel állást; a központi hatalmak, a jelenlegi háborúban számos ellenségük ellen vállalva vívott harc után, a jövőben ugyanazokkal az ellenségekkel találják magukat szemben, és gazdasági téren kell majd védelmi harcot folytatniuk. Úgy véljük, jó szolgálatot teszünk olvasóinknak azzal, ha ennek az érdekes könyvnek, amelyről oly sokat beszéltek és beszélnek nálunk politikai körökben, a tartalmát röviden vázoljuk.

I.

A „Középeurópa” (Mitteleuropa) című könyv szerzője abból az elvből indul ki, hogy éppen most, a háború forгатagában lehet eredményesen megvitatni Németország és Ausztria-Magyarország gazdasági egyesülésének a kérdését, mert később, a háború után, az embereket megint csak más dolgok fogják foglalkoztatni. Azt szeretné, hogy a központi hatalmak a jövőben megbonthatatlan egységet alkossanak azokkal szemben, akik majd gazdasági úton kísérlék meg megsemmisíteni őket, miután fegyverrel ezt nem sikerült elérniök. A szerző rámutat arra, hogy a múltban csak esetlegesen fordult elő, hogy e két nagy állam kéz a kézben haladt előre, míg a mostani alkalommal való egyesülésük elkerülhetetlen *szükségesség* volt. Ez a háború teremtette meg a középeurópai lelkületet, vagyis a nézetek és a cselekvés egységét, ezt az egységet pedig megfelelő formába kell önteni, hogy a jövőben is fennmaradjon.

A szerző azt vallja, hogy a kis- és középállamok sem most, sem a jövőben nem űzhetnek nagy politikát. Csak a nagy országok számottevőek, a kicsik pedig csak azok civakodásainak a kihasználása révén tudnak életben maradni. A kisállamok, magukra maradvá, mindig a nagy országok közötti viszonyok változásaitól függenek. Amelyik nem szövetezik, elszigetelődik, az elszigetelt pedig veszélybe kerül. Poroszország egymagában, Németország egymagában, Ausztria és Magyarország egymagában nagyon kicsi lenne ahhoz, hogy világháborút viseljen. Éppen ezért mostani szövetségük nem esetleges, mint a múltban néhányszor, hanem világos *szükségesség*. Még ha nem is valami nagy lelkesedést takar ez a szövetség, létre kellett hozni, mert enélkül a dolgok nagyon rosszra fordultak volna. A központi hatalmaknak tehát már most el kell dönteniök azt, hogy a jövőben is szoros szövetségben akarnak-e élni, – *együtt alakítván Középeurópát...*

A háborút majd béketárgyalások követik, amelyeken Németország és Ausztria-Magyarország megbízottai különböző szellemet, különféle érdekeket fognak képviselni. A kérdés tehát az, hogy Németország és Ausztria-Magyarország képviselői mint hű barátok vagy mint titkolt ellenfelek hagyják-e majd el a békekongresszus tárgyalótermét. A kívánatos az lenne, hogy ezzel a jelszóval térjenek vissza népeikhez: *Örök időkre megbonthatatlanul!* Ez új korszak kezdetét jelentené. Csak ez igazolná annak a *szükségességét*, hogy vériüket egymásért ontották. Az egész háború, minden szenvedésével és hősi tetteivel, értelmetlenné válik, ha a szövetségesek közötti nézeteltéréssel végződik. A béketárgyalások súrlódásokra és zavarokra szolgáltatnak alkalmat. A szövetségesek által vívott minden háború nehezen jutott el a békéhez, mert olyan veszteségeik és nyereségeik voltak, amelyeket ki kellett egyenlíteni. A kiegyenlítés nagyon könnyen elvégezhető, ha tudott dolog, hogy a szövetség továbbra is fennmarad. Mindkét központi hatalom többet tud a békekongresszuson kicsikarni, ha egységesen lép fel, mint ha mindegyik csak a maga érdekében tárgyal. Egységesen kell tehát eljár-

¹ Az eredeti közlemény címe és leőhelye: „Europa centrală”. Cartea lui Frideric Naumann. – „Középeurópa”. Naumann Frigyes könyve. – Telegraful Român 1916. máj. 17/30; 51. sz. 1–2. l.

niuk, mert különben joggal merül fel a kérdés, miért áldoztuk fel fiainkat, rokkantjaink miért vesztették kezüket és lábukat? Csaknem biztosra vehető, hogy egyetlen hatalom sem távozik másként a békekongresszusról, mint *egy újabb szövetségi egyezményel*.

Senki se higgye, hogy ezt a háborút örök béke követi. Lesznek még háborúk és szövetségek. Az arra hivatottak levonják majd a háború tanulságait, a technika új fegyvereket hoz létre, széles körűen kiépülnek az erődítményrendszerek. A kérdés az, hogy vajon Németország és Ausztria-Magyarország határain is szükség lesz erődítményekre? Hol kell meghúzni a lövészárkokat, mert hiszen azok a jövőben a haza határait fogják védeni? Ha a franciák nem várakat, hanem lövészárkokat építettek volna ki a határ mentén, a németek sohasem tudtak volna az ország szívébe hatolni. Sánccokat fogunk tehát építeni, mint a rómaiak idején, és kínai falakat, drótkerítéssel. Arról van szó, hogy vajon a központi hatalmaknak e védelmi vonalakat csak közös határaik mentén, vagy egymás között is ki kell-e építeniök? Ez utóbbi nemcsak káros, de végzetes is lenne mindkét fél számára.

A háború a mi részünkről nem hódítási szándékkal folyik. A központi hatalmak erre nem készültek fel. Csak védelemre készültek fel. És ez a védelmi háború, amely Belgrádnál kezdődött, folytatódott Przemyslnél, a Kárpátokban és Tirolban a németek által támogatott osztrákok és magyarok számára. A katonai együttműködés sokak számára világossá tette azt, hogy ez a háború nem a németeké, nem Ausztria-Magyarországé, hanem a nehéz történelmi próba alá vetett központi hatalmaké.

E vezérgondolat azonban nem jutott el mindenkinek a tudatáig, és ezt pótolni kell, még mielőtt a szövetséges országok államférfiai leülnek megtárgyalni ezt a magától értetődő középeurópai egyezséget. Való igaz, hogy a németek németekként harcolnak, de több millió nem némettel együtt, és *ezekre a nemzetiségekre is gondolni kell, mivel a németekkel együtt mennek a halálba, csak azt tudván, hogy azok őket tiszteletben tartják, és hogy a németek legyőzése az ő legyőzésüket is jelentené*. Ezek az érzések kezdenek gyökeret verni Ausztria-Magyarországon is, ahol pedig bizonyos ridegséggel viseltetnek a németességgel szemben. A múltat el kell felejteni, kéz a kézben kell a jobb jövőre törekedni, mert *a háború egyesít bennünket*.

Németország kompaktabb, nemzetibb állam, Ausztria-Magyarország viszont soknemzetiségű monarchia. Ausztria-Magyarország régi monarchia, Németország pedig újabb birodalom. Németország északabbra fekszik, hűvösebb és uniformizáltabb, Ausztria-Magyarország, délen lévén, romantikusabb. Németország nyugatra, Ausztria-Magyarország pedig keletre is kiterjed; végül Németország protestáns, Ausztria-Magyarország pedig nagyjából katolikus. Németország kapitalistább, tehát szocialistább is, mint Ausztria-Magyarország, amely ipari és agrár[ország]. Ausztria-Magyarországnak van múltja, van jövője, de nincs jelene, mert energiái nincsenek megszervezve. Németország a nagy városok országa, Ausztria és főként Magyarország az erdők, szántóföldek és rétek országa. A legtöbb gyár a németek kezén van. Ebből is látható, hogy a gyakorlati érdekek között igen nagy az ellentét. Ebből származik a Középeurópa megalapításával kapcsolatos nehéz problémák megoldásával szembeni értetlenség. Hogy mivel rendelkezik, azt mindenki tudja, de hogy mit kaphat, azt nem. Tehát meg kell világítani a kérdést.

Németországban három irányzat van, és mindegyik bizonyos tartózkodással viseltetik a problémával szemben: a konzervatívoké, a tőkésé és az idealistáké, akik egy még nagyobb Németországot akarnak, de csak az ausztriai német elemek bekebelezésével. Az egyéb nemzetiségek nem kellene nekik. De mindhárom irányzat azt akarja, hogy Németország nagyhatalom legyen. A kérdés ennek kapcsán az, hogy meglehet-e Németország a jövőben az Ausztria-Magyarországgal való szövetség nélkül, vagyis az, hogy lehet-e Németország erősebb, ha nem kapcsolódik Ausztria-Magyarországhoz?

A válaszuk erre az, hogy – *nem*. A jelenlegi háború bizonyította be, hogy nem. Ha Ausztria-Magyarország csak semleges maradt volna, a háborúviselés már problematikusabb lenne. Ha pedig Németország ellenségei közé tartoznának, a háború Németország számára katonailag lehetetlenné válnék. Az Ausztria-Magyarországgal való szövetségről Németország csak akkor mondhat le, ha azt másikkal, ugyanolyan természetes szövetséggel tudja pótolni.

Azok után, amik a háború alatt történtek, ez tökéletesen kizártnak látszik. A Franciaországgal való szövetség hasznos lenne ugyan, de hol van az a francia kormány, amelyik hajlandó lenne ezt megkötni? Az Angliával való szövetség is – a mostani feszültség ellenére – lehetségesnek tűnik, de ki garantálná ennek a tartósságát? Az Oroszországgal való szövetség semmi előnyt nem kínál, hacsak szóba nem kerül Ausztria-Magyarország feldarabolása; ezt a gondolatot azonban már a nagy Bismarck elvetette, kinyilvánítván Ausztria-Magyarország fenntartásának és megvédésének a szükségességét, még német vér árán is! A bismarcki politika követelte meg, hogy Németország ebben a háborúban Ausztria-Magyarország segítségére siessen. Középeurópa létrehozásának a csírái tehát a bismarcki politikában rejlenek!

C

1916 jún. 1

A „Telegraful Român” vezércikke Naumann Frigyes „Mitteleuropa” című művéről (II. rész)¹

II.

De Ausztriában, és főként Magyarországon is vannak a Középeurópa megteremtésével szembenálló irányzatok. Ausztriában ott vannak először is a magas rangú hivatalnokok, állami méltóságok, az a testület, amelyik egyáltalán nem vonzódik a Németországban uralkodó formákhoz, jobban mondva a formalitások hiányához, éppen ezért a meglévők között szeretnének maradni, semhogy egy olyan apparátusban dolgozzanak, amely túl zajos a számukra. És idegen a gondolat Ausztria népei, a szlávok és románok számára is, mivel a múltban sok konfliktusuk adódott az ausztriai németekkel, és azok hibáit a németországi németek számlájára is átviszik. Ugyanakkor azonban éppolyan kevésbé vonzódnak ezek a népek Oroszországhoz is, ezért inkább azok akarnak maradni, amik, vagyis Ausztria népei. Középeurópa számukra másodrendű kérdés, mert legfőbb érdekük: *nemzetiségi mivoltuk konzerválása.*

A magyarok viszont ismét egészen más helyzetben vannak. Uralmuk az oroszok legyőzésétől függ, mert Magyarországnak az oroszok részéről történő leigázása a magyarok megalázását és a magyarországi szlávok, sőt románok felemelkedését is jelentené. A magyar állam mint politikai tényező tehát csak úgy maradhat fenn, ha egy nem szláv hatalomhoz csatlakozik. Ez az, ami a magyarokat Németországgal egyesíti. Tudatában vannak annak, hogy Ausztria egymaga nem képes őket megvédeni az oroszokkal szemben. És ennek ellenére itt is felmerül egy akadály. A magyarok sokat adnak történelmileg kialakult alkotmányos jogaikra.

Maradnak az ausztriai és magyarországi, főként erdélyi németek (szászok), akik két kézzel kapnának a német birodalommal való közösség után, politikai hasznot akarván húzni abból. Erre azonban nem lehet semmit sem alapozni. Középeurópát nem azért kell megteremteni, hogy szabályozza az Ausztrián és Magyarországon belüli nemzeti villongásokat. Ezeket továbbra is Ausztria és Magyarország belső ügyének kell tekinteni. A németek csak közvetítői, tanácsadói szerepet tölthetnek be ezen a téren, de nem diktálhatnak.

Meg kell még említeni az ipari érdekeket is, amelyek sok esetben kereszteződnek. Németország iparvállalatai nagy konkurrenciát jelentenek Ausztria és Magyarország iparvállalatainak, különösen akkor, ha osztrák-magyar területen vannak. Jobb a vezetésük, szilárdabbak, realisabban működnek. Ily módon sok indok és erős irányzat Középeurópa ellen szól, amelyet azonban mégis létre kell hozni, mert a legfőbb kérdés és a döntő érv: *mindkét monarchiának mint nagyhatalomnak a fenn-*

¹ Az eredeti közlemény címe és lelőhelye: „Europa centrală”. *Cartea lui Frideric Naumann. II.* – „Középeurópa”. Naumann Frigyes könyve II. – Telegraful Român 1916. máj. 19/jún. 1; 52. sz. 1–2. l.

maradása. Aki emellett van, annak a középeurópai koncepciót is akarnia kell, mivelhogy Ausztria-Magyarország, őszinte szövetséges híján, hamarabb elvész, mint a magára maradt Németország, és mivelhogy más szövetség, mint a Németország és Ausztria-Magyarország közötti szövetség, elképzelhetetlen. Ausztria-Magyarország ki mással szövetkezhetnék? Angliával? Platonikus szövetség lenne. Szövetkezhetnék Franciaországgal és Oroszországgal is. Ez a szövetség azonban Ausztria-Magyarország összeomlását eredményezné, mert a szlávok Oroszországhoz, a németek Németországhoz húznának. Ausztria elveszítené történelmi hivatását. Pszichológiai motívumok ösztönözhetnek effajta szövetség létrehozására, politikai megfontolások azonban nem. Így állván a helyzet, Középeurópa, mint a központi hatalmak szövetsége, létre fog jönni, létre kell jönnie, minden közjogi és egyéb természetű nehézség ellenére is. Természetes, hogy Ausztria-Magyarországnak a saját érdekei szerint kell eljárnia. Ausztriának osztrák, Magyarországnak magyar politikát kell követnie. Formális joguk, hogy azzal szövetkezzenek, akivel akarnak. De a Németországgal meglévő kapcsolatainknak a szétszakítása mind Ausztriának, mind Magyarországnak a megsemmisülését jelentené. Ausztria-Magyarországnak a Németországhoz fűződő szövetsége tehát szükségszerű, saját fennmaradásuk ezt követeli meg.

A kérdést nem világítottuk meg még minden szempontból. Van még egy nehéz kérdés, amire választ kell adnunk, ez pedig az, hogy Ausztria-Magyarország képes-e szövetségesek nélkül, vagy csak szövetségesekkel fennmaradni? A németek között is vannak, akik ellenzik Középeurópának a megteremtését, azon oknál fogva, hogy elkerülhetetlennek tartják az osztrák-magyar monarchia szétesését. Effajta pesszimisták akadnak Ausztriában és Magyarországon is. Ezeket fel kell világosítanunk arról, hogy ez nem így van! Mária Terézia idején is mondták már azt, hogy a monarchia nem életképes. Ennek ellenére tovább élt, hol a szétesés, hol az életképesség jeleit mutatva.

Az életképesség jeleit Ausztria-Magyarország éppen a most folyó háborúban mutatta meg. Minden sokkal jobban ment, mint ahogy azt a vezetők előre hitték. Megszűntek a villongások, eltűnt a közömbösség, fölébredt a kötelesség érzése, megerősödött az akarat, és az állam megnyilatkozott! Micsoda elképzeléseik voltak az angoloknak és az oroszoknak a háború előtt! Szinte látták, hogy a népek megindulnak feléjük, – és ez nem történt meg.

Az osztrák-magyar monarchia számára a háború után is *nehéz problémaként marad meg a nemzetiségi kérdés.* Remélhetőleg azonban ez is megoldódik. A csehek nem akarnak majd önálló hadsereget, a magyarok nem kérnek külön külügyminisztériumot, a dualizmust nem támadják, hanem új korszak kezdődik, amit minden jószándékú ember szolgálni kész. Sok jó tehetség akad Ausztria-Magyarország nemzetiségeinek a soraiban, akik eddig félreálltak, vagy nem vették őket figyelembe, de akik jó szolgálatokat tehetnek a monarchiának. *A korona felrázza majd a lelkeket és véget vet az apró civakodásoknak! A korona eldönti majd, hogy a háború után ősz következzen-e vagy tavasz?*

Ausztria-Magyarországnak a Törökországgal való összehasonlítása nem helyénvaló. Ausztria-Magyarország katonailag sohasem volt olyan gyenge, mint Törökország, megerősödése éppen ezért lehetséges. A németeknek ezt akarniuk, segíteniük kell.

A központi hatalmak közötti szorosabb szövetség, Középeurópa megteremtése problémáinak a megtárgyalása után a könyv szerzője fölteszi a kérdést: miért van szükség a szorosabb szövetségre, miért nem elegendő a szövetség eddigi formája? E kérdésre a következőképp válaszol:

Németország és Ausztria-Magyarország eddigi szövetsége védelmi szövetség, arra nézve, hogy ha a szövetségesek valamelyikét egy harmadik hatalom részéről támadás érne. A támadás kérdése rendkívül rugalmas, és mindegyik kormány úgy értelmezi, ahogy akarja. Láttuk, hogy Olaszország, annak ellenére, hogy szövetségesünk volt, nem lépett be velünk a háborúba, mert a szövetségi szerződést másképpen értelmezte. A szarajevói gyilkosság miatt Németországnak sem kellett volna még fegyverhez nyúlnia. És mégis hozzányúlt. Németország császára és kormánya tehát tovább ment, mint amire a szövetségi szerződés kötelezte. Németország Ausztria-Magyarországért, az pedig Németországért vért, bizonyosságot adva az érzelmi közösségről, amit a szerződés nem rögzített. Ezt az érzelmi közösséget a jövőre is meg kell őrizni, mert a veszélyek a jövőben is megmaradnak számunkra. E közösségnek eszmei, történelmi, kulturális és a közös munkán alapuló közösségnek kell lennie. Csakis ezen az úton kapcsolódhatunk örökre jól egymáshoz.

E kapcsolat létrehozásának útjai-módjai a következők lennének: Egységes hadkötelezettségi törvény megalkotása. A kölcsönös katonai szemle bevezetése. A külügyek terén közös bizottság létrehozása. A vasúti és vízi közlekedés irányítására közös bizottság létesítése. Pénz- és mértékegység bevezetése mindkét monarchiában. Azonos váltó- és kereskedelmi jog. Egyenlő katonai költségvetés. Az államjog kölcsönös garanciája. Egységes vámtarifa. Vámközösség. Egyforma munkásvédelem. Azonos egyesülési és társulási jog stb., stb. Sok közös érdekű kérdést lehetne még felvetni, de indulásként a felsoroltakat kellene megvalósítani.

Ne higgye azonban senki, hogy Középeurópát csak törvények, rendeletek, szankciók révén lehet életre kelteni. A szellemi és anyagi érdekek átlépik a határt, anélkül, hogy erre valamilyen engedélyt kérnének, a közösség tehát minden vonatkozásban kialakul: létrejön a bankok, szindikátusok, iparvállalatok, történészek, jogászok, orvosok közössége. Közös atmoszféra teremődik meg minden tekintetben. A kormányok kötelessége lesz ezt előmozdítani, megteremteni az életközösséget fenn és lenn.

A háború után tehát azt fogjuk mondani: *Egy nép akarunk lenni, testvéri közösségben!* Egyek a szenvedésben és veszedelemben. Ennek az alapjait most, a háború alatt rakjuk le, kialakítván a közös érdekekért való harci és áldozati közösséget. Elégedetlenség adódott és még adódhat egyik vagy másik részről a harc során, de ezeket el kell felejtetni. Nem lehet azt megkívánni, hogy két hadsereg, amely száz éve nem harcolt együtt, egyetlen éjszakán ikreké válják. A háború után világosan látni lehet majd, hogy *mindegyik nemzetiség bátran nézett szembe a halállal.* És ha újra eljön az idő, hogy Középeurópának háborúba kell mennie, *az apák elmesélik fiaiknak, hogy vonultak harcba együtt az emberek, akik nem értették egymás szavát, és ha külön nemzetiségűek is, de hű bajtársak voltak.* El sem tudjuk képzelni, milyen átalakuláson megyünk mi keresztül most, Középeurópában. Több gyermeket és testvért veszítettünk el, mint a múltban bármikor, de az Isten és az emberek segítsége közelebb volt hozzánk, mint más időkben. Láttuk ebben a háborúban, hogy a korábbi ellenségek hogy adtak kezét egymásnak, mint hűségese hősök, és hogy *a különféle nemzetiségek összeölelkeztek.* Boldogság számunkra, mai emberek számára, hogy ezt láthattuk. Azzal, amit ebben a háborúban véghezvittünk, hegyeket mozdíthatunk el. Most vagy sosem teremthetjük meg kelet és nyugat egységét, Középeurópát, Oroszország és a nyugati hatalmak közötti gátat.

D

1916 jún. 27

A „Telegraful Român” Naumann Frigyes „Mitteleuropa” című művét
ismertető cikksorozatának zárórésze¹

Unokáink és dédunokáink jelenét a számunkra ismeretlen jövő alakítja majd, de az ő számunkra Középeurópa már alkotmányos egységként fog létezni. A megrázkódtatások, csatározások sorozatából születik meg ez a Középeurópa, de létre fog jönni! A demokrácia és szabad sajtó idején az átalakulás nem néhány ember műve, mindenkinek a véleményét figyelembe kell venni. A népek együttérzése Középeurópa megteremtésére vonatkozóan még teljességgel hiányos. Az írókra vár ennek a megteremtése. Prózában és versben elő kell készíteniük a lelkeket az eszme befogadására.

Papíron végtelen könnyű Középeurópa megteremtése. Csak néhány, az új államformációra irányuló vezérgondolat és a kötelező normákat megállapító, láthatatlan diktatórikus hatalom kell hozzá. Ez az út azonban nem járható. Az eszme megvalósítása azoknak a feladata, akik a jelenben is

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: „Europa Centrală”. *Cartea lui Frideric Naumann. IX. Articol final.* – „Középeurópa”. Naumann Frigyes könyve. IX. Zárófejezet. – Telegraful Român 1916. jún. 14/27; 61. sz. 1–2. l. – A fejezet előzményeit l. a cikksorozat azonos című korábbi közléseiben (III–VIII. fej. Tel. Român 1916. máj. 24/jún. 6-jún. 11/24; 53–60. sz.).

irányítják az államok sorsát. Az új szövetséget ugyanúgy kell megkötni, mint a régit: a német császár, az osztrák császár és magyar király aláírásával, a kijelölt delegációk, felsőházak és képviselőházak jóváhagyásával. Az összes tényezők együttműködésével. Az erre irányuló terv csak így jöhet létre. A dolgot nem kell elsietni, de meg kell kezdeni, kiteljesítése aztán magából következik. Lassan, de biztosan.

Bizonyos mérvű központosításról van szó, melynek a keretébe olyan államügyek is tartoznak, amelyek nem ejthetők el, és amelyek a továbbiakban is az egyes országokra tartoznak. Melyek ezek?

Először is az állam szuverenitása, amit senki sem lenne hajlandó feláldozni. Főként a magyarok, akik nélkül Középeurópát nem lehetne megteremteni, ragaszkodnak nagyon országuk függetlenségéhez, amit őseik súlyos harcokban vívtak ki, és nem mondhatnak le róla. De így van ezzel Ausztria, és végül Németország is. Bármelyikük hajlandó bizonyos engedményekre Középeurópa megteremtése érdekében, de az állami szuverenitáshoz nyúlni egyikük sem engedné. De nem is az államok összeolvasztásáról, hanem a szövetségéről van szó. Középeurópa nem egy új állam, hanem a meglévő államok szövetsége, a jelenlegi szuverén államok egymással kötött szövetsége. Az államok szövetségének, nem pedig szövetségi államnak kell lennie!

Nem tartozhatnak Középeurópa illetékességébe a vallási és nemzetiségi kérdések sem, ezek mindegyike továbbra is az egyes államok belügyét jelenti. Központilag szabályozni ezeket a kérdéseket nem lehet. De még az iskolaügyek sem tartozhatnak Középeurópa illetékességébe. A közoktatás egységesítése érdekében közös kongresszusokat tartani lehetséges, és ezek lesznek is, de a törvényes rendelkezéseket mindegyik állam külön hozza. Ugyanígy a nyelvhasználat jogára vonatkozóan is, az oktatásban, igazságszolgáltatásban, államigazgatásban és a hadseregben. A németek igen nagy rokonszenvvel viseltetnek a magyarországi németekkel szemben, de eszük ágában sincs arra kényszeríteni a magyarokat, hogy engedményeket tegyenek a számukra. Elintézik ezt maguk a magyarok, és a jövőben sem a lengyeleknek Németországban, sem a német nemzetiségűeknek a Bánátban nem kell majd fölösleges nyelvi nehézségekkel küszködniük.

Érintetlenül kell hagyni Középeurópa minden államában a belső adminisztrációt, a községi autonómiát és az állami alkotmányt. A demokratikus áramlatok azt célozzák, hogy mindenütt vezessék be az általános, egyenlő és közvetlen választói jogot; főként a háborúból hazatért katonák fognak állampolgári jogokat követelni, amelyek teljesítése azonban az egyes parlamentekre és nem Középeurópára tartozik. A harcot ezért mindenütt otthon kell megvívni, amíg ki nem alakul az állampolgári jogok egyenlősége.

A törvényhozó testületek és a korona egymáshoz való viszonya változatlan marad. Az uralkodói felségjogokat az új helyzet nem érintené. A kormányzati rendszer a régiben maradna, pl. parlamentáris módszer Magyarországon, nem parlamentáris módszer Ausztriában. Ebből következik, hogy a Középeurópa közös ügyeinek irányítására hivatott testületek sem választhatók azonos módon. Ez nem mondható jónak, de ha másképp nem lehet, akkor így is jó. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a meglévő falak körüli új kerítésről van szó, nem pedig új falak építéséről. Ez a kerítés megegyezéssel alapon épül föl, mégpedig két módon: egyrészt azok által, melyeket az egyes államok hivatalnokai fognak végrehajtani, másrészt, amelyeknek a végrehajtása közös hatóságot, központi szervek létrehozását kívánja meg; ezeknek a tevékenységét az egyes parlamentek külön-külön ellenőriznék, úgy, hogy amellet mégis teljesen függetlenek lennének.

Középeurópa létrehozása a szakértőkből álló különféle bizottságok egységes munkáját kívánja meg. Ezeknek kell létrehozniuk a közös ügyek intézésére szükséges közös szerveket. A vámközösség külön export- és elszámolási hivatal felállítását kívánja meg, ugyanígy a közös hadikölcsönügy is. Közös vasúti, tengerészeti stb. központi hivatal felállításának a szükségessége is fel fog merülni. Bizonyos kérdésekre nézve tehát ki kell építeni Középeurópa központi igazgatásának szerveit. Nem szükséges, hogy a központ egy és ugyanaz legyen. Egyiknek a székhelye lehet Prága, a másiknak Hamburg, továbbá Berlin, Bécs, Budapest.

A könyv szerzője kifejti a szükségessé váló szerződések megkötésének Németországban követendő eljárását és az Ausztria-Magyarországon fennálló törvények által megszabott eljárást.

Németországban könnyebb a helyzet, Ausztria-Magyarországon nehezebb, mert itt az országgyűléseknek és a különféle delegációknak is beleszólási joguk van. Főként a magyarok fognak majd nagyon akadékoskodni, mert semmilyen tekintetben nem akarnak sem Ausztriának, sem Németországnak újból alárendeltjeivé válni. De mind Magyarországon, mind Ausztriában akadnak olyan férfiak, akik megértik a dolgok menetét, és megtalálják az újabb áthidalás módját, akárcsak 1867-ben, a hagyományok átmentésével, de ugyanakkor a jövő nyugodt gazdasági életének a biztosításával is. Csak akarat, akarat kell hozzá, mert ha megvan az akarat, a megegyezés útja máris adott!

Középeurópában ily módon különféle nemzeti államok lesznek, amelyek egy gazdasági és katonai nagyhatalmat fognak alkotni. Egyelőre, természetesen, csak Németországra és Ausztria-Magyarországra gondolunk. De más szomszédos államok csatlakozása is szükségessé válik majd. Hogyan történjék ez a csatlakozás: katonai vagy gazdasági szempontból? Mivelhogy a függetlenséget ezeknek az országoknak is meg kell őrizniük. A gazdasági érdekeket kell elsősorban mérlegelni, mert ezek nincsenek a nemzetiséghez kötve. Egyetlen nemzet, még a német sem elég nagy ahhoz, hogy egymaga világméretű gazdaságpolitikát üzzön. Középeurópának mint gazdasági hatalomnak meglesznek a maga vámhatárai, és mint katonai hatalomnak a maga lövészárkai. Az áruforgalom e határokon belül történik. A részletek megállapítása – a parlamentek megbízása alapján – az egyes kormányokra tartozik.

Ami a katonai hatalmat illeti, annak messzire kell terjednie, a nemzeti államok határain is túl. Az erődítmények összességének kell ezt biztosítania, ami katonai egyezmények révén alakul majd ki. A katonai nagyhatalom megteremtését a népek érdeke kívánja meg, mert biztosítottak kívánják látni a saját jövőjüket. A katonai törvényeket mindenütt felül kell vizsgálni és módosítani, a sorozási eljárást egységesíteni kell. Ez szükségszerű, mert Középeurópa államainak le kell mondaniuk arról a jogról, hogy egyedül indítsanak háborút. A jövőben, ha elkerülhetetlen, mindegyikükért Középeurópa fog háborút viselni. Ellenségeink erősek, a szövetség révén nekünk is erősekké kell válnunk, hogy szembe tudjunk velük szállni.

A külpolitikában is egységességet kell bevezetni. Ausztria és Magyarország esetében ez az egységesség régóta fennáll. Ezeknek az államoknak közös külügyminiszterük van, aki mindkét független parlamentnek felelősséggel tartozik. Németországban a külügyeket – a szövetséges államok tanácsának és a parlamentnek a jóváhagyásával – a kancellár viszi. A külpolitika különben is bizalmi kérdés mindenütt a világon, többnyire titokban zajlik, anélkül, hogy egyes fázisait közzétennék. Annak vitelét politikusok és parlamentek nem írhatják elő. Közös külügyminiszterre Németország és Ausztria-Magyarország esetében nem gondolhatunk, mert mindkét monarchiának megvan a maga uralkodója. Arra azonban gondolunk, és erre szükségszerűen gondolnunk is kell, hogy mindkét monarchiának azonos legyen a külpolitikája. A közös tervek megvalósításának útjait és eszközeit közösen kell megállapítani.

Befejezésként a könyv szerzője felhívja az államférfiak és népek figyelmét a művében kifejtett eszmékre. Középeurópát meg kell teremtenünk, akarnunk kell a megteremtését, mert akkor másként megyünk a békekonferenciára. Jól gondolja ezt meg mindegyik nép, mindegyik állam. A magyarok számára nehezebb a döntés. Középeurópa sorsa az ő kezükben van. De döntő szava lesz Ausztria császárnak is, a háborúból levont tanulságok szem előtt tartásával. Ugyanígy a német császárnak, a német népnek is sok felejteti- és újrakezdenivalója van. Nem állhatunk egy helyben. Nem kerülhetünk ki úgy a háborúból, mint ahogy beléptünk. Másképpen fogunk kikerülni. Kerüljünk tehát úgy ki, mint valamennyien Középeurópához tartozók!... „Sok életet, sok hű fiát áldozta Középeurópa ebben a háborúban. Mit nyerünk a háborún? Miért haltak meg a mieink? Azért, hogy a háború után ismét szétváljunk, mintha nem is ismernők egymást? Ez a legnemesebb lelki értékeknek az elfecsérelését jelentené. Középeurópa a háború terméke. Együtt szenvedtük el a háború gazdasági börtönét, együtt harcoltunk, együtt akarunk élni is!” Ezekkel a szavakkal zárja Naumann úr érdekes művét, melyet cikkeinkben ismertettünk; kitűnő felépítésű, tudományosan jól megalapozott, forró hazaszeretetből fakadó munka. Kívánjuk, hogy Naumann úr lássa megvalósulni a könyvében kifejtett eszméket!

1916 márc. 20

Dr. Ante Trumbićnak, a Jugoszláv Bizottság elnökének sajtóközleménye a jugoszláv kérdésről¹

Párizs, 1916. március 20.

Az osztrák-németek azt tartották, hogy Szerbia elfoglalásával a jugoszláv² kérdést levették a napirendről; valójában kiszélesítették azt, és megoldását még sürgősebbé tették, mint eddig.

A szerb állam pillanatnyi eltűnése szemmel láthatóan mutatott rá mindarra a mérhetetlen pusztulásra, amelynek ki van téve Anglia, Franciaország és Oroszország, amióta a délszláv bástya nem akadályozza a német expanzió előrehatolását a Balkán küszöbén. Az orosz koncentráció Besszarábiában, Theszaloniki megszállása, Egyiptom védelme az elővigyázatosság elkerülhetetlen lépéseivé válnak. A szerb hadsereg összeomlása sokkal nagyobb számú angol, francia és orosz harcost vont akcióba, mint amekkora hadserege valaha is volt Szerbiának, mert azóta az ellenség egy kulcspozíció ura lett, amelyből kedve szerint tud minden irányba fenyegetni. Egyenesen lehetetlen, hogy Európa jövődjének térképe ne zárna ki végérvényesen hasonló pusztulást. Erre csak egyetlen biztos szer van: a német faj és a Kelet között egy nagy délszláv államot, illetve erős Jugoszláviát kell létrehozni.

Egyesülve a szerencsétlenségben. Szerbia pusztulása nemhogy nem ölte meg bennünk ezt az ideált, hanem, ellenkezőleg, még jobban megerősítette azt. Most ugyanis a szerencsétlenség egyesített minden délszlávot. Nincsenek többé szabad szerbek és olyan szerbek, horvátok és szlovének, akiket fel kellene szabadítani. Most csak egy nemzeti blokk van, amelyet egészében a szövetségesek győzelme kell, hogy a német megszállás ellen fordítson.

Íme, így kell felfogni Szerbia megújulását. Annak a rettenetes igazságtalanságnak az orvoslása, amelyet ez a hősi nép elszenvedett, nem lehet, hogy – engedjenek meg ezek a komoly idők egy kissé illetlen szót – szimpla fércmű legyen. A független Szerbia, ahogy ezt a szerb parlament 1914 novemberében kijelentette, nem képviselt mást, mint a délszláv egyesülés egy szakaszát. A Jugoszláv Bizottság – amelyben van szerencsém elnökölni, és amelyben minden délszláv vidék képviselői megtalálhatók, akiket már több éve üldöztek az osztrák-magyar hatóságok – világosan és tisztán kinyilatkoztatta ezt az eszmét. Mi mindannyian ezt kiáltjuk a szövetségeseknek: Ne álljanak meg az út felénél, hanem tegyék lehetővé, hogy az Önök és a mi megmenekülésünk érdekében mindvégig kitarthassunk.

Örökös ellenségeink azt állítják, hogy mi vallásilag megosztottak vagyunk. Igaz ugyan, hogy közöttünk délszlávok között katolikusok, pravoszlávok, sőt muzulmánok is vannak. De a vallási

¹ A magyar fordítás alapjául Ferdo Šišić szerb nyelvű közlése szolgált: *Dr. Trumbić o jugoslovenskom pitanju* (Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919. Zagreb, 1920, 58–61. l.). Šišić jegyzete szerint Trumbić franciául publikált cikke Sándor régens Párizsba érkezése (1916. márc. 21.) alkalmából íródott, és a párizsi L'Echo de Paris c. napilap márc. 20-i számában jelent meg. – Sándor régens nyugat-európai útját „Szerbia angliai barátai” is felhasználták arra, hogy az 1914. jún. 22. óta régensként uralkodó Sándorhoz intézett memorandumukban kifejezést adjanak meggyőződésüknek, hogy a „Drang nach Osten” ellenében a kicsi Szerbia nem, de egy egységes Jugoszlávia komoly ellenállást tudhatna kifejteni. A W. Steed és R. W. Seton-Watson által megfogalmazott memorandum utal arra is, hogy Ausztria-Magyarország délszlávjai közt a jugoszláv egység eszméje már a világháborút megelőzően is fölerősödőben volt, és erre a háborús időkben is lehet építeni. A jugoszláv eszmének megfelelő helyet kell kapnia Szerbia diplomáciájában és belpolitikájában, hangsúlyozta az angol memorandum. Szerzői javasolták, hogy a Jugoszláv Bizottság néhány tagját nevezzék ki a szerb kormány tárca nélküli miniszterévé, másokat pedig Szerbia külképviseletein bízzanak meg vezető állásokkal. (R. W. Seton-Watson and the Yougoslavs, I. köt. 265–267. l.) Trumbić írása a szerb kormánnyal való együttműködés szorgalmazásának jegyében mintegy előkészítette Sándor régens katonai segélykérésre és a szaloniki front jobb összehangolására összpontosító tárgyalásait.

² A *jugoslovenski* szót a továbbiakban *délszláv*-val fordítjuk (kivéve a Jugoszláv Bizottság névben).

különbségek, amelyeket az osztrák és magyar hatalom olyan gyakran próbált meg ellenünk felhasználni, semmiképpen sem akadályoznak bennünket, hogy ne legyünk áthatva ugyanazzal a patriotizmussal. Franciaországban is, Angliában is vannak vallási különbségek, de vajon azok ártanak-e a nemzeti egységnek? Amikor az osztrák-magyar kormány megalakította a boszniai-hercegovinai országgyűlést a választók három különböző kategóriája alapján – mert a katolikusoknak, pravoszlávoknak és muzulmánoknak külön-külön kellett választaniuk –, a délszlávok e három kategóriája azonnal egységes lett a mesterséges szétválasztás elleni tiltakozásban.

Bismarck gyarmatbirodalma. Mi nem tévedünk abban, hogy egy délszláv állam létrehozása egyben napirendre tűzi az Osztrák-Magyar Monarchia kérdését is, amelyről most tartózkodás nélkül, szabadon elmondjuk azt, amit gondolunk.

Sadova után az Osztrák-Magyar Monarchia nem lehetett más, csak Németország keleti csatlósa. E porosz győzelem után Bismarck, aki a háborút elkezdte, kísértésbe jöhetett, hogy ezt a győzelmet teljes egészében kihasználja és – II. Frigyes példáját követve – a Hohenzollern-dinasztia császára a Habsburg-országok egy részét is megszerezze. Mégis miért nem tette ezt meg? Mert szeme előtt nem egy adott rész, hanem az egész lebegett. Felfogta, hogy így a Habsburg-monarchia minden szláv, minden magyar és minden román lakosa továbbra is hagyományos uralkodóháza alatt marad és rajta keresztül a porosz militarizmus vazallusa lesz. Az események igazolták ezt az elképzelést: a délszlávok, erdélyiek, csehek és lengyelek már teljes húsz hónapja szolgálják a német vezérkar minden kombinációját.

Mindaddig, amíg a nemzetiségi elv tagadásán épül fel az Osztrák-Magyar Monarchia, a német faj kezében lesz a lehetőség, hogy saját hódító céljai érdekében felhasználja a mintegy harmincmillió szlávot és latint. A germán faj csak akkor lesz a legitim határok közé szorítva, ha elveszik tőle ezt az óriási gyarmati császárságot, amely Európa szívében fekszik. Tehát meg kell semmisíteni a mai Osztrák-Magyar Monarchiát és felszabadítani a nem germán fajokat, amelyeket rabságban tart. *Delenda Carthago*, ismételtette a római bölcs.³ Mi is ismételtetünk, a történelem pedig igazat fog adni nekünk, éppúgy, mint annak: *Delenda Austria*.⁴

A délszláv egység a balkáni békét jelenti. Ez az egyetlen sikeres módszer, hogy biztosítsák a békét a Balkánon, Európa e „puskaporos hordó”-ján.

A bolgárok Németországnak eladva függetlenségüket, amellyel Oroszország ajándékozta meg őket, a délszláv faj halálát kívánják. A hűség ehhez az eszméhez számukra elviselhetetlen lelkiismeretfurdalást jelent. Tudatában a legyőzhetetlen erőnek, amelyet népünknek a misszió érzése ad és az áldozathozatal, mi nem keressük bolgár hőhúrunk halálát. Bízunk abban, hogy szláv lelkük megtisztul a német sártól, és úgy gondoljuk, hogy mindenki számára van hely a nap alatt.

De csak ama feltétel alatt tudunk így gondolkodni, ha tényleg megtaláljuk azt a helyet, amely bennünket megillet. A szerb-bolgár konfliktus minden lehetséges germán mesterkedés hatása alatt áll, amelyek szisztematikusan megakadályozták a délszláv fajt abban, hogy szabad fejlődésében a nyugati tenger, az Adria felé orientálódjon. Csak egy pillanatig volt a szerbeknek reményük arra, hogy egy igen szerény kikötőhöz jutnak Albániában. De Németország és Ausztria 1912 végén elvették e reményüket, arra ítélve őket, hogy a bolgárokkal ütközzenek össze a Vardar völgyében, az Egei-tengerhez vezető úton. Így Mackensennek⁵ könnyen sikerült átgázolnia a még hátba is támadott Szerbián.

A délszláv egység, visszajuttatva népünknek azt a gazdasági expanziós színteret, amely az Adrián megilleti, egyúttal egyensúlyt és jólétet is fog eredményezni. Ebből minden szomszédunknak haszna lesz, és mivel azok közé tartozunk, akik a legtöbbet szenvedték el ebben a háborúban, a jövő Európájában mi leszünk a béke egyik legszolidabb támpontja.

³ Utalás id. Cato mondására: „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam” (Egyébként úgy vélem, Karthágót el kell pusztítani) (lat.).

⁴ A fenti mondás mintájára: Ausztriát (é. Ausztria-Magyarországot) el kell pusztítani.

⁵ 1915 októberében az August von Mackensen (1849–1945) német tábornok főparancsnoksága alatt álló osztrák-magyar és német hadosztályok a háborúba lépő Bulgária támogatásával két hónap alatt megszállták egész Szerbiát.

1916 ápr. 25

Lutz Korodi egykori magyarországi német o. gy. képviselő cikke a magyar–német viszony alakulásáról és a romániai helyzetről¹

A „Birodalmi Német Bajtársi Egyesület”² egyik berlini gyűlésén Friedrich Naumann³ így nyilatkozott a hallgatóság viharos tetszésétől kísérvé a birodalmi németek viszonyáról az ausztria-magyarországi németekhez: „Természetes, hogy német nemzetiségünk tagjai Ausztriában és Magyarországon⁴ legelső sorban szívünkön feküsznek, és hogy miénknek nevezzük és ismerjük el őket az alpesi országokban, Felső- és Alsó-Ausztriában, Csehországban és Szászországban, és ahol elszórtan a Lajtán túl laknak, egészen az Adriai-tengerig és egészen a galíciai német kolóniáig, éppígy a németeket Magyarországon, Erdélyben és a Bánátban, Pécs mellett, Budapest fölött és a tokaji hegyekben, és a maradványokat is a Szepességben és ahol másutt mind laknak – mindnyájan német testvéreink, s a dolgok újjárendeződésében hívebben és jobban akarunk velük törődni, mint ahogy máig tettük.” Ez a szívélyes megnyilatkozás, amint másként nem is volt várható, kiváltképp élénk visszhangra talált a kevésbé becsült németek közt Magyarországon. Annál is inkább őszintén nyilváníthaták örömüket a dunai monarchia németjeinek szóló üdvözlés fölött, mivel Naumann nemcsak „Mitteleuropa” című munkájában, hanem magyar politikusokkal és államférfiakkal való személyes érintkezésében is a háború alatt ismételtelen messzemenő előzékenységet és őszinte jóakaratot tanúsított a magyarság iránt.

A „Világ” című magyar újság jelentése szerint Naumann kezdeményezésére vezethető vissza a Haladó Néppárt javaslata magyar nyelvi és magyar történelmi tanszék felállítására a berlini egyetemen. Az első indítvány ilyen tanszék létesítésére természetesen először magyar részről indult ki, de az említett lap berlini tudósítója kifejezetten megjegyzi (a március 23-i számban), hogy neki

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Deutsch-magyarische Verständigung – Das siebenbürgische Erdgas – Siedlungspläne – Das rumänische Barometer – Német-magyar megegyezés – Az erdélyi földgáz – Telepítési tervek – A román barométer. – Preußische Jahrbücher 1916. máj.; 164. köt., 2. füz. 360–366. I. („Politische Korrespondenz” rovatcím alatt.) – Az 1903-ban Németországba emigrált Lutz Korodi egykori erdélyi szász o. gy. képviselő a világháború kitörését követően központi szerepet játszott a pángermán mozgalom magyarországi érdekeltségeinek németországi közvetítésében. Az 1914 júliusában Magyarországon szerzett tapasztalatait *Denkschrift über die augenblickliche politische Lage in Südungarn und Siebenbürgen* (Emlékirat Dél-Magyarország és Erdély jelenlegi politikai helyzetéről) című emlékiratában eljuttatta a német kormányhoz és a katonai vezetéshez (PA – Bonn, Österreich 104, Bd. 13. A 18.063; fordítását I. kötetünkben 12. sz. a.). Cikkei folyamatosan jelentek meg az *Alldeutsche Blätter* és a *Preußische Jahrbücher* hasábjain. Pl.: *Die Rumänenfrage – auch eine deutsche Frage* – A románok kérdése – német kérdés is. – *Alldeutsche Blätter* 1914. nov. 28.; *Berlin-Bukarest*, uo. 1915. febr. 27.; *Deutsch-ungarische Beziehungen* – Német-magyar kapcsolatok. – Uo. 1915. aug. 7.; *Von Berchtold zu Burian. Die rumänische Frage* – Berchtoldtól Buriánig. A román kérdés. – *Preußische Jahrbücher* 1915. jan. 21.; *Das rumänische Problem* – A román probléma. – Uo. 1915. jún. – 1916 elején Bethmann-Hollweg német kancellárhoz is eljut a magyarországi németek támogatását szorgalmazó levele, amelyhez a kancellár a következő megjegyzést fűzte: „Unterstaatssekretär [Zimmermann] gesagt, die Unterstützung könne nicht gewahrt werden – auch möchten wir nicht in der Frage der Deutschen in Ungarn gegen Tisza arbeiten.” (Megmondtam [Zimmermann] államtitkár-helyettesnek, hogy a támogatás nem adható meg – nem is szeretnénk a magyarországi németek kérdésében Tisza ellen dolgozni.) Lutz Korodi ugyanekkor szorosan együttműködött Steinackerrel és Popovici-csal (PA – Bonn, Österreich 104, Bd. 15. A 3325, A 3527), s kapcsolatban állt Rudolf Brandsch erdélyi szász politikussal is (uo. A 4401).*

² „Reichsdeutsche Waffenbrüderliche Vereinigung”.

³ L. a 94. sz. irat jegyzetét!

⁴ Kiemelések az eredetiben.

Naumann egy beszélgetésükkor megígérte, mindent megtesz a maga részéről, hogy e terv megvalósuljon; Naumann ezután megbeszélte a dolgot néhány politikus barátjával, és maga meg is fogalmazta a beadványt a porosz képviselőháznak. A porosz kultuszminister azután a képviselőház március 14-i ülésén, a beadványnak nemzeti liberális részről történt kifejezett támogatása után, nagyon barátságosan foglalt állást; úgy nyilatkozott, rokonszenvvel fogadja a javaslatot, és szívesen támogatná, mert tudja, hogy Magyarországon üdvözölnék az ilyen eljárást, de a mostani viszonyok nem engedik meg rendes tanszékek létesítését, viszont szóba jöhetne egy rendkívüli tanári hely.

A magyarokat ezek az események különösen kellemesen érintették, és várható, hogy ebből előnyös visszahatás fakad a magyarság viszonyára a magyarországi németiséghez. A magyar kormány annál is inkább kész lesz erre, mert Németországban éppen magyarbarát oldalon emlékeztetnek arra, mint azt Friedrich Naumann is tette, tapintatosan és mégis határozottan, hogy országunkban a dolgok újjarendezésekor „hívebben és jobban törődjenek” a „német testvérekkel”. Főleg az iskolaügy magyarországi rendezéséről van szó. Mint ismeretes, Erdélyen kívül a többi magyar országrészben körülbelül kétfélmillió német él, akiknek a német népiskolákból legfeljebb szomorú maradványok maradtak, mindenesetre egyetlenegy német felsőbb iskola sem. Persze azért az Erdélyen kívüli németeket sem lehet a bűnrészeség alól e szomorú állapotokban felmenteni, mert az elmúlt évtizedek folyamán készek voltak népiskoláik államosítására és ezáltal magyarosítására.

Többnyire nyilván a paraszti előjáróságok és iskolaszékek nem számítottak arra, hogy a német tanítási nyelvet iskoláikból kiiktatják, ha az iskolafenntartás terhét átvétetik az állammal; ezt később bánták meg, és az 1907. évi Apponyi-féle iskolatörvény azután elrendelte, hogy ahol be van vezetve a magyar tanítási nyelv, ezt az állapotot már nem lehet megváltoztatni. *Tisza* gróf azonban maga nyilvánította ki, hogy ő ezt a törvényt „felülvizsgálandónak” tartja, s így most kilátás volna arra, hogy az 1868-as nemzetiségi törvény szellemében változás történjék, miszerint az államnak kötelessége „az állami iskolákban a lehetőség szerint gondoskodni arról, hogy bármely nemzetiségű, nagyobb tömegben együtt élő állampolgárok lakóhelyük közelében addig a fokig képezhessék magukat, ahol a magasabb tanulmányok kezdődnek.” Nagyobb tömegben azonban éppen Dél- és Nyugat-Magyarországon élnek együtt a németek, sokkal sűrűbben, mint az erdélyi szászok; csak Dél-Magyarországon mintegy négyszer annyi német él, mint egész Erdélyben.

A „Preußische Jahrbücher” olvasói már régen pontosan ismerik ezeket a viszonyokat. Ha most újból utalunk erre, úgy ahhoz külső indítékot ad egy Magyarországról március végén a birodalmi német sajtóban erősen elterjesztett közlemény a magyarországi németek iskolaügyéről. Ebben az áll, hogy „az a – nemrég »A német-magyar barátság« című írásomban foglalt – állítás, miszerint a Magyarországon élő kétfélmillió németnek nincs (német) iskolája, teljesen alaptalan”, mert „most (Magyarországon) 26 napközi, 447 elemi, 12 ipari és kereskedelmi, 7 felsőbb elemi és polgári, 8 gimnázium és reál német tannyelvű iskola van”. Ezek a számok félrevezetőek és önkényesen összeállítottak: főleg az erdélyi szászok tanintézeteire vonatkoznak. Nekik mindenesetre még sokkal több óvodájuk és napközijük van, mint a fent említettek, pontosan 255 népiskolájuk, a fentieknél nagyobb számú felsőbb nép- és polgári iskolájuk, 5 gimnáziumuk, 2 gimnáziumi előkészítőjük, egy főreál- és egy reáliskolájuk.

Az Erdélyen kívüli kétfélmillió német számára tehát Nyugat-, Dél- és Észak-Magyarországon azon összeállítás szerint, még ha helyes volna is, csak 192 népiskola maradna, eszerint az erdélyi szászokat tízszeresen felülmúló számú németnek lényegesen kevesebb népiskola, semmi polgári és semmi magasabb iskola. De erről a 192 német népiskoláról a tulajdonképpen Magyarországon sem tud a gyakorlatban senki semmit. Ezen összeállítás terjesztői az adatot nyilván valamilyen elavult statisztikából vették. Már 1881-ben megállapíthatta a „Preußische Jahrbücher” (47. kötet) a hivatalos statisztikai adatok alapján, hogy „a német népiskolák száma az elmúlt hét év alatt 857-tel csökkent”, és az 1872. évben Magyarországon még 1810 német népiskola volt. Ezeknek a számoknak a helyességét hivatalosan tanúsították, s a jelennel való összehasonlítás megrázó képet nyújt a szellemi szegénységről, amelyben a magyarországi németiség senyved.

A magyar lapok berlini képviselőiktől azt a tudósítást veszik, hogy a magyarság számára Németországban eljött a „csúcskonjunktúra” ideje, hogy volt Németországban török, volt bolgár divat,

és most felülkerekedik a magyar divat; „ezt a csúcskonjunktúrát, írja a Világ (ápr. 9.), erőteljesen ki kell használni”; hivatalos magyar körök figyelmébe ajánlja, hogy „ha elmulasztják ezt az alkalmat, akkor a magyarok örökre elbúcsúzhatnak a szép álomtól, hogy a magyarságot Németországba bevezessék”. A magyarok nem kelhetnek jobban hangulatot céljaik mellett a német birodalomban, mint hogyha előnyösebb kulturális létfeltételeket teremtenek a németeknek Magyarországon. Ebből a kölcsönösségnek szép és minden résztvevő számára hasznos viszonya fakad.

Németek és magyarok együttműködéséhez *gazdasági* téren is gyümölcsöző teret találtak újabban, amely függetlenül az államok gazdasági összefogására irányuló általános igyekezettől, haladéktalanul művelhető. A magyar képviselőház engedélyezte egy magyar földgáz-részvénytársaság alapítását egy a *Deutsche Bank* vezette pénzsoportnak, és ezzel a jólét bő forrását nyitotta meg az országban. A már több évvel ezelőtt felfedezett földgázforrások erdélyi földön vannak, kihasználásukat még a háború előtt angol tőke segítségével és angol munkaerővel tervezték; a háború folytán az angolok kikapcsolódtak, és most a Deutsche Bank köti meg az üzletet a magyar állammal. Mindenesetre egyelőre éppen az erdélyi szász városok, az ottani ipar hordozói vannak a gázvezetékbe kizárva; de éppen ezekben a napokban indítottak a szász polgármesterek akciót azért, hogy a magyar kormányt az ügy tárgyilagos és olcsó intézésére ösztönözzék. A képviselőházi tárgyaláskor *Andrássy* gróf mutatta a legnagyobb előzékenységet; bár jogosnak ítélte az óhajt, hogy „a nemzeti kincset a magyarság erősítésére használják fel”, mégis elismerte, hogy „nem szabad elfelejteni, hogy minden polgár, aki teljesíti kötelességét, legyen az magyar, szász vagy román, egyenlő mértékben igényelheti, hogy ezt a közkincset minden polgár előnyére pártatlanul hasznosítsák”. Remélhetőleg még felülvizsgálják a képviselőháznak azt a határozatát, amely szerint a földgáz-társaság által esetleg nyitandó iskolák tanítási nyelve a magyar legyen; különben a birodalmi német munkásoknak és tisztviselőknél, akiket a Deutsche Bank e célból az országba küld, bele kellene nyugodniok abba, hogy gyermekeiket az iskola elmagyarosítsa – mindenesetre elég különös kísérőjelensége a szövetségi munkaviszonynak.

Az önszegélyezés örvendetes formájához folyamodtak az erdélyi szász bankok és takarékpénztárok, hogy lehetőség szerint pótolják a világháború folytán Magyarországon is előállott embervesztést, amennyiben jelentős eszközök megteremtésére szövetkeztek *telepítési célra*. Negyvenmillió koronának kellene rendelkezésre állnia, és az erdélyi pénzügyi intézeteknek az ország minden nemzetisége részéről nagyra becsült megbízhatósága a záloga a vállalkozás pénzügyi sikerének. Más kérdés, hogy az emberigényt olyan könnyen lehet-e kielégíteni. De az is nagy nyereség már, ha a dolog megindul; hiszen nincs is szó egy pillanatnyilag végbemenő nagyszabású telepítésről, hanem a veszteségek állandó pótlásáról, az Erdélyből nagy számban elvándoroltaknak külföldről való visszatelepülése lehetővé tételéről, és pedig Amerikából és Romániából, és mindenekelőtt a háborús nyomor miatt fenyegető elvándorlás megakadályozására is. Erre a célra eladó birtokokat kellene megszerezni, és alapot akarnak gyűjteni a letelepedők támogatására; ez az alap szolgál vetőmag, szerszámok, gépek, jószág stb. beszerzésére, amit ingyen is nyújthatnak a letelepedőknek, jóléti intézményekre (ivóvíz-vezetékek, beteg- és árvaellátás s hasonló) és iskolafenntartásra.

A támogatási alaphoz nagy nemzeti jelentősége van, ahogyan az evangélikus egyház püspökének és a nagyszabású takarékpénztár igazgatójának aláírásával ellátott felhívás mondja: „Segíteni kell a letelepülőnek olyan kritikus életkörülmények között, amikor léte vagy a fiatal település boldogulása foroghat kockán. A telepes számára még ismeretlen talajba ültetődik át, amelyben előbb gyökeret kell vernie. Ekkor kell a bank-alapnak pótolnia számára az atyai házat vagy a hű szomszédot és barátilag segítőkésznek lennie az ínségben. Fizeti orvosát, gyógyszerészét, a bábát, vagy gondoskodik az árvákról. Ha a települést elemi kár éri, akkor megint csak a támogatási alap avatkozik be mint megmentő. Ha az őszi vetést fagy vagy árvíz semmisíti meg, akkor a támogatási alaphoz kell a földek új tavaszi megmunkálásához a vetőmagot kamatmentesen – esetleg ingyen – beszereznie. A gyors segítség itt kétszeres segítség. Későn jönne, ha először a hivataloknál kellene igényelni vagy jótékony gyűjtést megindítani. Ez az alap arra szolgál, hogy *minden* a nép jövőjén munkálkodó szásznak a központja legyen, és a letelepítés révén állandóan élő folyamattal tartsa fenn az érdeklődést népünk megfiatalítása iránt.”

A felhívásnak már egész hangnemén és a telepítési terv szervezetének az erdélyi legtekintélyesebb körök és legtökeesebb és legmegbízhatóbb pénzügyesek által létrehozott jellegén látszik, hogy a dolog nagyon komolyan megindul, s ha talán egyelőre még csak szerény sikerrel kell megelégedni, mégis utat mutat, hogyan lehetne lehetőleg tartósan segíteni az élettér hiányán e népréteg jelenlegi fejlődésképeségének megfelelően. A magyar kormányban azonban erősen a javára kell írni, hogy ebben az esetben nem indította kicsinyes féltékenység mesterséges akadályok felállítására ezzel a szó legnemesebb értelmében államfenntartó mozgalommal szemben. Ez mégis annak a jele, hogy évtizedes félreértés után a vezető államférfiak világosan látják a németiség misszióját Magyarországon, legalábbis ebben az országrészben. Jól felfogott államérdekből tulajdonképpen az egész szász mozgalmat a legnagyobb mértékben kellene anyagilag támogatni, de már az is nagy haladás, ha nyugodtan engedik csendes kulturális tevékenységük kifejtését. A magyar állam gazdagon részesülni fog e munka gyümölcseiből, amely csodásan előkészíti a háborúban a békét.

Erdélyből Romániába csak egy lépés, és mégis oly különböző világok találkoznak itt. *Filipescu*⁵ úr oroszbarát hajlamával kevesebbre is becsülte e világok távolságát. Pétervárról nyilvánvalóan bennült szárnyakkal tért vissza. Útjának eredményét egy iasi-i újság abban a mondatban foglalja össze: lehetséges, hogy Filipescu Németországból visszatérve oroszbarát lett, most Oroszországból visszatérve talán németbarát lesz. Azt állítja ugyan, hogy Oroszországnak jelenleg szinte fantasztikus mennyiségű muníció áll rendelkezésére, és a négyes szövetség minden államát el tudná azzal látni, továbbá hogy a vereség a Mazuri-tavaknál és a visszavonulás a Dunajecnél csak stratégiai csel volt, amellyel az ellenséget az ország belsejébe csalták, végül is arra a szédítő következtetésre jut, hogy „az orosz civilizációnak győznie kell és győzni fog”.

Oroszországi megfigyeléseinek benyomása azonban román politikai körökben nem lehetett jelentékeny, máskülönben az észrevehetőbb lett volna Bukarest utcáin. Romániában mind jobban tudatára ébrednek, hogy ez az állam nem viselhet háborút a Központi Hatalmak ellen, mert egyszerűen nem tartható az ebben az esetben megvédendő front; lényegesen egyszerűbb volna Romániának a viszonylag rövid orosz-román front megvédése. Bizonyára mindinkább elhatározóak a gazdasági természetű megfontolások; a gabonaeladás Angliának nem sikerült, mert a román mezőgazdák nem mentek bele abba, hogy gabonájukat a békekötésig tárolják, míg Oroszországnak nincs szüksége Romániától sem gabonára, sem petróleumra. Az új kereskedelmi egyezmény Németországgal, ha nem is kell politikailag túlértékelni, mindenesetre nyilvánvaló jele annak, hogy bizonyos fokig kételkedni kezdenek az angol fegyverek és az orosz civilizáció feltétlen győzelmében. Ha ez a felismerés kissé lassan terjed még, az a továbbra is nagyon egyoldalú hadijelentéseken múlik; így a „Bukaresti Napló”,⁶ amely feltétlenül mellettünk áll, csak február 29-i számában hozta a Douaumont páncélerődnek rohammal való elfoglalását, amit a német vezérkar február 25-én tudatott. Viszont nagy sietséggel adják tovább az antantsajtó rémhíreit például régensség beiktatásáról Németországban, amely „fejedelmekből és királyokból álló bizottság”. Hogy azonban mily kevésbé gyökeredzik a népből a román-orosz barátság célirányosságának hite, mutatja, hogy teljes csendben visszavonták a két erdélyi menekült, *Lucaciu* és *Goga* jelölését a kamarai választásokra. És még nem is olyan régen ezek a férfiak mint az Erdély elleni felszabadító háború prófétái az utca szinte korlátlan uraiként a legkomolyabb nehézségeket okozták a román kormánynak.

A katonai események további folyása talán nem is nagyon sokára tökéletesen tisztázni fogja a helyzetet Romániában. Az Ausztria-Magyarországhoz való viszonyra nézve végül jelentősek a különlegesen kedvező *terméskilátások*. Magyarországon valósággal rekordtermést várnak, még hozzá a szokásosnál két-három héttel korábban, Ausztriában pedig ebben az évben ismét számíthatnak a *galíciai* termésre is, úgyhogy az ellenségnek lényegesen le kell majd lohasztania túlzó reményeit a Monarchia kiéheztetésére.

[19]16. 4. 25.

Lutz Korodi

⁵ Filipescu, Nicolae regáti román politikus, a Monarchia elleni hadba lépés fő szorgalmazója.

⁶ A cikkben „Bukarester Tagblatt”.